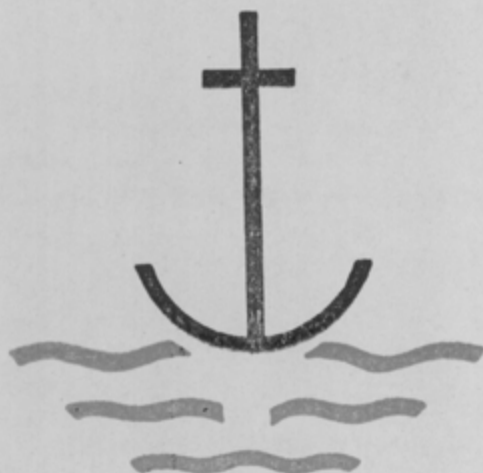

MITROPOLIA BANATULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI
TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI
ȘI A EPISCOPIEI ARADULUI

7-9

ANUL XV

C U P R I N S U L

REDACȚIA: Un nou pas în istorie 507

B I S E R I C A Ș I P R O B L E M E L E V R E M I I

Pr. Prof. Dr. IOAN COMAN: Intruparea Mântuitorului și răspunderea comunității creștine 513

S T U D I I

Pr. ION BUNEA: Converteții în Sfintele Evanghelii 518

Prot. IOVA FIRCA: Liturghiile ortodoxe și misa catolică 528

Prof. TOMA G. BULAT: Un secol de la reînființarea episcopiei din Caransebeș 557

VIRGIL MOLIN: Copiști bănațeni 567

I N D R U M A R I O M I L E T I C E

Pr. IEREMIA B. GHITA: Iertarea frățească 574

Prof. SORIN COSMA: Zacheu vameșul 577

Pr. NICOLAE BOCSAN: Despre slujirea aproapelui 581

P R O B L E M E L I T U R G I C E

Arhid. Prof. Dr. IOAN ZAGREANU: Pentru o cât mai desăvârșită oficiere a sf. liturghii 585

A N I V E R S A R I

Pr. EMANUEL COPACEANU: La aniversarea eliberării Patriei noastre 599

D O C U M E N T A R

ION NICOLA: Limba noastră bisericească 602

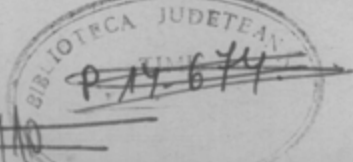

UN NOU PAS ÎN ISTORIE

In cartea vieții sale poporul nostru a înscris anul acesta, cu litere de aur, o nouă pagină. Mergînd continuu înainte, nezăbovind în fața nici unei stavile el a depășit etapa dezvoltării sale de pînă acum și a trecut într-alta, mai luminoasă, mai deschizătoare de noi perspective. Actuala etapă, după 20 de ani de la Eliberare, a fost statuată prin denumirea dată statului nostru : republică socialistă. Nu e vorba aici doar de expresia unei năzuințe, a unui program : e o realitate pregnantă, de structură, de esență.

Economia națională, bogățiile de orice natură ale subsolului, fondul funciar de stat, izvoarele de energie naturală, fabricile și uzinele, gospodăriile agricole de stat, căile de comunicație, mijloacele de transport și telecomunicații, baza materială a instituțiilor social-culturale aparțin întregului popor, sînt proprietate de stat. Comerțul exterior este monopol de stat. Pămîntul cooperativelor agricole de producție, animalele, uneltele, instalațiile și construcțiile ce le aparțin sînt proprietate cooperatistă. Toate acestea au definiția socialistă, sînt practic determinate socialist, au ființă și funcție socialistă. Ca atare, întreaga activitate de stat are drept scop dezvoltarea orînduirii socialiste, creșterea continuă a bunăstării materiale și culturale a poporului, asigurarea libertății și demnității omului, afirmarea multilaterală a personalității umane.

Așadar, statul nostru este de acum înainte republică socialistă. Urmîndu-se rînduielile, consfințirea acestei situații s-a făcut prin hotărîrea adusă de Marea Adunare Națională în sesiunea sa din 20—21 august 1965.

În același timp s-a adoptat o nouă Constituție, legea fundamentală a statului, cu menirea de a consacra actualele realități politico-sociale și economice ale țării, schimbările din viața poporului, să asigure cadrul constituțional al desăvârșirii celor deja înfăptuite și al pregătirii condițiilor pentru trecerea treptată la un nou stadiu.

Noua Constituție, așa cum s-a spus, „întruchipează realizarea visurilor celor mai îndrăznețe pentru care a luptat și muncit poporul nostru, s-au jertfit cei mai buni fii ai săi. În fața țării noastre se deschid perspective mărețe; nici o generație nu a avut fericirea de a fi părtaşă la asemenea grandioase transformări sociale, de a vedea atât de limpede și de apropiat viitorul strălucit al țării”.

Dincolo de ordonarea pe titluri și articole, textul noii Constituții apare ca o veritabilă carte a progresului uman definit la dimensiunea lui contemporană: acel progres la care poporul român avea cu atât mai mult dreptul cu cât multe și multe secole o istorie vitregă i-a hrănit nădejdele de mai bine cu prea scurte fulgerări de bucurie, și cu destule lacrimi și sânge. Un întreg trecut de grele încercări, multe chiar asupra ființei sale naționale și asupra patriei sale, atestă prin câte vicisitudini și prin câte lupte a trebuit să-și câștige drumul lui de civilizație și de cultură — astăzi la nivelul a ceea ce în mod curent numim „mondial”.

România este republică socialistă. „Republica Socialistă România este stat al oamenilor muncii de la orașe și sate, suveran, independent și unitar. Teritoriul său este inalienabil și indivizibil”. Acesta este cuprinsul primului articol al Constituției. Iar articolul următor proclamă: „Întreaga putere în Republica Socialistă România aparține poporului, liber și stăpîn pe soarta sa”.

„Republica Socialistă România este stat al oamenilor muncii”. Din primele rînduri Constituția proclamă solemn acest fapt istoric, iar întregul text este o consfințire a acestei realități. Cu deosebită

pregnanță reiese acest lucru din capitolul intitulat „Drepturile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor”.

Articolul 17, cu care începe acest capitol, stabilește: „Cetățenii Republicii Socialiste România, fără deosebire de naționalitate, rasă, sex sau religie, sînt egali în drepturi în toate domeniile vieții economice, politice, juridice, sociale și culturale”. Tuturor cetățenilor le sînt garantate dreptul la muncă, dreptul la odihnă, dreptul la asigurarea materială în caz de bătrînețe, boală sau incapacitate de muncă, dreptul de a alege și a fi aleși în organele puterii de stat etc. Sînt de asemenea asigurate tuturor libertăți cetățenești largi: libertatea cuvîntului, a presei, a întrunirilor, a mitingurilor și demonstrațiilor. Prin articolul 30 libertatea conștiinței este garantată tuturor cetățenilor Republicii Socialiste România. „Oricine este liber să împărtășească sau nu o credință religioasă. Libertatea exercitării cultului religios este garantată. Cultele religioase se organizează și funcționează liber”.

Sînt de asemenea garantate prin legea supremă inviolabilitatea persoanei și a domiciliului, secretul corespondenței și al convorbirilor telefonice, dreptul de petiționare, dreptul de proprietate personală.

Corepunzător marilor drepturi și libertăți sînt îndatoririle ce revin tuturor cetățenilor: respectarea Constituției și a legilor țării, apărarea proprietății socialiste, întărirea și dezvoltarea orînduirii socialiste, apărarea patriei — datorie sfîntă a fiecărui cetățean.

Deținător suveran al puterii, poporul o exercită prin Marea Adunare Națională și prin sfaturile populare. Din prevederile amănunțite ale Constituției cu privire la modul de alegere, atribuțiile și sistemul de funcționare a Marii Adunare Naționale — organul suprem al puterii de stat — a Consiliului de Stat, a Consiliului de Miniștri, a celorlalte organe centrale ale administrației, a organelor locale ale puterii, precum și a organelor judecătorești și a procuraturii, se desprind în modul cel mai clar și convingător profundul democratism al

orînduirii noastre, strînsa legătură dintre statul nostru socialist și masele largi ale poporului, participarea nemijlocită a acestora la gospodărirea treburilor țării.

Temelia orînduirii noastre, baza democratismului ei real, este economia socialistă unitară, întemeiată pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, sub forma proprietății de stat și a proprietății cooperatiste.

Noua Constituție consfințește rolul principal în economia națională al proprietății socialiste de stat, proprietate a întregului popor.

În Constituție își găsește totodată expresie politica statului nostru de ocrotire și sprijinire a proprietății cooperativelor agricole de producție și a celorlalte organizații cooperatiste, subliniindu-se rolul important al acestora în opera de construcție socialistă. Țărănimea cooperatistă muncește cu avînt pentru întărirea și dezvoltarea cooperativelor agricole de producție, pentru mobilizarea marilor rezerve și posibilități de sporire a producției agricole pe care le oferă acestea, în vederea dezvoltării economiei naționale, ridicării continue a nivelului de viață al ei și al întregului popor.

O dată cu acestea Constituția pune în fața oamenilor muncii îndatoririle fundamentale de a o respecta pe ea cît și legile țării, de a apăra proprietatea socialistă, de a contribui la întărirea și dezvoltarea orînduirii socialiste. Datoria primordială, sfîntă, a fiecărui cetățean este de a-și pune toate forțele în slujba apărării patriei socialiste.

În Constituție este evidențiat rolul statului socialist ca principal instrument în opera de construire a socialismului. Pe baza experienței de pînă acum sînt definite ca direcții ale vastei și multilateralei activități desfășurate de statul nostru organizarea, planificarea și conducerea economiei naționale, apărarea proprietății socialiste, garantarea exercitării depline a drepturilor cetățenilor și asigurarea legalității socia-

liste, dezvoltarea învățămîntului de toate gradele și crearea condițiilor pentru înflorirea științei, artei și culturii, pentru ocrotirea sănătății, asigurarea apărării țării, organizarea relațiilor cu celelalte state. Ca un fir roșu străbate prin toate prevederile privind activitatea organelor de stat, grija pentru înfăptuirea principiului muncii colective — mărturie a democratismului vieții noastre de stat

Legea de bază a statului nostru înscrie trăsăturile fundamentale ale politicii externe a statului, politică de dezvoltare a relațiilor de prietenie și colaborare frățască cu țările socialiste, de promovare a relațiilor de colaborare cu țările avînd altă orînduire social-politică, în scopul asigurării păcii și înțelegerii între popoare. Republica noastră își bazează relațiile sale externe pe principiile respectării suveranității și independenței naționale, egalității în drepturi și avantajului reciproc, neamestecului în treburile interne. În toate aceste prevederi își găsesc întruchiparea năzuințele poporului român, devotat trup și suflet cauzei socialismului, păcii și prieteniei între popoare.

Legea supremă consfințește astfel marile cuceriri ale poporului român, care însuflețit de nobilele idei de libertate, independență și dreptate socială a făurit o orînduire nouă, superioară. Visul cel mai înaripat al omenirii, vis în care au crezut, pentru care au luptat și s-au jertfit cei mai buni fii ai poporului, a prins viață și s-a înfăptuit pentru totdeauna pe frumoasele plaiuri ale României.

Întăriți de conștiința slujirii unui țel comun, egali în drepturi și înfrățiți în muncă, cetățenii scumpei noastre patrii găsesc în noua Constituție temeiul unui avînt sporit pentru a ridica țara pe culmi din zi în zi mai înalte.

Prețuind după cuviință garantarea deplinei lor libertăți religioase, credincioșii și slujitorii bisericești, alături de întregul nostru popor, își vor aduce, cu hărnicie și devotament, întreaga lor contribuție la sporirea

binelui obștesc, ca împreună lucrători cu toți oamenii muncii din țară la zidirea cea nouă a patriei noastre dragi.

*

Așadar în România a învins deplin și definitiv o nouă orînduire, consfințită atît de numele dat statului cît și adoptarea unei noi Constituții. Privind calea străbătută de poporul nostru pînă ce a ajuns la stadiul în care se găsește acum, „încercăm cu toții o îndreptățită mîndrie patriotică, ne sporește și mai mult încrederea în forțele creatoare ale minunatului nostru popor“. Viitorul ne stă larg deschis în față. Și ce poți să dorești mai mult decît să participi la lupta și munca pentru înfăptuirea acestui viitor, pentru progresul și prosperitatea patriei.

REDAȚIA

ÎNTRUPAREA MÎNTUITORULUI ȘI RĂSPUNDEREA COMUNITĂȚII CREȘTINE*)

de : Pr. prof. dr. IOAN CÔMAN

Faptul fundamental al credinței și teologiei creștine este învierea Domnului Iisus Hristos : „Căci dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este propovăduirea noastră și zadarnică este și credința voastră” (I Cor. 15, 14—17). Cronologic, învierea este urmarea altor evenimente, care afectează întreaga umanitate : nașterea sau întruparea și moartea Domnului : „Așa a iubit Dumnezeu lumea, încît și pe Unul Născut, Fiul Său, l-a dat ca tot cel ce crede în El să nu piară și să aibă viață veșnică” (Ioan 3, 16). Fiul lui Dumnezeu recapitulează sau concentrează în El trupul și sufletul tuturor celor care au fost, care sînt, care vor fi pînă la sfîrșitul veacurilor. Dumnezeu angajează în lucrarea sa teandrică, puterile Dumnezeirii și ale creaturii într-o colaborare care numai în El putea atinge gradul maxim și efectele soteriologice voite de Dumnezeu.

*

Intruparea Logosului are următoarele consecințe :

1. Logosul s-a întrupat spre a birui și *înlătura moartea* : dacă prin cel dintîi om, prin Adam, au venit păcatul și moartea, prin cel de al doilea om, prin Hristos, au venit viața și învierea morților : „Precum întru Adam toți mor, așa și pentru Hristos toți vor învia” (I Cor. 15, 22 ; Rom. 5, 12). Cel mai mare teolog al Intrupării din epoca patristică, Sf. Atanasie, zice că din pieirea în care căzuse făptura aceasta nu putea fi izbăvită decît de Logosul lui Dumnezeu.

2. Întrupîndu-se pentru a izbăvi creatura de moarte, Logosul s-a proclamat și s-a dovedit *izvorul, ocrotitorul și Domnul vieții* : „Eu sînt viața” — „Eu sînt pîinea vieții” — „Voi da Trupul meu pentru viața lumii” — „Eu am venit ca oile mele să aibă viață și încă din belsug” (Ioan 6, 35, 51 ; 10, 10). Prin moartea și învierea sa, Iisus Hristos a reînnoit viața, dîndu-i o putere

---

*) Referat prezentat la sesiunea Comisiei teologice din cadrul Conferinței creștine pentru pace ale cărei lucrări s-au desfășurat la Leningrad între 8—10 aprilie 1965.

și un elan nou, pentru că trupul său era trupul vieții însăși (Sf. Atanasie, Cuvînt despre întruparea Logosului, 21) ; acest trup a dărîmat zidul despărțirii între neamuri pe care le-a chemat la înfrățire și la unire (Efeseni II, 14—16).

3. Întreaga lucrare de restaurare a *creaturii* acordă acesteia o deosebită prețuire, în orice situație s-ar găsi. Întruparea Logosului iradiază în noi viață divină, pentru că noi înșine ne găsim în El.

4. Întruparea lui Hristos și consecințele ei morale și sociale au ridicat pe credincioși la conștiința superioară că ei sînt toți *frați* și că formează o mare *unitate* și *solidaritate*, pe care trebuie să le cultive prin iubire și prietenie, pregătitoare ale împărăției cerurilor. „Părinte Sfinte, ... păzește-i în numele Tău ca să fie una ca și Noi” (Ioan 17, 11). „Porunca Mea este aceasta, ca să vă iubiți unul pe altul, cum v-am iubit Eu. Dragoste mai mare decît aceea, ca cineva să-și pună sufletul său pentru prietenii săi, nimeni nu are” (Ioan 15, 12—13).

5. Floarea dragostei, prieteniei și unirii este *pacea*. Logosul, la nașterea căruia îngerii cîntau pacea revărsată pe pămînt cu acel prilej (Luca 2, 14), a împăcat nu numai creaturile cu Dumnezeu, ci a aruncat sămînța înțelegerii și a păcii între toți fiii și frații pămînteni : „El este pacea noastră ... și a venit și pace a binevestit, vouă celor de departe și celor de aproape” (Efeseni 2, 14, 17). O pace bazată pe libertate, dreptate, bunătate și prețuire reciprocă. O asemenea pace duce spre piscul desăvîșirii.

6. Întruparea Mîntuitorului aducătoare de pace se încununază cu *îndumnezeirea* noastră : „Logosul s-a întrupat pentru ca noi să fim îndumnezeiți” (Sf. Atanasie, op. cit., 54, P. G. 25, 192 B). Grație Logosului, creatura stă astăzi lingă Tatăl și moștenește viața veșnică.

★

Care sînt pentru noi consecințele întrupării Fiului lui Dumnezeu și ce răspunderi îi revin Bisericii ca și comunitate în care Mîntuitorul este veșnic prezent ?

1. În primul rînd, Biserica este datoră să păzească credința, nădejdea și dragostea care sînt puterea și podoaba ei și să păstreze lumii aceeași neclintită *fidelitate*, pe care a arătat-o Hristos în timpul vieții Sale pămîntești. Această fidelitate pe care Sf. Ciprian o cere Bisericii față de Hristos (Despre unitatea Bisericii, 6), Hristos o cere Bisericii față de lume căreia Fiul lui Dumnezeu i-a rămas fidel pînă într-atîta, încît și-a dat viața pentru ea. Legămîntul de a mîntui lumea pe care Hristos l-a pecetluit cu propriul său sînge, l-a transmis ca testament Bisericii.

2. Biserica e datoră să mobilizeze toate mijloacele ei pentru a *apăra viața* prin cultivarea poruncilor dreptății, libertății și dragostei, bunuri după care însetează cea mai mare parte din

lumea de astăzi. Ea întinde o mînă caldă tuturor pentru realizarea acestui sfînt deziderat. Biserica nu poate tăcea în fața atîtor nedreptăți, cîtropiri și înrobiri care se petrec în lumea noastră, sub diferite pretexte. Două miliarde din locuitorii planetei noastre suferă de foame. Biserica știe că cine ajută pe aceștia, ajută pe Hristos însuși (Matei 25, 34—46). Creștinii nu simt cu adevărat frumusețea și folosul vieții lor în Hristos, dacă ei nu o pun în slujirea altora. Viața e un dar de la Dumnezeu și trebuie s-o dăruim și noi altora (J. Hromadka, III Allchristliche Friedensversammlung, Praha, 1964, pag. 33). Biserica și fiii ei au dat deseori, de-a lungul istoriei, expresie practică acestei conștiințe și răspunderi evanghelice.

3. Biserica, fidelă lui Hristos, nu poate decît să inspire tuturor creștinilor sentimentul *solidarității* interumane îndemnînd la participarea continuă a unor virtuți verificate întotdeauna ca utile: încrederea, înțelepciunea, colaborarea. Părinții spuneau că graba nesocotită este mama tuturor nenorocirilor în istorie atît pentru colectivități, cît și pentru indivizi (Tertulian, Ciprian, Augustin, etc.), iar neîncrederea paralizează orice pas de apropiere și înțelegere. Încrederea aduce colaborare și face să înflorească optimismul înțelept. Optimismul vieții și al păcii îl întretine, între creștini, îndeosebi Sf. Taină a Euharistiei, care unește cu Hristos și între ei pe toți cei ce se împărtășesc din Trupul și Sângele Domnului (Romani 12, 5; I Cor. 10, 17).

4. Așa cum Hristos se răstignește și se oferă jertfă în fiecare sf. liturghie pentru iertarea păcatelor și pentru mîntuirea noastră, tot așa Biserica va pregăti pe fiii ei să-și arate solidaritatea cu această jertfă prin *slujire, dragoste și abnegație*. E nevoie de atîta slujire în lumea de astăzi! Biserica este și rămîne slujitoarea tuturor, după modelul Mirelui ei (Matei 20, 28). Slujirea ei este fără limită în spațiu și timp și merge pînă la jertfa de sine, care e, de fapt, izvorul tăriei ei.

Hristos s-a înrupal pentru a sluji. El e Adam cel Nou, a adus Legea Nouă, a lăsat Testamentul Nou, a dat lumii un credincios nou, într-un „pămînt nou, în care locuiește dreptatea” (II Petru 3, 13), pentru că Dumnezeu „le face noi pe toate” (Apoc. 21, 5).

Prefacerile sînt menite să promoveze și să îmbogățească mereu viața. Schimbarea înseamnă mișcare, iar mișcarea înnoire și bine, dacă e dirijată în sens pozitiv. E ceea ce încearcă să facă spiritul înnoitor și progresist al oamenilor de astăzi.

Atitudinea comunității sau a Bisericii față de schimbările înnoitoare ale societății o găsim prinsă, în perspectivă istorică, în aceste cuvinte ale Sf. Vasile cel Mare: „Cel ce-și are privirea ațintită către cele din față devine mereu din ce în ce mai nou față de el însuși. Cel care devine tot mereu mai nou în comparație cu el însuși, cîntă lui Dumnezeu o cîntare nouă... Dacă vei istorisi renașterea și reinnoirea lumii întregi, care fusese învechită

de păcat și dacă vei vesti tainele Învierii, și acest lucru va însemna o cîntare nouă și proaspătă" (Comentar la Psalmul 32, 2 P. G. 29, 328 BC).

Biserica înnoiește continuu sufletul fiilor ei : e în aceasta nu o simplă adaptare, pentru că Biserica are datoria intrinsecă să meargă înainte ; ea umblă pe linia eternă a progresului de la care natura, dinamismul și misiunea ei nu-i îngăduie să se abată.

Schimbările sociale vizează o viață care se desfășoară pe o cale nouă, calea mai binelui, a dreptății, a fericirii pentru toți. E calea pentru viața pe care o recomandă Evanghelia atît de stăruitor prin porunci directe, pilde și fapte. E calea vieții, adică a iubirii de Dumnezeu și de oameni, de care vorbesc Didahia, și Scrisoarea lui Pseudo-Barnaba. E o cale laborioasă, pentru că e calea prin „poarta cea strîmtă” : „iar poarta vieții este strîmtă și calea ce duce la ea îngustă” (Matei 7, 13—14). Biserica mereu lucrătoare și călătoare pe pămînt își va chema fiii adormiți și-i va arunca în marele fluviu al mișcării celei înnoitoare, iar pe cei din undele mișcării îi va ajuta să nu se zdrobească de stînci, ci să iasă la limanul cel bun, adică la „viața veșnică” (Ioan 4, 14).

E necesar, deci, ca Biserica și teologia să privească și să sprijine aspirațiile noi și legitime ale omenirii de astăzi : libertatea, eliberarea socială, progresul social, pacea, înnoirea binefăcătoare în toate.

Prea Fericitul Patriarh Justinian, Intîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române, face acest apel către preoții și credincioșii Bisericii sale : „Vă chem la o muncă fără preget, în scopul făuririi omului păcii, al dragostei, al cinstei și al muncii” ... „Viața și pacea sînt cele două mari daruri pe care le-am primit de la Dumnezeu prin Fiul Său” (Apostolat Social, vol. II, p. 154 ; IV. p. 62).

*

Sensul acțiunii Bisericii în lume credem că este redat în aceste cuvinte ale prorocului Ieremia : „Îngrijiți-vă pentru bunăstarea cetății în care v-am așezat și rugați-vă Domnului pentru dînsa, căci în propășirea ei veți avea și voi pace” (Ieremia 29, 7). Biserica sprijină aspirațiile legitime ale oamenilor și e alături de forțele progresiste, pentru că ea vrea desăvîrșirea ei, care e un mers mereu înainte, o epectază, după cuvîntul Sfinților Vasile cel Mare și Grigorie de Nissa. Această idee a progresului, a ridicării continui spre mai bine, e redată și de Sf. Ioan Gură de Aur prin cuvintele adresate către cel prins în mrejele răului : „Vino și fă-te om”.

Teologia se simte obligată să analizeze și să aprecieze principal, în lumina Sfintei Evanghelii, acțiunile creștinilor, care afectează soarta și viața a milioane de oameni.

Teologia nu poate fundamenta acțiunile care duc la agresiuni, cotropiri și războaie, aceste „mari tâlhării” (Augustin) sau

fapte de nedreptate, asuprire, exploatare și alte rele, de oriunde ar veni. Cum poate ea lăsa nejustificate și cu atât mai mult îndreptățite acțiuni ca cele din Vietnam, Congo, coloniile portugheze, etc. ? Conștiința creștină pe cât este de îngrijorată de pregătirile de război ca : înarmări, experiențe nucleare, diferite conflicte, amenințări etc., pe atât se bucură de măsurile de destindere inițiate de oameni de bunăvoință și le sprijină.

Biserica Ortodoxă Română nu încetează nici o clipă să sprijine soluțiile pozitive în apărarea vieții și demnității tuturor oamenilor, călăuzindu-se de cuvintele Scripturii : „Fă binele“ și „dați tuturor cinste“ (Romani 13, 3 ; I Petru 2, 17).

•

Intruparea Mintuitorului, viața, învățătura, moartea și învierea Sa constituie o comoară neprețuită lăsată Bisericii în vederea răspîndirii luminii, înțelegerii și binelui în lume : „Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vadă ei faptele voastre cele bune și să mărească pe Tatăl vostru cel din ceruri“ (Matei 5, 16).

CONVERTIȚII ÎN SFINTELE EVANGHELII

de: Pr. ION BUNEA

Convertirea este temeiul și condiția esențială a mântuirii. Unul dintre farisei, cu numele Nicodim, se apropie, în bezna și în liniștea nopții, de Iisus, zicându-i : „*Revvi, știm că de la Dumnezeu ai venit învățător, că nimeni nu poate face minuni ca cele ce le faci tu, de nu va fi Dumnezeu cu dînsul*. Răspuns-a Iisus și i-a zis lui : *Amin, amin, grădiesc ție : De nu se va naște cineva de sus, nu va putea vedea împărăția lui Dumnezeu*“ (Ioan, 3, 1—3).

Convertirea este întoarcerea la credință și lepădarea de haina cea ponosită a păcatului și logodirea în duh cu Hristos. Cel convertit și-a răstignit cu Hristos făptura cea veche, cu metehnele ei, înviind ca o făptură nouă și viețuind sub imperiul harului.

*

1. Noul Testament este cartea prin excelență a convertirii. În fiecare scriere a Noului Testament întâlnim chemări repetate la reluarea legăturilor fiești cu Dumnezeu, prin pocăință. Nu i se cere creștinului să se lepede de bucuriile curate ale vieții pă-mîntești, ci să le sfințească pe toate cu binecuvîntarea lui Dumnezeu. „*Noaptea a trecut, iar ziua s-a apropiat*, spune Sf. Apostol Pavel ; *să lepădăm dar lucrurile întunericului și să ne îmbrăcăm în armele luminii. Să umblăm ca la lumina zilei, nu în ospete și în beții, nu întru desfrîdări și întru fapte de rușine, nu întru pîcîre și pîsmă ! Ci îmbrăcați-vă întru Domnul nostru Iisus Hristos și purtarea de grijă a trupului să nu o prefaceți în poftă* (Rom. 13, 12—14).

A trecut noaptea urgiei păcatului. Mielul lui Dumnezeu a ridicat păcatele tuturor, dînd fiecăruia puțința de a deveni liberul și nevinovatul fiu al lui Dumnezeu prin convertire. Alunecarea pe povîrniș nu este exclusă însă nici în cel răscumpărat, de aceea învățătura evanghelică i-a pus la îndemină, în cazul că se lasă prins în vîltoarea pustiitoare a păcatului, un mijloc eficace de însănătoșire : convertirea.

Primul predicator al convertirii a fost Mîntuitorul Hristos, care și-a început activitatea Sa publică printr-un apel la convertire „*Pocăiți-vă (converteți-vă) și credeți în Evanghelie*” (Mc., 1, 15).

Roadele acestei chemări s-au arătat fără întârziere. Ea a avut ecou, în primul rînd, în sufletul pescarilor de la Marea Galileii. Patru dintre ei, două perechi de frați, zguduiți în adîncurile ființei lor de chemarea ce le-o face Iisus de a renunța la meseria lor și totodată la necurățiile legate de viața lor de pînă aci, și a îmbrățișa o îndeletnicire misionară, pleacă fără șovăire pe drumul noii credinței devenind apostoli, deși Iisus nu le făgăduia belșug, ci le vorbea de sărăcie, de iubire și de sfințenie. O răscolire din adîncuri, similară cu a pescarilor ce devin pionieri ai împărăției celei noi, se produce și în sufletul vameșului Levi, care, lepădînd spontan meseria urgistă cu care se îndeletnicea, devine Apostolul și Evanghelistul Legii celei noi. Același proces lăuntric de curățire a orice întinăciune, se petrece în toți Apostolii în clipa izbăvitoarelor regăsiri și a fixării centrului lor de rezistență în solul binecuvîntat al credinței creștine. La apelul Mîntuitorului: „Vino după mine”, fiecare „își lasă ale sale, și-i urmează lui Iisus. Aceasta-i prima treaptă în actul convertirii, urmînd ca procesul de înnoire să se desăvîrșească cu vremea.

2. *Iisus-neconvertitul*. Iisus cheamă la convertire, dar în sufletul lui nu pot fi deslușite — nici chiar într-o formă palidă — urmele unei convertiri. E și de înțeles, fiind El personificarea neprihănirii. „*Cine din voi mă va vădi pe mine de păcat?*” (Ioan 8, 46). Nici în graiul și nici în manifestările Sale nu se poate observa ceva din întunecimea păcatului. „Glasul lui vajnic, neîncătușat, deplin, cîntec melodios nestrîcat de vinul prost al plăcerilor, de răgușeala părerilor de rău. Limpezimea ochilor, a zîmbetului și a cugetării sale, nu e înseninarea ce se întoarce pe aripa norilor furtunii, nici dîra cețoasă a zorilor ce înving pe nesimțite negura plină de strigoi a nopții... E limpezimea unei zile pururea senină, copilărie (puritate) neștirbită, neîntinată de ceață pînă în clipa morții”¹).

În viața lui Iisus nu vom descoperi manifestări derivate dintr-un trecut întunecat. Nu putem vorbi la el de „vechiul”, care a fost răstignit, iar acum stă la pîndă și așteaptă momentul oportun al reafirmării. Dragostea lui Iisus pentru păcătoși e o dragoste, născută și nu făcută. În conținutul și în vibrațiile ei, nimeni nu e în stare să găsească vreo umbră de malițiozitate, nici chiar atunci cînd este silit să mustre pe un îndărătnic. El se apleacă spre cel necurat fără teama de a se murdări, ci cu conștiința vie a neprihănitului, care dispune de puterea de a curăți. El știe că

¹) G. Papini : *Viața lui Iisus, trad.*, București, 1928, p. 54.

soarele nu-și murdărește razele când luminează mocirla. Nu turpitudinea morală este motivul determinant al iubirii Sale îndreptate spre cei păcătoși, ci valoarea persoanei umane — zidită după chipul și asemănarea lui Dumnezeu —, care a ajuns, din vină proprie, la desfigurare și, ca atare, trebuie reabilitată.

3. *Drama convertirii.* Cu aureola divină a purității și cu plenitudinea dragostei Sale, Mintuitorul se îndreaptă spre toți păcătoșii, cerându-le să deteste uriciunea păcatului, să facă un act de abjurare a lui prin pocăință și să-și schimbe și viața în sens creștin.

Convertirea deschide un ev nou în viața lăuntrică a păcătoșului, transformându-l și renăscându-l. La unii această transformare se produce subit, printr-o intervenție directă a harului, cum este în cazul Sfântului Apostol Pavel. La alții, din contră, revirimentul intern se produce pe indelete, într-o formă lentă — operînd corectarea conduitei după ce aluatul creștin a dospit un timp plămada vieții sufletești a celui rătăcit. Așezat în bătaia razelor credinței și vieții celei noi neprihănite-instituite de cel mai imaculat dintre oameni —, sufletul începe să se dezmeticească din ispită ce l-a aruncat în abisul deșertăciunilor pustiitoare. Asemenea florilor, care, la adierea zefirului de primăvară și a razelor calde ale soarelui, răzbat de la întuneric la lumină, tot așa și sufletul învăluit în negura păcatului, la ivirea zorilor unei desfătări neîmbătrânitoare, se trezește din lincezeală și începe să arunce zgura și să se înnoiască de la o zi la alta. La zimbetul de stele al tăriei, făptura cea nouă se smulge din lumea vijeliei crunte și se afirmă cu nădejdi de îmbobocire deplină.

Este adevărat, că în ceasul cînd se aprinde și se încinge focul curățirii și întoarcerii sufletului la Dumnezeu, ființa noastră este supusă unei dureroase încercări. Simte o durere în clipa despărțirii de păcat, din a cărui cupă a băut cu atîta nesaț vreme îndelungată fiere amestecată cu nectar. Lacrimile cîinței sînt amestecate cu durerea părăsirii ispitelor și vrăjilor vieții. Două gînduri se întîlnesc la această răscruce: unul cu care binecuvîntează ceea ce face Dumnezeu și altul cu care plînge ceea ce părăsește. Strecurarea în inimă a unei ușoare îndoieli, s-ar putea să-l abată din drum; de teama unui spin să lase să moară roza de pe tulpină.

Este lucru știut, însă, că lacrima de cîință nu dă greș niciodată, ea este foc curățitor, e diamantul țîșnit din involburarea lăuntrică a ființei umane, cu roade nedezmînițite în ogorul mîntuirii. Prin lacrimile de cîință este chemat harul izbăvitor al lui Dumnezeu, ce nu întîrzie să se reverse cu îmbelsugare peste orice păcătos spășit și mistuit de dorul mîntuirii. Pe drept cuvînt, spune Sf. Apostol Pavel: „*Tristețea în fața lui Dumnezeu este cîință pentru mîntuire*” (II Cor. 7, 10). „*Suferința noastră ușoară și de o clipă ne agonisește, mai presus de orice măsură, o cumpănă veșnică de mărire, ca unora care nu avem în vedere cele*

ce se văd, fiindcă cele ce se văd sînt trecătoare, pe cînd cele ce nu se văd sînt veșnice" (II Cor. 4, 17—18).

4. *Convertiți în Sfintele Evanghelii.* În Sfintele Evanghelii, avem numeroase și impresionante cazuri de inimi bolnave, peste care în clipa copleșitoare lor rătăcirii, soarele divin își trimite razele-i binecuvîntate și le tămăduiește. Cu o condiție însă : să fie ajuns la conștiința rătăcirii lor, mărturisindu-și în duh de căință grava lor nesocotință, precum și hotărîrea de a substitui beznă păcatului cu lumina virtuților.

Nu vom zăbovi asupra tuturor cazurilor de convertire pe care ni le îmblî Sfintele Evanghelii, ci vom înfățișa două dintre ele și anume : vom prezenta convertirea unui vameș și a unui tâlhar.

a) *Convertirea lui Zaheu-Vameșul, căpetenie a vameșilor*

Pentru a fi pe linia autentică a creștinismului, e absolut necesar ca din întreagă ființa creștinului să iradieze neprihănirea morală.

Zaheu, starostele vameșilor din Ierihon, nu era în clar cu acest adevăr, de aceea era mereu în căutare de șiretlicuri cît mai abile pentru a deveni nababul vremii de atunci. Avea și alte păcate, dar îndeosebi era stăpînit de *patima de proprietate*. Împins de apetiturile josnice ale rîvnei neostoite de a acumula averi peste trebuințele sale firești, Zaheu săvîrșise multe și mari nedreptăți, spoliind și exploatînd munca altora. Conștiința lui morală se pervertise aproape în întregime. Totuși, în tainicele adînci ale sufletului său mai rămăsese o oază de verdeată, neviciată de arșița păcatului. Nu era, însă, mult pînă cînd și aceasta să fie atinsă de cangrena păcatului.

Ce se întîmplă însă ? Trece Iisus prin cetatea Ierihonului. În preajma descinderii Sale în această cetate, în sufletul lui Zaheu începe o luptă aprigă și chinuitoare. Conștiința morală se trezește din somnolență și-i biciuiește întreagă conduita lui păcătoasă de pînă aci, face să treacă prin fața ochilor lui sufletești întreg cortegiul de fărădelegi săvîrșite în decursul anilor petrecuți în tovărășia păcatului. Îi provoacă dezgust îndeosebi argherofilia, lăcomia după bani, această spurcăciune care i-a întunecat mintea și i-a tocit — pînă aproape de anihilare — sensibilitatea morală. Tabloul trecutului pe care îl are în față este de-a dreptul înspîimîntător, de aceea se cutremură în fața turpitudinii sale morale ce-i înnegrise sufletul și i-l dusesese la ruină. Era momentul să se scuture de ea, eliminînd-o din sufletul său, răscumpărînd-o printr-o viață virtuoasă, trăită în duh de dragoste și de dreptate. Totul depindea acum de efortul voinței sale, care urma să-l smulgă din dramatismul sufletesc în care se zbătea. La îndemnul glasului tainic al conștiinței morale, trezită din amortirea și rătăcirea ei, Zaheu face efortul salvator, îndreptîndu-se

spre Iisus, de la care primește harul izbăvitor pentru noua viață pe care vrea s-o îmbrățișeze sincer.

Sosind Iisus în Ierihon, Zaheu aleargă în întâmpinarea Lui. Ține să-l vadă și să-l solicite, cel puțin tainic, sprijinul. Cățarat pe crengile unui smochin, Zaheu așteaptă cu înfrigurare să vadă pe Acela, care îi va putea reda liniștea sufletului și-l va putea mîntui de năpasta fărădelegilor ce acum deveniseră o grea povară pentru el. Așteptarea nu i-a fost zadarnică, fiindcă Iisus, apropiindu-se de locul unde se așezase Zaheu, citește în sufletul lui dorința arzătoare a convertirii, de aceea zice: „Zaheee, grăbește-te și dă-te jos, căci astăzi trebuie să rămîn în casa ta” (Lc. 19, 5).

Cuvintele Dumnezeiescului Mîntuitor au rourat o caldă binecuvîntare peste sufletul frămîntat al lui Zaheu. Dar ele au avut darul de a arde firea veche a vameșului — desigur în temeiul căinței sincere ce-i stăpînea sufletul —, prefăcînd-o într-una nouă, „făcută după chipul lui Dumnezeu întru dreptatea și sfințenia adevărului” (Efes. 4, 24). Urma ca Zaheu să facă dovada și prin fapte, că este hotărît să dea o altă directivă vieții sale. Și cum era de așteptat, dovada o face fără de întîrziere. Invrednicindu-l Iisus de a intra sub acaperămîntul casei sale, el dă expresie de lepădare totală de viața păcătoasă dusă pînă aci, declarînd: „Iată jumătate din averea mea, Doamne, o dau săracilor și dacă am năpăstuit pe cineva întorc împătrit” (Lc. 19, 8).

Frumoasă și pilduitoare răscumpărare a unui trecut încărcat de păcate! Dînd o bună parte din avutul său celor lipsiți și întorcînd împătrit celor pe care i-a nedreptățit — după ce atîta vreme s-a zbătut să-și sporească comorile — face cea ma puternică dovadă că în interiorul vieții sale sufletești s-a produs un reviriment, este indiciul neîndoielnic că păcatul nu mai stăpînește ființa sa. Prin convertire Zaheu devine o nouă făptură, în care locul păcatului îl ia virtutea.

Se impun atențiunii noastre, îndeosebi două virtuți ce-au odrăslit în sufletul lui Zaheu, în urma prefacerii operate în conștiința sa prin convertire, și anume: *iubirea* și *dreptatea*.

Grație iubirii, vede în semenii săi frați, îndreptății la viață, la muncă și roadele ei, nicidecum buni doar pentru satisfacerea dorinței sale nesăbuite după avere, așa cum îi considerase pînă aci. Privindu-i acum ca fii ai lui Dumnezeu, ia o altă atitudine față de ei și repară nedreptățile săvîrșite față de ei în duhul iubirii. Dreptatea o aplică înspirîndu-se din iubire. Că este într-adevăr așa, o dovedesc însăși cuvintele lui: „... jumătate din averea mea o dau săracilor, iar dacă am nedreptățit pe cineva întorc împătrit”. Restituie, deci, nu numai atît cît i-ar fi cerut principiile unei dreptăți juridice, ci mai mult, împătrit, fiindcă iubirea se sălășluisse și covîrșise sufletul său.

Iubirea și dreptatea sînt două forme ale aceleași tendințe a omului: voința de bine. Ființial, ele sînt legate una de alta, com-

pletindu-se și sprijinindu-se reciproc. Totuși, nu se confundă. Dreptatea urmărește un minimum de echilibru în relațiile dintre oameni; ea cere să nu te atingi de viața, de onoarea, de libertatea, de avutul aproapelui și să-i restitui ceea ce este al său. Iubirea cere mai mult: să dăm nesiliți altora din ceea ce este al altora, îndeosebi celor lipsiți. Iubirea învăluie în focul ei și persoana aproapelui. Ea nu are un domeniu limitat, ci oricâte fapte de caritate am fi săvârșit, ne cere să facem mereu altele.

Prin convertire Zaheu a îmbrățișat viața virtuoasă, aplicînd în sens creștin iubirea și dreptatea în raporturile lui cu semenii. La vrerea lui, s-a adăugat cu îmbelșugare darul și binecuvîntarea Domnului.

Convertirea lui Zaheu este o convertire morală, ea fiind cea mai luminoasă pildă de răscumpărare a trecutului său întunecat prin opere de asistență socială și milă creștină.

b) *Convertirea tilharului Dismas*

Fiul lui Dumnezeu a luat chip de rob, s-a făcut asemenea nouă, s-a smerit pe Sine și a fost ascultător pînă la moarte și încă moarte de cruce (Fil. 2, 7—8).

Drama singeroasă a patimilor este dovada palpabilă a iubirii nemărginite a lui Dumnezeu față de noi. Între martorii care au fost de față la evenimentul epocal, petrecut pe dealul Căpățînei, cînd „soarele s-a întunecat și pămîntul s-a cutremurat”, numărăm, pe lingă marea masă de osînditori anonimi, și pe tilharul răstignit de-a dreapta lui Iisus, cu numele de Dismas.

Convertirea lui Dismas este interesantă și impresionantă prin caracterul ei năpraznic, prin străfulgerea ce-i brăzdează sufletul și prin regăsirea neașteptată a păcătosului, într-un moment în care alții — de obicei — încheiează pumnii și proferează cuvinte injurioase la adresa osînditorilor lor. În cazul dat, harul divin operează subit, preschimbînd pe păcătosul urgist într-unul bineplăcut lui Dumnezeu, bineînțeles în temeiul unei revizuiri și pocăiri fulgerătoare, pe care o face vestitul bandit, vieții sale nelegiuite de pînă aci — în momentul lichidării cu viața și amăgirile ei.

Date asupra tilharului Dismas, a cărui convertire vom încerca s-o înfățișăm în cele ce urmează, avem în Sfintele Evanghelii, în Sf. Tradiție și în cărțile apocrife, precum și în unele monografii mai mult sau mai puțin romanțate²⁾.

Dismas, precum și Gestas, tilharul răstignit de-a stînga lui Iisus, erau cei mai temuți bandiți ai vremii de atunci. Ei făceau parte dintre acei bandiți cunoscuți sub numele de „latrones”, organizați în bande, cu șefi și comandanți. Dismas era fiul șefului unei atari bande de tilhari.

²⁾ A. Bessières : *Le Bon Laron*, Paris, Spes, 1938.

Se spune că în timpul călătoriei Fecioarei Maria spre Egipt — împreună cu Iosif și cu pruncul Iisus —, spre a scăpa de urgia lui Irod, au dat peste banda de hoți din care făcea parte și Dismas. Acesta s-a îndreptat spre cei trei călători, cu gândul de a-i jefui și de a-i maltrata. Apropiindu-se de ei, a fost cucerit de grația supranaturală a copilului plătind înfășat în scutece și, în loc să le facă vreun rău, le-a dat ospitalitate, purtându-se cu ei asemenea unei gazde cu inimă bună și bucuroasă că poate oferi adăpost unor călători istoviți de lungimea și greutatea drumului. Sfânta Fecioară, surprinsă de gestul neașteptat al tilharului, i-a mulțumit, dându-i totodată asigurarea, că va fi răsplătit înainte de moarte, ceea ce s-a și întâmplat în Vinerea Patimilor, când Isus l-a izbăvit — în ultima clipă a vieții sale — de povara apăsătoare a păcatelor.

Sf. Ioan Gură de Aur scoate în relief faptul, că tilharul Dismas era păgîn, nu auzise vorbindu-se decît foarte puțin despre Iisus, nici de dumnezeieștile învățături ale Sf. Scripturi. Pe răbojul isprăvirilor sale sînt încrestate multe crime, tilhărie prin răpire, incendii și crime ordinare. După toate probabilitățile, a fost și *fratricid*. Pentru toate acestea, din ordinul lui Pilat, a fost arestat la Ierihon, în vîrstă de aproximativ cincizeci de ani, apoi întemnițat la Ierusalim, împreună cu Gestat și Baraba, urmînd să fie executați cu prilejul solemnităților paștilor, deodată cu Cel ce era învinuit că răzvrătește poporul și se erijează pe Sine în Fiul lui Dumnezeu.

E Vinerea Patimilor ! Isus, cu crucea pe umăr înaintea spre locul de osîndă. În miezul acestei zile cutremurătoare, sprînceana dealului Golgotei primește în glia ei cele trei cruci, pe care erau ținute trupurile celor ce trebuiau executați. De tilhării — răstigniți unul de-a dreapta și altul de-a stînga lui Iisus —, mulțimea, adunată la această tristă ceremonie, se preocupă prea puțin. Toate privirile sînt îndreptate spre crucea din mijloc, pe care stă senin și imperturbabil „împăratul cerurilor“. E o clipă cînd robește gîndurile tuturor. Femeiele îl plîng ; pînă și sutașul este impresionat de supliciul pe care trebuie să-l îndure. Numai ura potrivnicilor Săi, nu poate fi potolită și înăbușită. Aceștia îi adresează cuvinte de hulă, ca acestea : „Tu care strici biserica și în trei zile o zidești, mîntuiește-te pe tine și te pogoară de pe cruce... Pe alții a mîntuit, iar pe sine nu poate să se mîntuiască. Hristos împăratul lui Israel, pogoară-se acum de pe cruce, ca să vedem și să credem întrînsul. Și îl huleau pe el și cei ce erau răstigniți împreună cu dînsul. (Mc. 15, 29—32).

La aceste înțepături, Iisus nu răspunde nimic. Privește blajin la călăii care se grăbesc să ajungă în posesia hainelor lui. Deodată, însă, pe neașteptate, cu vocea-i blîndă rostește cuvintele ce străbat veacurile prin rezonanța lor morală : „Părinte, iartă-le lor, că nu știu ce fac“ (Lc. 23, 34).

Și atunci, se găsește cineva între cei de față, care, auzind cuvintele: „Iartă-le lor, că nu știu ce fac“, amuțește pe loc. Este tilharul Dismas, cel răstignit de-a dreapta lui Iisus. Pentru el, această rugăciune este ceva cu totul nou. Oricît își scotocește amintirile-i din copilărie — cînd știuse și el că există un Dumnezeu milostiv —, oricît se pogoară în tainicele ascunzișuri ale sufletului său, nu descoperă nici cea mai palidă urmă a unei morale înrudită cu aceasta. Rugăciunea, pornită domol de pe buzele lui Iisus, îl surprinde atît prin adîncimea ei, cît și prin caracterul răscolitor ce-l cuprinde. Ea are ceva sublim în firea ei, mai ales că este rostită în clipele dramatice ale chinurilor și ale morții. Este profund impresionat Dismas și de ținuta maiestooasă a lui Iisus, de răbdarea și blîndețea lui, în clipa cînd e să-și dea sfîrșitul.

Efectul rugăciunii de iertare a lui Iisus față de schingiuitori, precum și noblețea atitudinii Sale, nu întîrzie să se producă în sufletul tilharului din dreapta lui Iisus, zguduindu-l în toate fibrele ființei sale. Cuvintele lui Iisus au darul de a-l trezi din „adîncul somn al păcatului“ și a-l sprijini să treacă din aspra iarnă a fărădelegilor la primăvara vieții.

Incepe să cîntărească, dintr-o privire fugară, valoarea faptelor sale săvîrșite în viață. Tabloul lor este sumbru. Își impută sie-și, dar impută și oamenilor, că nu i-au venit într-ajutor atunci cînd sufletul său se pervertise pînă la desfigurare aproape totală. Nu este și el dintre cei ce nu știu ce fac, prins în ghearele răutății și ale patimilor pustiitoare de tot felul?, se întrebă el. Cu ce este el mai vinovat decît cei ce-l osîndiseră la moarte și care nu făcuseră nimic — la timp — pentru îndreptarea lui?

Sînt întrebări ce frămîntă inima-i răvășită, după ce auzise rugăciunea unui osîndit la fel cu el, fără ca acesta să fie vinovat. Întrebările aduc cu ele tresăriri ale inimii și aversiune față de trecutu-i întunecat. Coardele sufletului încep să vibreze altfel, pe claviatura inimii sale se înregistrează înduioșări ce nu le mai întîlnise pînă aci în viață, se trezesc în el sentimente profund umane, deci diametral opuse celor avute pînă aci.

În timp ce sufletul lui Dismas se trezește la o viață nouă — în duh și adevăr —, celălalt tilhar nu conținește cu insultele grosolane la adresa lui Iisus. De aceea, Dismas îl muștră, spunîndu-i: „Nu te temi tu de Dumnezeu, că în aceeași osîndă ești? Ci noi suferim după dreptate, că luăm cele vrednice după faptele noastre, acesta însă nici un păcat n-a făcut“ (Lc. 22, 39—41). Cu alte cuvinte, noi am făcut fapte pe care legile le pedepsesc, pe cînd acesta n-a supărat pe nimeni și totuși este pedepsit la fel: de ce îți bați joc de el? Nu te temi de pedeapsa lui Dumnezeu, pentru că ai batjocorit un nevinovat?

Mustrînd pe părtaşul său de crime și acum de chinuri, lui Dismas îi vin în minte toate cele auzite în legătură cu Iisus, este adevărat că într-o formă nedeslușită. De aceea, „într-o pornire de

evlavie, ca și cum ar fi invocat contopirea celui sînge ce picura din mîinile-i de ucigaș cu cel picurat din mîinile Celui nevino-vat³⁾, se îndreaptă spre Isus cu rugămintea plină de căldură : „*Pomenește-mă, Doamne, cînd vei veni întru împărăția ta*”.

La ocările ce fuseseră îndreptate împotriva lui, Iisus nu răs-punsese. Acum, își apleacă fruntea spre tilharul pocăit și-i zice : „*Adevăr zic ție : astăzi împreună cu mine vei fi în rai*”.

Nu-i făgăduise nimic din comorile lumii acesteia. La ce i-ar fi de folos încă cîțiva ani de înotare în mocirla păcatului ? De altfel, el nici n-a cerut — ca celălalt tilhar — să-l scape de moarte. Dismas este pe deplin mulțumit dacă Iisus nu-și va uita de el după moarte și va fi îngăduitor cu el în scaunul judecării. Iisus îi răsplătește încrederea ce și-o pune în El, făgăduindu-i fără întîrziere, chiar „azi”, „raiul”, viața de veci.

Mult păcătuisese tilharul și era urgisit de toți cei ce-l cunoșteau sau îi auziseră de nume. Iisus se arată binevoitor cu păcătoșii, știind că „nu cei sănătoși, ci cei bolnavi au nevoie de doctor”. Și în cazul tilharului Dismas consideră că destul de pedepsit este el de însăși nelegiuirile lui, de aceea se arată mulțumit de cîința lui, acordîndu-i iertarea.

În Vinerea Patimilor, Iisus a săvîrșit, pe lîngă multe altele, două fapte mari : *a deschis raiul și a băgat pe tilhar în rai*. Tilharul este ultimul pe care l-a convertit Iisus, în vremea în care mai îmbrăca trupu-i de carne.

În ceasurile sfîșietoare ale răstîgnirii, Mîntuitorul nu-și vedește puterea. Sa înviind morți, tămăduind îndrăciți sau potolind furia vînturilor, ci pentru a trage la Sine cugetul stricat al tilharului și a-l îndrepta spre lumina cea neîmpuținată a veș-nicieii.

Cu ce s-a arătat tilharul vrednic de această deosebită cinste ? În vreme ce Petru se lepăda, neputînd suporta amenințarea unei slujnice, tilharul se mărturisește în duh de cîință, răscumpărînd prin frîngere de inimă trecutul său pătat de crime odioase. El face un act de mărturisire nefățărită, înfruntînd insultele mulțimii înfuriate față de nevinovatul crucificat, cu încredere în dărnicia inimii Sale.

Saltul pe care-l face de pe cruce de-a dreptul în cer este le-gitimat și de interesul și grija pe care le poartă celuilalt tilhar, al cărui suflet încă ar vrea să-l slobozească din cătușele păca-tului, deci și ale morții. Îi atrage atenția asupra osîndeii în care se găsesc toți trei, cu deosebirea că Iisus nu ispășește nici o vină personală, ci este ispășitorul păcatelor altora.

Atitudinea lui Dismas este în nota adevărului exprimat de profetul Isaia, „*Înșiră una cîte una fărădelegile tale ca să te în-drepti*” (Isaia 43,26). El nu ezită de a se face acuzatorul lui și, țintuindu-se la stilpul infamiei pentru ticăloșia vieții de pînă aci.

³⁾ G. Papini *op. cit.* 485.

„Noi pe dreptate sintem pedepsiți, căci primim cele cuvenite după faptele noastre, zice Dismas despre sine și despre copărtașul său Gestas la ticăloșiile săvârșite, dar acesta nimic rău n-a făcut”. Se acuză pe sine, dă în vileag netrebniciile ce-i apasă sufletul, face apologia vieții lui Iisus și mărturisește, în auzul tuturor, vinovăția sa. Darul acestei destăinuirii este curățirea de zgura păcatului și îndreptățirea de a cere lui Iisus harul izbăvirii. „Pomenește-mă, Doamne, cînd vei veni întru împărăția Ta”. Increderea odrăslită în baia regenerării sale morale este răsplătită pe loc, „Astăzi, vei fi cu mine în rai”⁴⁾.

Dacă Iisus a introdus pe Dismas în rai, însemnează că orice faptă oricît de gravă ar fi, poate fi iertată. Condiția : Să existe căință și mărturisire în duh de căință.

Mîntuirea este mai mult problemă de curaj și mai puțin problemă de timp. Tilharul de-a dreapta lui Iisus a avut curajul să se smulgă din ghearele ucigătoare ale păcatului, aruncînd de la sine „aluatul cel vechi, aluatul răutății și al viclesugului, pentru a gusta din azimile curăției și ale adevărului”. (I Cor. 5, 8).

---

⁴⁾. Sf. Ioan Hrisostom : *Cuvîntări la praznice împărătești* trad. Pr. D. Fecioru, București, 1942, pag. 144—153.

LITURGIILE ORTODOXE ȘI MISA CATOLICĂ

de: Prot. IOVA FIRCA

1. Originea și evoluția cultului creștin

Cultul divin public al Bisericii creștine a fost instituit, în esența lui, în seara Cînei celei de taină, cînd înainte de a merge spre cea de bunăvoie și dătătoare de viață moartea Sa, Mîntuitorul nostru Iisus Hristos luînd pîinea, binecuvîntînd-o și frîngînd-o, a împărțit-o Sfinților Săi Invățacei și Apostoli zicînd: „Luați, mîncăți, acesta este trupul meu, carele se frînge pentru voi. Aceasta să faceți spre pomenirea mea”. Asemenea și paharul, după cină, zicînd: „Acest pahar este legea cea nouă întru sîngele meu, care se varsă pentru voi, și pentru mulți, spre iertarea păcatelor. Aceasta să faceți, ori de cîte ori veți bea, spre pomenirea mea. Căci de cîte ori veți mîncă pîinea aceasta și veți bea paharul acesta, vestiți moartea Domnului, pînă cînd va veni”¹⁾.

Credincioși și împlinatori ai acestui cuvînt al Mîntuitorului arătîndu-se Apostolii, ca și cei care prin propoveduirea lor au crezut în Hristos, ori de cîte ori se adunau la rugăciune, în numele Lui, „frîngeau pîinea” ca semn propriu al cultului divin al legii celei noi și se împărțeau cu trupul și cu sîngele Domnului.

Chiar de la început, de pe timpul Apostolilor, binecuvîntarea pîinii și a vinului pentru a se preface în trupul și sîngele Domnului, spre împărțirea „sfinților”, adică a creștinilor, se făcea în cadrul unei anumite rînduiei rituale, moștenite în liniile ei mari de la sinagoga iudaică și care consta din diferite citiri din cărțile sfinte, rugăciuni și cîntări, pe care Apostolul Pavel le numește „psalmi, laude și imne duhovnicești”²⁾. Psalmii erau poeziile religioase ale Vechiului Testament, alcătuite în cea mai mare parte de David, laudele erau cîntări luate sau inspirate din alte cărți ale Vechiului Testament, imne înrudite cu psalmii, ca de ex. cîntările triumfale ale lui Moisi după trecerea prin Marea Roșie, imnul Anei, mama procurorului Samuil, rugăciunile proro-

¹⁾ Luca 22, 19—20, I Cor. 11, 23—26; cf. Mat, 26, 26—28; Marcu 14, 22—24; Amănunte la Pr. Petre Vintilescu, *Încercări de istoria Liturghiei. I. Liturghia creștină în primele trei veacuri*, București, 1930, p. 27.

²⁾ Efes. 5, 19; Colos. 3, 16. Vezi Pr. P. Vintilescu, *op. cit.* p. 31.

cilor Avacum și Iona și a sfinților trei tineri, cântarea prorocului Isaia, etc. Iar cântările duhovnicești erau imne noi, de inspirație creștină, pline de bucuria pentru mîntuirea lumii prin Iisus Hristos al căror model poate fi găsit în unele fragmente de „proză ritmată” din scrierile Sf. Apostol Pavel ³⁾.

Ținînd seamă de toate aceste elemente, schema generală a cultului divin creștin, din epoca apostolică ar fi următoarea: Partea I: citiri din Sfînta Scriptură a Vechiului Testament și din scrierile deja apărute ale Apostolilor, predica, prin care se explica textul citit, psalmii, imnele și cântările duhovnicești și diferite rugăciuni. Iar în partea a doua erau rugăciunile speciale de laudă și de mulțumită, axate pe tema amintirii jertfei Domnului, care se repetă în chip nesîngeros în cultul creștin și din care nu puteau lipsi cuvintele de instituire a Sfintei Euharistii și cele de binecuvîntarea sau sfințirea elementelor euharistice. Serviciul divin se încheia cu împărtășirea credincioșilor ⁴⁾.

În linii mari acest ritual era același în toate comunitățile creștine, dată fiind strînsa interdependență dintre ele. Diferența putea fi numai în privința expresiilor verbale din feluritele rugăciuni, prin care se tălmăcea însă aceeași credință unică. Uniformitatea liturgică a Bisericii vechi s-a menținut și în veacul al doilea, cum se vede din textul păstrat în Apologia I a Sfîntului Iustin Martirul, care descrie liturgia comună întregii creștinătăți, ca unul care s-a născut în Iudeia, s-a încreștinat în Efes și a murit în Roma ⁵⁾.

Această uniformitate se constată și în veacul al III-lea ⁶⁾, din anaforalele cuprinse în canoanele lui Ipolit și Didascalia Apostolilor, în euhologiul lui Serapion episcop de Thmuis (Egipt), în lucrarea numită Testamentum Domini, în așa-numitele Constituțiuni Apostolice — îndeosebi în cartea VIII a acestora atribuită Sf. Clement Romanul — și în fragmentele unei liturghii egiptene, descoperite în ruinele unei foste mănăstiri copte de la Dêr-Balyzeh ⁷⁾.

În secolul al IV-lea însă, o dată cu libertatea dată Bisericii pe toate tărîmurile de Constantin cel Mare s-a produs și în do-

³⁾ Ex. I Tim. 3, 16; Efes. 5, 14; Rom. 13, 11. Ap. P. Vintilescu, *Incerc. de ist. Liturg. I*, pp. 31—32.

⁴⁾ Cf. Pr. P. Vintilescu, *op. cit.*, pp. 35—36.

⁵⁾ Cf. Idem, *op. cit.* p. 82. cf. F. Cabrol, *Messe*, art. în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, t. X. (Paris, 1928—1929), col. 895. Un istoric succint al evoluției cultului creștin în epoca apostolică și postapostolică se găsește și la Iulius Smend, *Die römische Messe*, în col. „Religionsgeschichtliche Volksbücher...” Tübingen, 1928, pp. 2—5.

⁶⁾ Cf. Pr. Prof. Ene Braniște, *Uniformizarea tipicului și a textelor liturgice în cult și în săvîrșirea tainelor*, art. în *Ortodoxia*, an IV, nr. 2, aprilie—iunie 1963, p. 216; Idem, *Liturgiile romano-catolice în comparație cu cele ortodoxe*, art. în *Ortodoxia*, an. IX, nr. 1 ianuarie—martie 1957, p. 119.

⁷⁾ Cf. H. Leclercq, *Messe*, art. în *Dict. d'Archéol. chrétienne et de Liturgie*, t. XI, 1, (Paris 1933), col. 579 sq. Cf. F. Cabrol, *Messe*, loc. cit., col. 1346—1365. Pr. Vintilescu, *Incerc. de Ist. Liturg.* pp. 94 sq.; 107 sq.

meniul liturghiei o mare schimbare⁸⁾, care, în locul liturghiei unice de pînă aci, a făcut posibilă apariția unui număr mai mare de feluri proprii diferitelor Biserici de a înveșmînta verbal și de a săvîrși jertfa euharistică.

Pentru a înțelege geneza acestei posibilități de diversificare a liturghiilor, trebuie să ne întoarcem din nou în epoca apostolică, în care așa-numiții „profeți” aveau posibilitatea și îndreptățirea să improvizeze rugăciunile de după sfințirea darurilor sau și alte rugăciuni din cuprinsul a ceea ce mai tîrziu se va numi sf. liturghie. Totuși, prin aceasta rînduiala liturgică generală nu era alterată, deoarece libertatea improvizatorului nu era decît una de variațiuni verbale pe aceeași temă și ea nu se mișca decît în cadrul unei scheme deja fixate⁹⁾.

Această libertate relativă de improvizare s-a menținut și după epoca apostolică și chiar după ce nu au mai existat „harismaticii”, căci episcopii din fruntea comunităților aveau îngăduința să improvizeze în legătură cu anumite puncte ca, de pildă, motivele felurite de recunoștință față de Dumnezeu, omagiile diferite aduse lui Dumnezeu, ori și categoriile de persoane — vii și morți — care să fie pomenite (dipticele). În felul acesta au rezultat diferite „anafore” care variau prin amănunte și exprimări verbale diferite ale unor acelorași adevăruri de credință și care făceau ca liturghiile diferitelor Biserici să se deosebescă întrucîtva între ele¹⁰⁾. Fiindcă marile personalități ale ierarhiei bisericești și-au imprimat felul lor propriu de săvîrșire a sfintei liturghii și de întocmire — înainte ca ea să fi fost definitiv fixată — prin dezvoltarea, în consensul tradiției bisericești de pînă aci, a nucleului liturgic din epoca apostolică.

Pe de altă parte, diferitele tradiții locale în materie de cult și-au avut o evoluție proprie, în virtutea căreia, deși toate liturghiile au pornit din rînduiala comună și unică a cultului divin apostolic, cu timpul au ajuns să aibe o fizionomie particulară. Îndeosebi bisericile din marile centre administrative ca : Roma, Constantinopol, Antiohia, Alexandria, Milano, Toledo, etc. și-au dezvoltat asemenea tradiții liturgice proprii, care s-au extins și în toate comunitățile creștine de sub jurisdicția întîistătorilor bisericești ai acestor cetăți.

II. Liturghii răsăritene și liturghii apusene

Dar pricina cea mai de seamă e evoluției divergente a liturghiilor trebuie căutată în mentalitatea și în firile deosebite ale creștinilor din răsărit (greci) și din apus (latini) care au făcut posibilă apariția a două grupe distincte de liturghii : răsăritene și apusene. Într-adevăr, liturghiile răsăritene se deosebesc de

⁸⁾. Vezi F. Carbol, *Messe*, o.c. col. 1365.

⁹⁾. Cf. Pr. P. Vintilescu, *op. cit.*, pp. 126 ; 51.

¹⁰⁾. Idem, *op. cit.* p. 126.

cele apusene nu numai prin limba lor, dar și prin anumite particularități caracteristice.

a) Așa, cele răsăritene sînt săvîrșite cu mai multă pompă și cuprind mai multe ceremonii și tipuri simbolice în legătură cu viața și activitatea Mîntuitorului ¹¹⁾ pe care o reproduc, pe cînd cele apusene sînt mult mai sobre și mai puțin dezvoltate sau, mai exact spus, sînt simplificate, prescurtate și chiar modificate structural în raport cu tradiția liturgică a Bisericii antice ¹²⁾ care a fost păstrată mai fidel în răsărit. Prin aceasta „dimensiunile liturghiei răsăritene sînt mai vaste, mai largi, respirația liturgică e mai adîncă. Ea e mai bogată în rugăciuni, mai desăvîrșită și mai bine încheată ca alcătuire și mai vie ca acțiune” ¹³⁾.

b) Afară de aceasta, cea mai izbitoare particularitate a liturghiei apusene de azi, care este misa română, este aplicarea calendarului sau a sinaxarului la alcătuirea ei, ceea ce face ca îndeosebi în părțile de la început și în măsură mai mică și în celelalte, cîntările și rugăciunile să se schimbe în fiecare zi și mai ales în zilele de sărbătoare, așa cum se întîmplă la noi cu cîntările de la serviciul vecerniei și al utreniei, pe cînd în liturghia ortodoxă propriu-zisă rugăciunile sînt totdeauna aceleași iar variația în raport cu sărbătoarea sau sfîntul comemorat se restrînge doar la cîntarea fericirilor, a troparelor și condacelor intercalate între vohodul cel mic și imnul trisaghion care precede citirea „Apostolului” și, la unele sărbători, a axionului și chinonicului. Unii liturgiști catolici cred chiar că această permanentă schimbare după zilele anului liturgic, a elementelor structurale ale misei „ar fi cauza de căpetenie a modificărilor suferite de liturghia catolică în comparație cu vechea liturghie creștină” ¹⁴⁾.

c) O altă deosebire poate fi sesizată în partea de la început a misei, în cadrul căreia are loc mărturisirea preotului — și a credincioșilor — care își poate avea rațiunea ei de a fi, ca o pre-

¹¹⁾ Prelegeri academice despre Liturgica Bisericii Dreptcredincioase Răsăritene de Dr. Vasile Mitrofanovici, prelucrate, completate și editate de prof. Dr. Teodor Tarnavski, 1909, p. 464.

¹²⁾ Pr. prof. Ene Braniște, *Liturgiile rom. catolice în comparație cu cele ortodoxe*, loc. cit. p. 136.

¹³⁾ Prot. Gheorghe Secaș, *Liturghia greacă orientală și misa latină*. Note comparative. Art. în „Mitropolia Ardealului” an. VII, nr. 1—2 (ian.—febr.) 1962, p. 142.

¹⁴⁾ Vezi amănunte la Pr. prof. E. Braniște, *Liturg. rom. catolice în comparație cu cele ortodoxe*, pp. 131—132; cf. și F. Cabrol, *Messe*, loc. cit. col. 1366: Mitrofanovici-Tarnavski, *Liturgica*... p. 464. Ca ex. în *Missale romanum* (ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum S. Pii V Pontificis Maximi jussu editum, Clementis VIII et Urbani VIII auctoritate recognitum. Venetiis MDCCCXXI. Apud Haeredes Balleonis Typographos et Editores) rugăciunile diferite după duminici și sărbători în părțile numite *Introitus* și *Graduale* de la început, *Offertorium*, *Secreta* și *Postcommunio* de la mijloc și din partea ultimă, cuprind cele mai multe pagini: pp. 1—157 și 197—438 (*Proprium missarum de tempore*); pp. 1—CXXII (*Comunione Sanctorum etc.* Și în restul de 40 de pagini, inclusiv în partea invariabilă care e „*canon missae*”, nu lipsesc totuși variantele, deși sînt în număr mai mic.

gătire în vederea săvârșirii Sfintei Euharistii. Pe cînd în liturgia orientală, în partea I cei ce vor să îmbrățișeze noua religie sînt îndrumați și inițiați în tainele credinței creștine, iar cei credincioși sînt învățați diferite adevăruri ale credinței, prin imnele introduse în diferite răstimpuri pentru sublinierea dreptei credințe (cîntările antifoanelor)¹⁵.

d) Dar cea mai importantă deosebire — de astă dată cu implicații dogmatice — dintre liturgiile orientale și misa latină este absența în aceasta din urmă a rugăciunii de invocare a Sfîntului Duh (epicleza) pentru sfințirea elementelor euharistice, care se realizează, la catolici, numai prin rostirea cuvintelor de înlocuire („Luați mîncăți“ etc.)¹⁶.

e) În ce privește limba liturgică, trebuie spus că aceasta a fost la început în întreaga Biserică, cea greacă. Pe la jumătatea secolului al III-lea, în liturgiile apusene ea a fost înlocuită cu limba latină¹⁷), a cărei întrebuințare s-a generalizat în toate bisericile occidentale, pe cînd în răsărit, o dată cu traducerea Bibliei în limba popoarelor convertite la creștinism se făcea și traducerea Liturghierului. Astăzi toate Bisericile ortodoxe, inclusiv minoritățile ortodoxe din țările apusene, își au liturgia în limba lor națională, cele mai multe în limba vorbită în prezent, iar altele, în limba veche bisericească a strămoșilor lor (popoarele slave care folosesc în cult slavona veche).

f) Pe lîngă aceste deosebiri în legătură cu alcătuirea liturghiei, mai există una care privește săvîrșirea ei. Și anume: pe cînd rînduiala Liturghiei ortodoxe rămîne neschimbată în toate ocaziile, de la cele mai simple pînă la cele mai solemne, ca și la prilejuri de bucurie ori de întristare (ex. liturgiile în legătură cu înmormîntarea), romano-catolicii au, în afară de misa solemnă care e liturgia adevărată sau completă, și alte forme de misă (misa privată, solitaria, sicca, cantată, pontificalis, pro defunctis etc.)¹⁸). De asemenea la ei există uzul binației liturghiei, necunos-

¹⁵). Prot. Gh. Secaș, *Liturghia greacă orient. și misa lat.*, p. 140.

¹⁶). Cf. Mitrofanovici-Tarnavski, *Liturgica*... p. 464; Hr. Andruș, *Simbolica*. Trad. din limba greacă de Iustin Moisesco, Edit. Centrului Mitropolitan al Olteniei, p. 298; Iulius Smend, *Die römische Messe*, p. 11; Pr. prof. E. Braniște, *Liturghiile romano-catolice*..., pp. 133—135; Prot. G. Secaș, *Lit. greacă orient.*..., p. 141.

De menționat, că în primele veacuri epicleza a existat și în misa catolică. (Afirmația lui Drews, la Smend, *op. cit.*, p. 16) și resturi ale ei există încă într-una din rugăciunile din partea misei numită *Offertorium* (*Ibidem*, p. 20) sau, după cum spun alții cu mai multă dreptate, în fragmentul *Quam oblationem* din partea *Canon missae* (Pr. E. Braniște, *Lit. rom. cat.*, p. 134).

¹⁷). Dom. F. Cabrol, *Messe*, col. 1386. Alții pun abia în sec. IV începutul întrebuințării latinei ca limbă liturgică. (vol. E. Braniște, *Lit. rom. cat. în compar. cu cele ort.* p. 122).

¹⁸). Vezi E. Braniște, *Lit. rom. cat.* pp. 123—124; Iul. Smend, *Die römische Messe*, p. 32. Prêtre I. Mihalcesco, *La Théologie Symbolique au point de vue de l'Eglise Orthodoxe Orientale*, Bucarest-Paris, 1932, pp. 195—196.

cut la noi, unde preotul nu poate săvârși într-o zi decît o liturghie și nici pe același altar, în aceeași zi, nu se poate face decît o singură liturghie¹⁹⁾.

III. Liturgiile Bisericii Ortodoxe

1. *Liturghia Bisericii din Ierusalim.* Cea dintîi și cea mai veche liturghie creștină a fost aceea a Bisericii din Ierusalim, sau liturghia Sfîntului Iacob, fratele Domnului, numită așa, pentru că, după tradiția creștină, acesta ar fi fost autorul ei. Cercetările moderne admit că propriu-zis această liturghie este de rit sirian, geneza ei fiind în Antiohia, dar pe de o parte rădăcinile ei trebuie căutate în prima liturghie creștină oficiată la Ierusalim de Sfinții Apostoli, iar pe de alta, redactarea ei definitivă s-a făcut tot la Ierusalim, cum rezultă din însuși textul diferitelor rugăciuni cuprinse în ea. Cu toată siguranța că la forma primitivă a acestei liturghii s-au adăugat elemente noi în decursul timpului, în legătură cu dezvoltarea dogmatică și cu alte împrejurări istorice, cum rezultă, printre altele, din imnele închinare Maicii Domnului, care au intrat în uzul liturgic ca o reacțiune ortodoxă împotriva ereziei nestoriene²⁰⁾.

Liturghia Sfîntului Iacob, a cărei caracteristică o formează rugăciunile lungi și ceremoniile complicate, a avut o largă răspîndire, fiind folosită pe lingă Palestina și în întreaga Sirie orientală și chiar în Grecia, pînă în secolul VIII cînd a fost înlocuită cu liturgiile bizantine, care — de altfel — au derivat din ea. Astăzi această liturghie se slujește numai în bisericile din Ierusalim, Zante, Cipru și în ultimul timp din nou și în Grecia, o singură dată în an, la 23 octombrie, cînd e ziua amintirii Sfîntului Iacob²¹⁾.

2. *Liturghia Bisericii din Alexandria sau Liturghia Sfîntului Marcu.* Biserica din Alexandria și-a avut și ea ritul propriu, concretizat în liturghia numită a Sfîntului Evanghelist Marcu, al cărui nume e menționat de două ori în cuprinsul ei și care a fost, după tradiție, întemeietorul Bisericii egiptene. Și această liturghie ca și a Sfîntului Iacob, a suferit influențele modificatoare ale liturghiei constantinopolitane care, din secolul al XII-lea a și înlocuit-o complet²²⁾.

¹⁹⁾ Pr. E. Braniște, *idem*, p. 135.

²⁰⁾ Mitrofanovici-Tarnavski, *Liturgica*, p. 465. H. Leclercq, *Messe*, loc. cit. col. 631. Cf. Iul. Smend, *Die römische Messe*, p. 9, Pr. Petre Vintilescu, *Liturghiile bizantine privite istoric în structura și rînduiala lor*, București, 1943, p. 6; Pr. E. Braniște, *Lit. rom. cat.* p. 121; Pr. Constantin Moisiu, *Să stăm bine, să stăm cu frică*, Povățitor liturgic pentru preoți și popor. București 1941, p. 208.

²¹⁾ H. Leclercq, *Messe*, col. 631—632; Mitrofanovici-Tarnavski, *op. cit.* p. 465; Braniște, *Liturg. rom. cat.*, p. 121; Pr. P. Vintilescu, *Liturghiile bizantine*... p. 6; Pr. C. Moisiu, *Să stăm bine*... p. 208.

²²⁾ Cf. Mitrofanovici-Tarnavski, *Liturgica*... p. 467; Smend, *„Die römische Messe*, p. 10; Leclercq, *Messe*, col. 637; Pr. C. Moisiu, *op. cit.*, p. 208.

3. *Liturghia Sfântului Vasile cel Mare*. În secolul al IV-lea, Sfântul Vasile cel Mare, arhiepiscopul din Caesarea Capadochiei și unul din cei mai mari părinți și dascăli ai Bisericii, a prescurtat vechile liturghii a Sf. Iacob și a Bisericii din Antiohia — cea cuprinsă în cartea VIII a Constituțiilor Apostolice — nu pentru că le-a crezut prea lungi, ci pentru că a observat că evlavia creștinilor din vremea lui nu mai era aceeași ca a înaintașilor lor și ca atare atenția lor slăbea în decursul sfintei slujbe, ceea ce micșora folosul duhovnicesc al celor care participau la ea. Sf. Amfilohie al Iconium-ului ne relatează că înainte de a purcede la prelucrarea liturghiilor tradiționale, Sf. Vasile a înălțat multe rugăciuni către Dumnezeu ca să-l ierte pentru îndrăzneala lui față de aceste vechi monumente ale pietății creștine și să-i ajute ca să facă lucru bun, spre folosul obștei credincioase. Și Dumnezeu i-a ascultat rugăciunea, luminându-i mintea cu harul Prea Sfântului Său Duh, ca să mențină din vechile liturghii tot ce era necesar pentru ca înfățișarea lor generală să nu se schimbe și pentru ca serviciul divin, care e o repetare pe plan comemorativ și simbolic a mântuirii lumii prin Fiul lui Dumnezeu, să aibe unitate și înțeles²³⁾.

Propriu-zis, Sf. Vasile nu a eliminat nimic din rînduiala liturghiilor de pînă aci, ci ținînd seama și de cele mai dinainte orînduite și preconizate de sfinții părinți: Irineu, Clement Romanul, Grigorie Taumaturgul și Dionisie al Alexandriei²⁴⁾, a simplificat unele rugăciuni euharistice. Cercetări critice recente au stabilit ca fiind creații liturgice proprii ale Sfântului Vasile un număr de 7 rugăciuni euharistice, toate din partea a doua a liturghiei, adică după vohodul cel mare, printre care, rugăciunea anaforei specifică liturghiei Sfântului Vasile, ca și rugăciunea dinainte de înălțarea darurilor și cea a amvonului care se folosește și în liturghia Sf. Ioan Gură de Aur²⁵⁾.

Astăzi, liturghia Sfântului Vasile, care odinioară era folosită în toate zilele, se săvîrșește, potrivit indicațiilor tipiconale din Liturghier numai de 10 ori pe an și anume: în primele 5 duminici ale postului mare, în Joia și Sîmbăta Patimilor, în ajunul Crăciunului și Bobotezei și în ziua Sfântului Vasile (1 ianuarie).

4. *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur*. Patriarhul Constantinopolului Proclu spune în „Cuvîntul despre tradiția dumnezeieștii liturghii”, că dascălul și înaintașul lui pe scaunul

²³⁾ Cf. Mitrofanovici-Tarnavski, *idem*, p. 467; Pr. Moisiu, *idem*, p. 209.

²⁴⁾ Pr. econ. C. Moisiu, *Să stăm bine, să stăm cu frică*, p. 210.

²⁵⁾ N. D. Uspenski, *Rugăciunile euharistice ale Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Gură de Aur în rînduiala Liturghiei ortodoxe*, în „Lucrări Teologice”. Caietul al doilea. Edit. Patriarhiei din Moscova 1961 (în rusește), recenzie de Ion V. Georgescu în „Ortodoxia”, an XV nr. 3—4/1963 p. 519: 514; Vezi aceste rugăciuni în *Liturghier*... tipărit cu aprobarea Sf. Sinod și cu binecuvîntarea și osîrdia Prea Fericitului Justinian Patriarhul României, București, Editura Inst. Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1956, la pp. 208, 213, 229, 232, 233, 240; 244.

patriarhal al împărăteștii cetăți, Sfântul Ioan Gură de Aur, la puțină vreme după prelucrarea liturghiei de Sf. Vasile cel Mare, ținând seamă de slăbiciunea firii omenești și pentru ca nu cumva lungimea slujbei să fie pricină pentru credincioși a sta departe de sfintele altare, a prescurtat, la rîndul lui, liturgia Sfântului Vasile²⁶).

În urma cercetărilor făcute se poate spune că în realitate, numitul „Cuvînt” nu aparține Sfântului Proclu și că munca de creație liturgică atît a Sfântului Ioan Gură de Aur cît și a Sfântului Vasile cel Mare a constat „nu în stabilirea de noi forme rituale liturgice, ci doar în alcătuirea de noi rugăciuni euharistice, care urmau să fie citite în cursul deja existentei rînduiei a liturghiei”. Așa se explică și rapida și relativ ușoara răspîndire a liturgiilor acestor doi sfinți părinți în Bisericele locale din afara Patriarhiei de Constatinopol²⁷).

Căci uniformizarea cultului ortodox, în detrimentul riturilor liturgice locale, nu s-a realizat prin decrete sau dispoziții oficiale, patriarhale ori sinodale, ci „în chip firesc și neforțat, prin acceptarea de bunăvoie a influenței venite de la centrul cel mai important al creștinătății răsăritene”, care era Constantinopolul, „datorită prestigiului politic, religios și cultural-artistic al acestuia”. De asemenea, ritul liturgic bizantin, adică modul constantinopolitan de a săvîrși sfintele slujbe s-a impus și prin frumusețea, profunzimea și valoarea lui ca formă de cult în sine și a putut deveni astfel ușor nu numai ritul întregii creștinătăți ortodoxe dar și simbolul și expresia cea mai concretă a unității în duh a Ortodoxiei de pretutindeni²⁸).

Dar mai ales, noile liturghii bizantine s-au putut generaliza deoarece introducerea lor nu anula din rădăcină tradițiile liturgice existente în Bisericele locale. Așa se explică și coexistența, vreme îndelungată, în Biserica din Constantinopol a ambelor liturghii refăcute, considerate ca fiind aceeași liturghie a Sfântului Vasile cel Mare, în care se îngăduia ca unele din rugăciuni să fie înlocuite cu rugăciuni ale Sfântului Ioan Gură de Aur²⁹).

În ce privește creația liturgică proprie a Sfântului Ioan Hrisostom, ea totalizează 4 rugăciuni euharistice: rugăciunea punerii înainte, anafora, rugăciunea pentru împărtășire dinainte de „Tatăl nostru” și rugăciunea de mulțumire, după împărtășire³⁰).

²⁶). Cf. N. D. Uspenski, *rec. cit.* p. 515; Mitrofanovici-Tarnavski, *op. cit.* 468; Pr. C. Moisiu, *op. cit.*, p. 210.

²⁷). N. D. Uspenski, *Rug. euharist. ale Sf. Vasile c.M. și ale Sf. Ioan Gură de Aur*, în recenzia lui I. V. Georgescu, *loc. cit.*, p. 516.

²⁸). Pr. prof. Ene Braniște, *Uniformizarea tipicului și a textelor liturgice în cult...* *loc. cit.* p. 217; Idem, *Liturghiile romano-catolice în compar. cu cele ort.* pp. 136—137.

²⁹). N. D. Uspenski, *Rugăciunile euharistice...* în recenzia lui I. V. Georgescu, *l.c.* p. 516.

³⁰). *Ibidem*, p. 519. În *Liturghierul românesc* ed. 1956 aceste rugăciuni se găsesc la pp. 139, 144, 155, 167.

Pentru credincioșii care participă la sfânta liturghie, astăzi, cînd cele mai multe rugăciuni ale preotului se citesc în taină, — acțiune începută cam din veacul al VI-lea —, e aproape cu neputință de distins dacă liturghia slujită e a Sfîntului Vasile sau a Sfîntului Ioan. Se poate observa doar — cînd răspunsurile sînt date de strană, nu de cor — că imnele din partea centrală a liturghiei, începînd cu „Sfînt“, la liturghia Sfîntul Vasile se cîntă mai pe larg, pentru ca preotul să aibe timp să citească rugăciunile, care sînt mai lungi ca în liturghia Sfîntului Ioan, iar înaintea cuvintelor de instituire „Luați mîncăți...“ și „Beți dintru acesta toți“ se adaugă expresia auzită de toți: „A dat Sfîntilor Săi Învățăcei și Apostoli zicînd“.

Tebuie reținut și faptul că ceea ce avem azi sub numele de liturghia Sfîntului Vasile și a Sfîntului Ioan nu reprezintă exact liturghia folosită în vremea acestor sfinți părinți, căci la ea s-au adăugat, de atunci încolo, o seamă de alte rugăciuni și rînduiri cerute de împrejurările și trebuințele diferitelor timpuri. Așa, rugăciunile antifoanelor s-au introdus prin veacul al X-lea, trisaghionul și rugăciunea din timpul lui în veacul al V-lea; cîntarea heruvimică și rugăciunea din timpul ei în veacul al VI-lea. Tot după veacul al IV-lea s-au mai introdus rugăciunile în legătură cu iconostasul, rugăciunea dinaintea de evanghelie, ecteniile pentru morți, rostirea simbolului credinței, troparul ceasului al III-lea la epiclesă, imnul „Văzut-am lumina cea adevărată“, de după împărtășire, etc. Iar proscomidia, în forma sa actuală, ca rînduială aparte și premergătoare liturghiei s-a dezvoltat între veacurile V—VIII³¹⁾.

În prezent liturghia Sfîntului Ioan Gură de Aur este cea mai folosită în Biserica noastră, căci ea se săvîrșește în tot timpul anului, afară de zilele cînd se face liturghia Sfîntului Vasile și aceea a „Darurilor mai înainte sfințite“.

5. *Liturghia darurilor mai înainte sfințite*. A treia liturghie care e în uz în întreaga Biserică Ortodoxă, alături de liturghiile Sfîntilor Vasile și Ioan, e aceea a darurilor mai înainte sfințite, numită și a Sfîntului Grigorie Dialogul, căci, după cum se spune, acest papă al Romei ar fi fixat în scris această liturghie, care pînă la el era numai în tradiție³²⁾.

Geneza acestei liturghii a avut loc în următoarele împrejurări: Sinodul din Laodicea, din anul 364, a hotărît ca în postul mare să nu se săvîrșească sfînta liturghie decît sîmbăta și dumi-

³¹⁾ Cf. *Prelegeri acad. despre Liturgica Biser. Dreptcredinc. Răsăr.* de Mitrofanovici-Tarnavski, p. 468. I. Smend, *Die römische Messe*, p. 10. Pr. C. Moisiu, *Să stăm bine...* p. 210; Uspenski, *Rugăc. euharist.*, rec. de I. V. Georgescu, p. 513; Pr. Vintilescu, *Liturghiile bizantine...* pp. 9, 57, 76, 79, 66; 93, 118, 133.

³²⁾ Cf. Mitrofanovici-Tarnavski, *Liturgica...* p. 470. Liturgiștii catolici consideră că e fără temei atribuirea paternității acestei liturghii, pe care o slujesc și ei o dată în an (la *Vinerea Patimilor*) Sfîntului Grigorie cel Mare. Vezi H. Leclercq, *Messe*, loc. cit., co. 634).

nica, deoarece zilele acestui post sînt zile de pregătire pentru amintirea patimilor și a morții Mîntuitorului, sînt zile de întristare, de căință și post, iar serbarea sau celebrarea sfintei liturghii e un prilej de bucurie. S-a permis totuși săvîrșirea ei sîmbăta și duminica, deoarece în aceste zile se serbează amintirea creării lumii și a Învierii Domnului. Cum însă credincioșii cereau să se împărtășească cu sfintele taine și în alte zile decît sîmbăta și duminica, la liturghia de duminica a început a se sfinți mai multă pîine și mai mult vin ca de obicei, păstrîndu-se o parte din ele pentru împărtășirea credincioșilor în cursul săptămîinii următoare. La această împărtășire se făcea mai întîi vecernia și se citeau rugăciunile pentru sfînta împărtășanie, iar cu timpul s-au adăugat și alte elemente, pentru ca luarea sfintei cuminecturi să se facă într-un cadru cît mai solemn, așa că s-a ajuns în cele din urmă la un serviciu divin cu înfățișare proprie, care a luat numele de liturghia celor mai înainte sfințite. Iar sinodul VI (trulan) din 691 a hotărît prin canonul 32 ca: „În toate zilele postului sfintei patruzecimi să se facă sfințita liturghie a celor mai înainte sfințite, afară de sîmbătă și duminică și de sfînta zi a Buneivierii”³³).

IV. Misa romano-catolică

1. *Originea și generalizarea misei romane.* Și în biserica apuseană, după ce au început diferențierile liturgice, din veacul al IV-lea au prins a se individualiza ca și în Orient un număr de rituri proprii și deci de liturghii particulare marilor centre administrative și eclesiastice, prin rîvna unor personalități proeminente ale Bisericilor respective. Așa sînt cunoscute liturghia ambroziană sau milaneză, atribuită Sfîntului Ambrozie, care cel dintîi pare a fi folosit termenul de „missa” pentru aducerea jertfei euharistice; apoi missa galicană, atribuită Sfîntului Gherman episcopul Parisului și folosită în Franța; liturghia mozarabă a cărei structură proprie e datorită în bună parte Sfîntului Isidor de Sevilla și a fost folosită în Spania, liturgiile celtice sau liturghia irlandeză, liturgiile din Africa de Nord, etc. În privința obîrșiei lor, în general, trebuie spus că liturghia ambroziană și cea mozarabă sînt aspecte diferite ale ritului galican primitiv, dezvoltat direct din liturghia orientală, adusă în Galia de primii misionari creștini, veniți din răsărit³⁴).

³³). Cf. Mitrofanovici-Tarnavski, *Liturgica*, 469—470; Pr. C. Moisiu, *Să stăm bine* p. 213.

³⁴). O înșirare a acestor liturghii apusene azi scoase din uz, cu evoluția și caracteristicile lor se poate vedea la: F. Cabrol, *Messe*, loc. cit., col. 1367—1386; H. Leclercq, *Messe*, loc. cit., col. 645—701; Iulius Smend, *Die römische Messe*, pp. 14—15, 44—46; Pr. E. Braniște, *Liturgiile romano-catolice* . . p. 119.

Dintre toate aceste liturghii, un loc aparte l-a ocupat, de la început, liturghia romană, ca una care era liturghia oficială a Bisericii din capitala de apus a imperiului, a acelei Biserici al cărei episcop a avut o protie onorifică între toți ceilalți, iar mai târziu a dobândit și una jurisdicțională asupra întregului Occident.

Actuala liturghie romano-catolică, cunoscută sub numele de „missa” (termen a cărui origine este încă obscură) a fost la începuturile ei o liturghie locală, liturghia orașului Roma, cu toate notele specifice ale acestuia în începuturile și dezvoltarea creștinismului preconstantinian³⁵⁾. Astăzi misa, despre care s-a spus că „e inima romano-catolicismului”³⁶⁾, formează un tot omogen, îndeosebi prin munca papilor din secolul V—VI, care a fost epoca de aur a liturghiei romane, dar pot fi distinse în ea atât temelile ei orientale, cât și aluviunile de diferite feluri, primite în cursul secolelor³⁷⁾.

Influența acestei liturghii, care e definită de catolici ca fiind „simplă, bine orînduită și logică”³⁸⁾ asupra tuturor celorlalte liturghii latine, a fost din cele mai importante, pînă cînd, în cele din urmă, le-a eliminat pe toate, pe unele destul de tîrziu (ex. pe cele celtice abia în secolul XII³⁹⁾) impunîndu-se ca unica liturghie a tuturor bisericilor romano-catolice din lume.

2. *Condițiile pentru săvîrșirea misei.* Deși dezvoltarea misei romano-catolice s-a făcut în altă direcție decît aceea a liturghiilor ortodoxe, ceea ce face ca, la prima vedere geneza lor comună să fie greu de sesizat, totuși la o cercetare mai amănunțită se găsesc între ele numeroase asemănări și analogii, existînd „încă multe puncte de contact și elemente înrudite care vădesc originea comună a acestor liturghii”⁴⁰⁾ care amîndouă își au obîrșia în liturghia nediferențiată a primelor trei veacuri și în cele din urmă, în așezarea ei la Cina cea de taină.

Cea dintîi asemănare pe care o putem observa între liturghia noastră și misă e în legătură cu condițiile care se cer pentru săvîrșirea misei care sînt identice cu cele cerute pentru liturghia ortodoxă : să se facă pe un altar zidit și sfințit după toată rînduiala, de episcop sau delegatul lui și care să fie îmbrăcat cu trei acoperimente. Pe altar (sfînta masă, prestol) trebuie să se găsească, întocmai ca la noi : cruce, sfeșnice cu luminări, icoane, chivot pen-

³⁵⁾. Cf. F. Cabrol, *loc. cit.*, col. 1387.

³⁶⁾. Iulius Smend, *op. cit.*, p. 1.

³⁷⁾. *Ibidem*, p. 16 ; F. Cabrol, *Messe*, col. 1386, Cei care au contribuit îndeosebi la definitivarea misei au fost papii Damasus, Gelasius I și Grigorie cel Mare (+604). Vezi Smend, *Die römische Messe*, p. 16. E. Braniște, *Lit. rom. cat. în comp. cu cele ort.*, p. 120.

³⁸⁾. F. Cabrol, *Messe*, în *Dict. de Théol. Cath.* T. X, col. 1387.

³⁹⁾. Pentru procesul de eliminare a riturilor locale și de impunere a misei romane vezi *Ibidem* col. 1386 ; H. Leclercq, *Messe*, col. 762 ; E. Braniște, *Lit. rom. cat.*, p. 120.

⁴⁰⁾. Braniște, *loc. cit.* p. 135, 121.

tru păstrarea sfintei împărtășanii (numită de ei *hostia*), potir, disc, etc. iar preotul să fie îmbrăcat cu toate veșmintele liturgice⁴¹⁾.

3. *Părțile misei*. În ce privește însăși rânduiala misei, ea e în linii mari, aceeași cu a liturghiei noastre. Ii lipsește proscomidia ca rânduială liturgică premergătoare, sau ca o primă parte a liturghiei, al cărei echivalent îl aflăm în așa-zisa „*praeparatio calicis et hostiae*” (pregătirea potirului și a discului cu *hostia*) la început și pregătirea darurilor sau a materiilor pentru jertfa liturgică în cursul misei însăși⁴²⁾. În schimb are ca și liturgia ortodoxă împărțirea în liturgia chemaților sau a catehumenilor, numită „*missa catechumenorum*” sau „*antemissa*” ca parte premergătoare misei propriu-zise și liturgia credincioșilor — „*missa fidelium*” — sau misa în înțeles restrâns. Fiecare din acestea are la rîndul ei o sumă de subdiviziuni,⁴³⁾ care vor fi enumerate în legătură cu însăși desfășurarea misei.

V. Rînduiala misei latine în raport cu liturgia ortodoxă

A. *Pregătirea pentru misă* se face într-o cămăruță de lângă altar, corespunzătoare diaconului nostru și numită sacristie, unde preotul citește psalmii 83, 84, 85, 115 și 120 și o lungă rugăciune, atribuită Sfîntului Ambrozie. Toate acestea alcătuiesc așa-numita „*praeparatio ad missam*” și corespund rugăciunilor pregătitoare din rînduiala împărtășirii, pe care le citește preoții ortodocși înainte de a intra la liturghie.

Tot în sacristie preotul își spală mîinile și îmbracă veșmintele, rostind, ca și la noi, la fiecare, rugăciunea corespunzătoare. Apoi pregătește sfintele vase și acoperemintele liturgice, pe care le duce pe masa altarului⁴⁴⁾.

B. *Antemisa*. Intrînd din sacristie în altar, preotul rostește cuvintele: „In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti Amen” și apoi începe antifonul „Introibo ad altare Dei” (Ps. 42, 4) rostit alternativ cu ministranții. Se vede de aici că începerea slujbei

⁴¹⁾ Prêtre I. Mihalcesco, *La Théologie Symbolique*... p. 193; Amănuntele aranjamentului altarului în *Missale romanum*, Venetiis, 1830, p. XIX, col. b.

⁴²⁾ Prof. Gh. Secaș, *Liturghia greacă orientală și misa latină*, loc. cit. p. 133, Pr. E. Braniște, *Lit. rom. cat.* p. 124.

⁴³⁾ Pr. I. Mihalcesco, *La Théol. Symbol.*, p. 194; Pr. Victor Aga, *Symbolica biblică și creștină. Dicționar enciclopedic*, Timișoara, 1935, pp. 177—178; Iul. Smend, *Die röm. Messe*, p. 19. Pr. E. Braniște, *Lit. rom. cat.*... p. 124; Subdiviziunile misei și la A. L. Ivela, *Orpheus*, Cartea iubitorilor de muzică, Viața Românească 1921, p. 68, cu exemplificări muzicale pe paginile următoare.

⁴⁴⁾ Pentru *Praeparatio ad missam*, vezi amănuntele tipiconale în *Missale. Ritus servandus in celebratione Missae* p. XX. Psalmii și rugăciunile din sacristie pp. XXIX—XXX. Rugăc. Sf. Ambrosie p. XXXI. Cf. și Ene Braniște, *Lit. rom. cat.*, p. 125.

care la liturghia bizantină se face cu binecuvîntarea sau preamărirea împărăției Sfintei Treimi și la misa catolică se face tot în numele Sfintei Treimi. Iar corul sau strana (la catolici ministranții), care răspund antifonic liturghisitorului, ocupă atît în liturghie cît și în misă un loc însemnat ⁴⁵⁾.

Antemisa sau misa catecumenilor, care începe, cum am arătat mai sus, constă din trei părți :

a) După „Introibo“, începe așa-numita „rugăciune a treptelor“, care se rostește la picioarele altarului alternativ de preot și ministranți și constă din psalmul 42 (sau 43) : „Judica me Deus ...“ (Judecă-mă Dumnezeu și apără dreptatea mea) care se încheie cu „Gloria Patri ...“ (Slavă Tatălui ...) după care urmează : „Confiteor Deo Omnipotenti“, rugăciunea de mărturisire publică a păcatelor preotului, înaintea Sfintei Fecioare, a tuturor sfinților și a credincioșilor. Preotul își lovește pieptul căindu-se cu cuvintele : „Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa“ și le cere tuturor să se roage lui Dumnezeu pentru el, care la rîndul lui invocă harul lui Dumnezeu peste credincioșii care se mărturisesc a fi și ei păcătoși, pentru iertarea păcatelor lor. În continuare, după ce sărută altarul, preotul se roagă în taină pentru sine ca, în virtutea meritelor sfinților și îndeosebi a aceluia ale cărui moaște sînt în sfînta masă, Dumnezeu să-l ierte pentru a putea aduce cu vrednicie sfînta jertfă și stăruie în această rugăciune de iertare pentru el și pentru credincioșii prezenți. Terminînd, preotul se urcă la altar ⁴⁶⁾.

b) În timpul ultimei rugăciuni a preotului, corul cîntă așa-numitul „Introitus“, un psalm de introducere, al cărui nume vine de la versetul rostit la început de preot „Introibo ad altare Dei“ și al cărui text se schimbă în fiecare sărbătoare, pentru a exprima cît mai potrivit caracterul propriu al acesteia.

La sfîrșitul acestuia, preotul împreunîndu-și mîinile rostește, iar corul cîntă : „Kyrie eleison“ (de 3 ori), „Christe eleison“ (de 3 ori) și iar „Kyrie eleison“ (de 3 ori). Acesta e o rămășiță a vechii litanii (ectenă mare), care era la începutul misei catecumenilor și care azi a dispărut păstrîndu-se numai răspunsul, „Doamne miluiește“, în limba greacă originală. Pînă pe timpul Sfîntului Grigorie cel Mare, Kyrie eleison era încă un răspuns al poporului la cererile din „litanile“ sau ectenia diaconului, ale cărei resturi ultime au fost suprimate de „Sacramentarul Gregorian“.

⁴⁵⁾. Pentru începerea misei : *Missale* p. XXb—XXIa *Ordo Missae* p. 158a Pr. Gh. Secaș, *Lit. greacă* ... p. 133 ; E. Braniște, *Lit. rom. cat.* p. 125 ; Smend, *Die röm. Messe*, p. 17.

⁴⁶⁾. Pentru *Judica* și *Confiteor* : *Missale-Ordo Missae*, pp. 158a-b XXIa ; Secaș, *Lit. greacă* p. 134 ; Braniște, *Lit. rom. cat.* p. 125 ; Smend, *op. cit.*, p. 17 ; Mihalcescu, *op. cit.* 194 : aceste elemente au intrat în uz prin sec. XII—XIII (Braniște, l. c. 125).

Urmează „Gloria in ecclesis”, un imn vechi de origine greacă, cunoscut sub numele de Doxologia mare, care în Orient se cântă la serviciul utreniei, iar la Roma a fost introdus pentru ziua de Crăciun, din cauza cuvintelor cu care începe, care sînt ale cîntării îngerești din noaptea Betleemului. Papa Simmachus a decis să fie folosit la liturgiile arhieresti din fiecare duminică și sărbătoare, iar preoții să le cînte numai la Paști și în ziua instalării lor ca sacerdoți ⁴⁷⁾.

c) Cu binecuvîntarea preotului „Dominus vobiscum” (episcopul binecuvîntează cu „pax vobis”) la care poporul răspunde: „Et cum spiritu tuo” și cu îndemnul „Oremus”=„să ne rugăm”, care e și el o rămășiță din vechea ectenie, începe a treia parte a antemissei care constă în :

Collecta sau *Oratio ad collecta*. Aceasta corespunde tot la ectenia mare de odinioară, adică o rugăciune colectivă pentru suma nevoilor tuturor credincioșilor. Azi e o rugăciune citită de preot, în care sînt rezumate sentimentele ce îi însușeșc pe credincioși în ziua respectivă și darurile pe care ei le cer lui Dumnezeu. Și *Collecta* are un text variabil după sărbători, dar se termină totdeauna prin formula „per omnia saecula saeculorum” echivalentă cu finalul ecfoniselor din liturgia noastră: „și în vecii vecilor”.

Epistola. După *Collecta* urmează citirea pericopei apostolului zilei, care e cîntat de subdiacon sau de unul din clerici, iar în lipsa acestora de preotul însuși. Dar, spre deosebire de ritul ortodox, *Epistola* poate fi luată și din o pericopă a cărților Vechiului Testament, ca paremiile noastre de la liturgia unită cu vecernia sau de la liturgia darurilor mai înainte sfințite. De menționat că încă în veacul al VII-lea și în ritul bizantin se citea în acest loc al liturghiei și din cărțile Vechiului Testament, îndeosebi din profeți. La sfîrșitul citirii epistolei, ministranții răspund: „Deo gratias”.

Graduale. După *Apostol* urmează cîntări de psalmi, de obicei două versete dintr-un psalm responsorial numit *graduale*, pentru că se execută pe treptele amvonului din mijlocul bisericii. În vechime acest psalm se cînta în întregime și din el au rămas urme și în liturgiile bizantine sub forma celor două versete de la sfîrșitul pericopei din *Apostol*, numite *Allituiarion*, fiindcă locul lor e după *Alliluia*, deși în practica de azi nu se mai citesc. În schimb printr-un fenomen de transpoziție sau de schimbarea locului, o rămășiță din psalmii care se citeau aci o avem astăzi în *prochimenul* *Apostolului*.

⁴⁷⁾. Pentru *Introitus*, *Kyrie* și *Gloria*: *Missale*: XVIIa: XXIa; *Ordo Missae*: 159a-b; E. Braniste I. c. 122, 125, 127; Mihalcescu, *op. cit.* 194; Leclercq, *Messe*, col. 717—718; Cabrol *Messe*, col. 1388—1389; Smend, *op. cit.* 15, 17—18; Secaș, I. c. 134; În *liturgia ambroziană* *Introitus* se numește *Ingressa* (intrare) și în cea dominicană *Officium* (Braniste, I. c. 125).

Alleluja vel Tractus. Urmează apoi, ca și la noi Aliluia, care la început în Biserica latină s-a cântat numai la Paști iar în prezent se cântă la toate sărbătorile, afară de zilele de post când e înlocuit ca și la liturghiile funebre cu un alt verset de psalmi numit tractus.

Evanghelia. După aceea preotul provoacă citirea Evangheliei prin cuvintele: „Dominus vobiscum”. Răspunsul: „Et cum spiritu tuo”, apoi: „Sequentia sancti Evangelii secundum N”. Răspunsul: „Gloria tibi Domine”. Se citește apoi Evanghelia zilei de diacon (dacă există) al cărui rol în ritul roman, în prezent e redus aproape numai la atît. La sfîrșitul Evangheliei ministranții răspund: „Laus tibi Christe”, în loc de „Gloria tibi Domine” (= Slavă Ție Doamne) folosit la ortodocși și chiar la ei înaintea citirii Evangheliei.

Credo. Missa catechumenorum se termină cu simbolul credinței niceo-constantinopolitan rostit — sau cântat, în unele părți de toți credincioșii — în zilele de duminică și sărbători. La cuvintele „și s-a întrupat de la Duhul Sfînt” preotul îngenunchează. În timpul crezului diaconul întinde pe altar pînza numită „corporale” (corespunzătoare antimisului nostru) pe care urmează a se pune sfintele daruri. Dacă lipsește diaconul, lucrul aceste îl face preotul la începutul liturghiei.

În legătură cu încheierea liturghiei catehumenilor și cu începerea liturghiei credincioșilor, e de observat că în misă lipsesc ecteniile rugăciunii stăruitoare și ecteniile pentru cei chemați, ca și ecteniile pentru cei credincioși care le urmează nemijlocit, împreună cu imnul heruvimic (Heruvicul) de la începutul liturghiei ortodoxe a credincioșilor.

Ectenia pentru catehumeni apare în ritul roman de azi numai la liturgia darurilor înainte sfînte (Missa Praesantificationum) pe care o săvîrșesc și ei o dată în an, la Vinerea Patimilor. În vechile liturghiere apusene a existat și formula pentru concedierea catehumenilor, dar a fost suprimată de mult ⁴⁸⁾.

Referindu-ne acum la asemănările și paralelisme dîntre misa catechumenorum și liturgia ortodoxă a chemaților, găsim în „rugăciunea treptelor”, „Confiteor” și „Introibo” o analogie

⁴⁸⁾. Pentru Collecta, Epistola, Graduale, Halleluja, Evanghelia, Credo și sfîrșitul missei catehumenilor: *Missale* pp. XVIIb, XXIb, XXIIa; *Ordo Missae* 159b—160a. Pr. prof. Ene Braniște, *Liturghiile romano-catolice în comparație cu cele ortodoxe*, pp. 125—127, 136. (De această lucrare m-am călăuzit îndeaproape). Pr. Vintilescu, *Liturghiile bizantine*, pp. 60—61, 64—65; Pr. Gh. Secaș, *Liturg. gr. or.* 134—135; Mihalesco, *Le Théol. Symbol.* 194; Leclercq, *art. cit.* 719—723; Cabrol, *art. cit.* 1390—1391; Smend, *Die röm. Messe* 18—19.

Amănunte asupra alternanței lui Alleluia cu tractus și cu zilele — în afară de duminică — în care se spune Credo în *Missale* p. XVIIb. Precizări: Rostirea crezului s-a introdus în misă abia la 1014 de Benedict VIII (Smend, p. 19; Braniște p. 127, 136). În liturgia mozarabă Collecta se numește *Oratio* și în cea ambroziană *Oratio super populum*. În aceasta din urmă există și o *Oratio super sindonem* echivalentă cu rugăciunea și ritul desfacerii antimisului din liturgia ortodoxă (Braniște, *idem*, p. 125—126, 127).

cu rugăciunile rostite de liturghisitorul ortodox la intrarea în biserică și în altar și la pregătirea lui pentru slujirea sfintei liturghii: „Kyrie eleison” este, precum am spus deja, o rămășiță din vremurile în care și liturghia romană avea ectenie mare și în general ectenii rostite de diacon. „Gloria in excelsis Deo” este identică cu Doxologia mare de la sfârșitul utreniei noastre, în timpul căreia, acolo unde utrenia se combină cu liturghia, preotul face proscomidia. Și cum și sf. liturghie a fost în începuturile ei un serviciu de dimineață, care se săvârșea în zorii zilei, și aci poate fi vorba de o simplă deplasare sau schimbare a locului unui imn, în cadrul unei singure rînduiei cultice primordiale. În ce privește diferiți psalmi din care s-au păstrat versete în diferite locuri dinainte de citirea Evangheliei, aceștia pot fi puși în paralelă cu antifoanele noastre, al căror text, cu excepția unor imne de factură curat creștină (ca „Unule născut Fiule”, introdus abia în secolul VI) e luat tot din psalmi.

Apoi, rugăciunile numite „Oratio ad collecta” corespund ca idee și sens celor trei rugăciuni rostite în taină de preot în timpul cîntării antifoanelor noastre⁴⁹). Partea didactică a liturghiei e reprezentată în ambele rituri prin citirea Apostolului și Evangheliei care sînt plasate exact în același loc al slujbei, încep cu aceleași cuvinte („Fratres” la Apostol și „In illo tempore” la Evanghelie), pericopele au relativ aceeași întindere ca ale noastre, iar textul, bineînțeles că e identic. Formulele introducătoare la citirea Evangheliei sînt aceleași. „Laus tibi Christe” care a înlocuit la sfârșitul Evangheliei pe „Gloria tibi Domine” exprimă în fond aceeași idee. Între Apostol și Evanghelie în amîndouă liturgiile se cîntă Aliluia⁵⁰). Analogii pot fi sesizate chiar în locurile de mai puțin însemnătate ca de ex. faptul că în timpul citirii Apostolului, la misa pontificală papa se așează pe sintron iar preoții pe scaunele din jur⁵¹), exact ca la noi la liturghia arhierască. După Evanghelie era locul predicii sau al omiliei atît în liturghia apuseană cît și în cea răsăriteană, care însă pentru rațiuni de ordin pastoral a fost mutat spre sfârșitul liturghiei⁵²).

În ce privește simbolul credinței, în amîndouă liturgiile e cel niceo-constantinopolitan, cu toată considerația de care se bucură în biserică romano-catolică „simbolul apostolic”. Și deși la noi e intercalat în liturghia credincioșilor iar la ei încheie liturghia chemaților, propriu-zis în amîndouă liturgiile ocupă același loc, adică între citirea Evangheliei și aducerea sfintei jertfe, atît numai că la noi e precedat de o serie de ectenii, ectenia întreită,

⁴⁹). E. Braniște, *Liturghiile romano-catolice*... p. 126.

⁵⁰). Afirmația liturgiștilor catolici că în ritul bizantin Aliluia se cîntă după Evanghelie, ca și în ritul galican (vezi H. Leclercq, *Messe*, loc. cit., col. 719) nu corespunde realității.

⁵¹). *Ibidem*, col. 719.

⁵²). Cf. Vintilescu, *Liturg. bizantine* pp. 66—67; Braniște, *Lit. rom. cat.* pp. 126—127.

ectenă morților, ectenia pentru catehumeni și credincioși dinaintea de Heruvic și ectenia cererilor de după acest imn, care la ei, în urma simplificării misei, au dispărut toate, rămânând doar din loc în loc ca o aducere aminte câte un „*oremus*”.

C. *Missa fidelium*. După simbolul credinței urmează partea a doua sau partea centrală a misei, aceea a credincioșilor (*missa fidelium*) care constă din patru părți: Offertorium, Canon Missae, Communio și Postcommunio.

a) *Offertorium* este partea misei în timpul căreia în Biserica veche credincioșii își aduceau ofrandele lor, pîine și vin, la altar, și preotul le oferea lui Dumnezeu. Așa a fost și în liturghia ortodoxă din care însă ritul a dispărut în urma introducerii proscomidiei, rămânând din el în acest moment al liturghiei doar rugăciunea așa-numită „a proscomidiei” care se citește după punerea sfintelor daruri pe prestol, după intrarea cea mare. În Biserica latină el s-a menținut în parte și în timp ce poporul cântă psalmi, preotul după ce rostește cu voce tare un nou „*Dominus vobiscum*” și „*Oremus*” începe să citească rugăciunile pentru aducerea jertfei:

„*Suscipe Sancte Pater...hanc immaculatam hostiam*” (Primește Părinte Sfinte...această jertfă neîntinată) făcînd în același timp cruce cu „*patena*” (discul) pe care e hostia și punîndu-l apoi pe „*corporale*” de pe altar. Pune, mai departe, vin și apă în potir, pe care îl binecuvîntează zicînd rugăciunea: „*Deus qui humanae substantiae...*” în care cere ca prin taina aceasta a vinului și a apei să ne facem și noi părtași ai dumnezeirii lui Iisus Hristos, așa cum El s-a făcut părtaş omenirii noastre. Oferă apoi potirul cu o altă rugăciune: „*Offerimus tibi Domine calicem salutaris*” („Îți oferim, Doamne, paharul mîntuirii”), face cruce și cu potirul, îl pune pe *corporale* și-l acoperă cu acoperămîntul lui (*palla*), zicînd rugăciunea: „*In spiritu humilitatis*”. În acest timp corul cântă un antifon numit „*Offertorium*”, format din versetul unui psalm. Iar preotul ridicîndu-și ochii și mîinile la cer rostește o formulă de binecuvîntare a darurilor puse înaintea „*Veni sanctificator omnipotens, aeternus Deus et benedic hoc sacrificium tuo sanctu Nomini praeparatum*”, apoi tămîiază sfintele daruri și altarul, în timp ce rostește cuvintele psalmului 140: „*Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămîia înaintea Ta*”. În continuare preotul își spală mîinile recitînd (ca la noi la proscomidie) „*Lavabo inter innocentes, manus meas*” („Spăla-voi întru cei nevinovați...” Ps. 25), apoi cu mîinile încrucișate pe altar zice rugăciunea: „*Suspice Sancta Trinitas hanc oblationem*”, în care oferînd Sfintei Treimi darurile aduse, ca simbol al vieții omenesti se roagă să fie primite ca jertfă și sfințite întru amintirea patimilor, învierii și înălțării la cer a lui Hristos și în cinstea Pururea Fecioarei Maria, a Sfintului Ioan Botezătorul și a Sfinților Apostoli Petru și Pavel și a tuturor sfinților. Această rugăciune, ca și cele premergătoare ei cores-

punde rugăciunii de la sfârșitul proscomidiei ortodoxe : „Dumnezeule cel ce piinea cea cerească”⁵³).

După Offertorium urmează „Praefatio” prin care preotul întors către credincioși îi îndeamnă cu voce puțin ridicată să se roage și ei ca această jertfă să fie primită de Dumnezeu cel Atotputernic : „Orate fratres ut meum ac vestrum sacrificium acceptabile fiat apud Deum Patrem omnipotentem”, la care credincioșii (ministranții) răspund : „Suscipiat Dominus sacrificium de manibus tuis...” (Să primească Domnul jertfa din mâinile tale).

În continuare preotul citește o altă rugăciune de oferire a darurilor, care fiind rostită în taină se numește „secreta” : „Doamne primește darurile ce Ți le aducem, pentru înălțarea glorioasă a Fiului Tău”. Secreta, al cărei text se schimbă la fiecare liturghie, constituie adevărata rugăciune de ofrandă (oblatio), echivalentă rugăciunii pentru punerea înaintea cinstitelor daruri, după intrarea mare de la noi și se termină cu cuvintele rostite cu voce tare : „per omnia saecula saeculorum”, la care cei de față răspund : Amen !

Acum începe rugăciunea euharistică, ce corespunde anaforei din liturghia ortodoxă, printr-un dialog între preot și credincioși (cor, ministranți) care e străvechi și comun tuturor riturilor liturgice creștine, iar în misa romană e identic cu cel din liturgiile noastre.

Preotul zice și îndeamnă și corul răspunde :

Pr : „Dominus vobiscum” [Domnul (să fie) cu voi],

C : „Et cum spiritu tuo” (Și cu duhul tău),

Pr : „Sursum corda” ! [Sus (să avem) inimile],

C : „Habemus ad Dominum” (Le avem la Domnul),

Pr : „Gratias agamus Domino Deo nostro” (Să mulțumim domnului Dumnezeului nostru).

C : „Dignum et iustum est” (Cu vrednicie și cu dreptate este).

Iar preotul mărturisește că e cu vrednicie a mulțumi lui Dumnezeu prin Iisus Cuvintul Său cel întrupat, prin care strălucirea

⁵³). Pentru Offertorium : *Missale romanum* pp. XVIIb, XXIIb. *Ordo Missae* 160b—162a ; E. Braniște, *Liturghiile rom. cat.* 128 ; Pr. Vintilescu, *Lit. bizant.* p. 8 ; Pr. Secaș, *Lit. greacă orient.* p. 135 ; I. Smend, *op. cit.* p. 19—20 ; Mihalcescu, *La Théol. Symb.* 194—195 ; Leclercq, *Messe*, col. 724—726 ; Cabrol, *Messe*, 1393.

În liturghia milaneză, la anumite mise solemne, cițiva bătrini și bătrîne aduc la începutul Ofertoriului la altar piinea și vinul pentru sfânta euharistie. În acest moment al liturghiei la Jolia Mare se cîntă *ingressa* „*Caenae tuae mirabili*” (Cinei Tale celei de taină) care și la noi se cîntă în loc de heruvic la liturghia sf. Vasile din aceeași zi. În restul Apusului, din secolul XI, de cînd s-a generalizat folosirea s-a înlocuit cu ofrande în bani, care se face sub formă de *chetă* în timpul ofertoriului (E. Braniște, *loc. cit.*, p. 127).

Rugăciunile „*Suscipe Sancta Trinitas*” a intrat în uz în sec. XVI (*Ibidem*, p. 128) iar partea din ea „ob memoriam passionis, resurrectionis et ascensionis Jesu Christi” se datorește papei Pius V. (Smend, *op. cit.*, p. 20).

Tatălui e preamărită de îngeri, stăpîniile se închină, puterile se cutremură iar Serafimii praznuiesc și cîntă și împreună cîntăm și noi: „Sanctus”, — imnul cu care se termină în misă, ca în toate riturile liturgice creștine, întreagă această parte cunoscută sub numele tehnic de „praefatio”, pentru că ea slujește de introducere la misterul prefacerii (transsubstantiatio), care urmează.

De notat că imnul „Vere dignum et iustum est” pe care îl cîntă preotul, ca și rugăciunea următoare lui „Comunicantes” sau „Infra actionem” variază de asemenea după sărbători.

„Sanctus” imnul cîntat de cor, după ce termină preotul cu „Vere dignum” e imnul de trei ori sfînt sau trisaghionul biblic, care prin cele trei repetări ale sale e adresat Sfintei Treimi. Exact ca la noi, Sanctus („Sfînt”) e alcătuit din elemente biblice, din Isaia cap. 6, 3, din Testamentul Vechi și din „hosannah”, strigătul de bucurie cu care Mintuitorul a fost salutat la intrarea în Ierusalim înainte de patimile Sale, din Testamentul Nou ⁵⁴⁾.

În ce privește asemănarea dintre „praefatio” latină și „anafora” ortodoxă, oricine cunoaște liturghierul ortodox știe că ea merge pînă la identitate, după cum s-a văzut și din cele spuse.

b) *Canon Missae*. Partea care urmează după „Sanctus” e numită „Canonul euharistic” sau „Canon Missae”, pentru că ea conține regula neschimbată sau rugăciunea totdeauna aceeași, fixată și determinată, pentru consacrarea euharistiei și e compusă din nu mai puțin de 12 rugăciuni, de obicei foarte scurte, distribuite în 3 grupe:

1. *Commemoratio pro vivis*. Incepe cu cuvintele rugăciunii:

1. „Te igitur clementissime Pater” în care preotul cere în numele lui Iisus Hristos, ca Tatăl cel Preabun să primească și să binecuvînteze darurile puse înainte și oferite pentru Biserica Sa cea sfîntă, pe care să o păzească în pace și să o adune de la toate marginile pămîntului, apoi pentru papă, pentru episcopul locului și pentru toți ceilalți episcopi ai credinței catolice și apostolice.

⁵⁴⁾ Pentru „Praefatio”, cu toate părțile ei de la „Ora te fratres” pînă la Sanctus inclusiv: vezi *Missale*, pp. XVIIIa, XXIIb—XIIIa; *Ordo Missae* pp. 162—182 (inclusiv variantele) Pr. E. Braniște, *Liturghiile romano-catolice* pp. 128—129 și ns. 10; Pr. Gh. Secaș, *Lit. greacă orient.* p. 135; Pr. I. Mihailescu, *La Théol. Symbol.*, pp. 194—195; H. Leclercq, *Messe*, col. 727—728; Cabrol, *Messe*, col. 1394—1395; I. Smend, *Die römische Messe*, p. 201.

În ritul galican praefatio se numește *Contestatio* sau *immolatio* (Braniște, *loc. cit.* p. 129). Partea aceasta a liturghiei, comună și Răsăritului și Apusului e foarte veche, găsindu-se în germen și în cele mai vechi texte liturgice păstrate din *Didahie* și Cartea VIII-a a *Constituțiilor Apostolice* (vezi Smend, *op. cit.* p. 20; P. Vintilescu, *Liturghiile bizantine*, p. 82; *Incerări de ist. liturg.* I, pp. 38 sq, 47 sg, 112), iar de la „Domnul să fie cu voi cu toți” pînă la „Cu vrednicie și cu dreptate” e exact în forma de azi. (vezi Vintilescu, *Incerări...* p. 112). Imnul „Sfînt” despre care liturgiștii catolici susțin de asemenea greșit că e propriu numai ritului latin (vezi H. Leclercq, *loc. cit.*, col. 729; F. Cabrol, *loc. cit.*, col. 1395), „este cel mai vechi în liturghia creștină și poate chiar primitiv în cuprinsul anaferei” (Vintilescu, *Liturg. bizant.* p. 87).

2. După această rugăciune generală urmează alta specială, care începe cu cuvintele „Memento Domine” („Adu-ți aminte Doamne”), numită „Memento vivorum” sau „Commemoratio pro vivis” în sens restrîns, în care preotul se roagă pentru credincioșii care sînt prezenți și care au adus ofrande, în legătură cu comunitatea sfinților, sau și pentru alții, pentru care va voi. Această rugăciune, în general trece sub tăcere numele dăruitorilor, dar uneori ele sînt citite cu voce tare, de pe niște tăblițe numite „Liber vitae” asemănătoare cu dipticele noastre.

3. Communicantes (sau „Memento Sanctorum” numită și „Infra actionem”) care urmează, e o rugăciune de pomenire a Sfinților din „Biserica triumfătoare”, ca pentru meritele lor Dumnezeu să binevoiască a primi darurile pentru jertfă, iar pe noi să ne numere printre aleșii Săi. Dintre sfinți e pomenită aci în primul rînd Maica Domnului, apoi cei 12 Apostoli, dar dintre ceilalți sfinți sînt amintiți numai sfinții proprii ai orașului Roma: Linus, Cletus, Clement, Xyst, Cornelius, Cyprian, Laurentius, Chrysogon, Ioan și Paul, Cosma și Damian, încheierea enumerării făcîndu-se obișnuit cu pomenirea „și a tuturor sfinților”, iar sfîrșitul rugăciunii prin cuvintele „per eundem Christum, Dominum nostrum, Amen!”

4. Apoi preotul, punînd miinile peste potir și hostie citește o altă rugăciune, care începe cu cuvintele „Hanc igitur oblationem” și prin care cere ca Dumnezeu să primească darurile, iar pe noi să ne păzească în pace și mîntuiți de osînda veșnică să ne numere cu aleșii Săi, încheind cu „per Christum Dominum nostrum, Amen!”

5. În a cincea rugăciune „Quam oblationem” preotul binecuvîntînd de trei ori asupra sfintelor daruri, îl invocă pe Dumnezeu ca aceste daruri aduse de credincioși și primite de El să se prefacă în Sfîntul Trup și Sînge al Fiului Său. Cînd amintește de Sfîntul Trup și sînge binecuvîntează din nou o dată asupra discului și o dată asupra potirului. Acest fragment corespunde ca sens epiclesei răsăritene.

II. *Consacratio*

6. Urmează acum partea centrală a misei, alcătuită dintr-o rugăciune care cuprinde o scurtă istorisire a Cinei celei de taină, cu instituirea sfînteii euharistii, inclusiv cuvintele de instituire, cu care Mintuitorul a oferit Apostolilor Săi și prin ei și tuturor creștinilor, Trupul și sîngele Său.

„Qui pridie quam pateretur accepit panem in sanctas et venerabiles manus suas et elevatis oculis in coelum ad Te Deum Patrem Suum omnipotentem, tibi gratias agens, benedixit, fregit, deditque discipulis suis dicens: Accipite et manducate ex hoc omnes, hoc est enim corpus meus”. „Simili modo, postquam coenatum est accipiens et hunc praeclarum calicem in sanctas et ve-

nerabiles manus suas : item tibi gratias agens, benedixit, deditque discipulis suis, dicens : Accipite et bibite ex eo omnes, hic est enim calix sanguinis mei novi et aeterni testamenti : mysterium fidei : qui pro vobis et pro multis effundatur in remissionem peccatorum". „Haec quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis". („Carele în preziua patimilor Sale a primit piinea în sfintele și preacinstitele Sale mâini și ridicîndu-și ochii la cer, la Tine Dumnezeule Părintele Său cel atotputernic, mulțumindu-Ți a binecuvîntat, a frînt și a dat învățăceilor săi zicînd : Primiți și mîncăți din acesta toți, căci acesta este trupul meu". „În același chip, după cină, primind și acest preacurat potîr în sfintele și venerabilele sale mâini : mulțumindu-Ți iarăși a binecuvîntat și a dat învățăceilor Săi zicînd : Primiți și beți dintru acesta toți, căci acesta este potirul sîngelui meu, al noului și veșnicului testament ; taina credinței, care pentru voi și pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor. Ori de cîte ori veți face aceasta în amintirea mea să o faceți".

În ritul romano-catolic, aci este momentul culminant al liturghiei, căci prin rostirea acestor cuvinte ale Mîntuitorului de la Cina cea de taină și la cuvintele „benedixit" prin facerea semnului binecuvîntării de către preot asupra hostiei și a potirului, pîinea și vinul se prefac în Trupul și Sîngele Domnului.

După consacrarea hostiei preotul îngenunchează pentru a adora pe Hristos în ea, apoi în sunetul clopoțelilor o prezintă credincioșilor care răspund prin prosternerea lor. Tot așa după consacrarea vinului, se repetă aceleași acte și cu potirul. (Aceasta e Marea înălțare a sfintelor daruri).

7. Urmează o rugăciune cu caracter de „anamneză" care se referă tot la jertfa euharistică „Unde et memores, Domine, nos servi tui..." în care preotul arată că aducîndu-ne aminte de patima și învierea lui Hristos și de slăvita Lui înălțare la ceruri, noi aducem mării Tale celei preacurate „de tuis donis ac datis" (din cele date și dăruite de tine, deci „Ale Tale dintru ale Tale"). Și mai departe, binecuvîntînd la fiecare expresie, specifică felul darurilor : „hostia curată, hostia sfîntă, hostia neprihănită" (immaculata), pîinea sfîntă a vieții veșnice și paharul mîntuirii neîncetate.

8. Și zice în continuare, în o altă rugăciune, care începe cu cuvintele „Supra quae propitio ac sereno vultu...", menționînd jertfele Vechiului Testament primite de Dumnezeu ca prototipuri ale jertfei creștine : „Primește Doamne aceste daruri, precum ai primit jertfa... dreptului Avel și jertfa... patriarhului nostru Avram și pe care Ți-a adus-o marele Țău preot Melchisedec...".

9. Într-o altă rugăciune, care începe cu cuvintele „Supplices te rogamus", preotul plecat deasupra altarului și cu mîinile pe sfînta masă se roagă atotputernicului Dumnezeu să primească prin mîna sfinților îngeri în altarul Său cel mai presus de ceruri

această jertfă a sfântului Trup și Singe al Domnului, iar cei ce se vor cumineca cu aceste daruri să se umple de tot harul și binecuvîntarea cerească „per eundem Christum Dominum nostrum, Amen!”

III. *Commemoratio pro defunctis*. După aceea urmează pomenirea morților.

10. „Memento etiam Domine” (*Memento mortuorum*, *Commemoratio pro defunctis*) e o rugăciune de mijlocire pentru cei morți în credință. „Adu-ți aminte Doamne și de robii și roabele Tale (N.N.) care...dorm în somnul păcii...și-i odihnește în loc răcoros, luminos și de pace”... „per eundem Christum Dominum nostrum, Amen!”

11. Rugăciunea următoare: „Nobis quoque peccatoribus” e ca un al doilea „Memento Sanctorum” căci în ea preotul cere pentru sine și împreună slujitori ca să ciștige fericirea cerească, avînd acces în comuniunea sfinților, dintre care sînt numiți, din nou, cu precădere sfinți ai orașului Roma: (după Ioan, Ștefan, Matia, Barnaba, Ignățiu) Alexandru, Marcelin, Petru, Felicitas, Perpetua, Agatha, Lucia, Agnes, Cecilia, Anastasia (și toți sfinții) „per Christum Dominum nostrum”.

12. Rugăciunea finală a canonului euharistic începe cu cuvintele „Per quem haec omnia” și în ea preotul cere de la Dumnezeu bunuri pămîntești, în numele lui Iisus Hristos, prin care toate s-au făcut bune și prin care ne binecuvîntăm, viem și ne sfințim. Prin același Iisus Hristos, cu El și în El este slava lui Dumnezeu-Tatăl, Atotputernicul, în unitatea Sfîntului Duh, „per omnia saecula saeculorum”⁵⁵).

Toate aceste rugăciuni se citează ca și la noi în taină (adică cu voce scăzută). La sfîrșitul celei din urmă, preotul înalță vocea la cuvintele „omnis honor et gloria” și încheie, cum am spus, cu „per omnia saecula saeculorum” la care cei de față răspund: Amen! O dată cu ridicarea vocii, liturghisitorul înalță pentru a doua oară potirul și hostia (în termeni tehnici aceasta e Mica înălțare), corespunzătoare cu înălțarea sfîntului agneț la „Sfințele Sfinților”, din liturghia noastră⁵⁶).

Și în partea aceasta a liturghiei apusene e vizibilă unitatea de origine și de concepție a ei cu anafora liturghiilor răsări-

⁵⁵). Pentru *Canon missae*: *Missale romanum* pp. XXIIIb–XXIVa; *Canon Missae* pp. 189–192; *Ordo Missae* pp. 163–170; 183–188 (pentru variantele părții *Communicantes*); Pr. E. Braniște, *Liturg. rom. cat.* pp. 129–130 cf. și 134; Pr. Secaș, *art. cit.*, p. 136–138; Pr. Mihalcesco, *op. cit.* p. 195; Dom. F. Cabrol, *Messe*, col. 1396–1397; H. Leclercq, *Messe* col. 728–729; 750, 753; Iulius Smend, *op. cit.* p. 21, 23–27.

În liturghia gallicană și mozarabă canon *missae* e numit *Illatio* (Braniște, *idem.* p. 129). Papa Leon XIII a încuviințat traducerea părții acesteia „canon *missae*” în limbile naționale (Smend, *Die römische Messe*, p. 20).

⁵⁶). Pr. prof. E. Braniște, *loc. cit.*, p. 130.

tene⁵⁷). Am reprodus în întregime rugăciunile „Qui pridie” și „Simili modo” pentru a se vedea asemănarea pînă la identitate verbală cu partea anaferei liturghiei Sfîntului Ioan Gură de Aur, de la rugăciunea „Cu aceste fericite puteri” începînd de la cuvintele „Carele (venind și toată rînduiala cea pentru noi plinind) în noaptea întru care s-a vîndut și mai vîrtos pe sine s-a dat pentru viața lumii...” etc. Lăsînd la o parte atributul de „aeterni”, pe lingă „novi testamenti” și adausul de „mysterium fidei” care nu se găsesc nici în sfintele Evanghelii, asemănarea merge pînă la a putea găsi și cuvintele liturghierului nostru „Ale Tale dintru ale Tale” în „de tuis donis ac datis” din misă. Iar înălțarea pe rînd a hostiei și a potirului în vîzul credincioșilor, poate fi omologată cu înălțarea sfîntelor daruri de către diacon la aceleași cuvinte „Ale Tale dintru ale Tale”.

O deosebire însemnată o constituie totuși faptul că, pe lingă lipsa epiclezei în misă, de care a mai fost vorba, pomenirea viilor e separată de a morților prin „consacratio” și că sfînții Bisericii triumfătoare sînt pomeniți în două grupuri, unul după pomenirea viilor și altul după a morților, un lucru lipsit de rost doar din punct de vedere practic și care strică unitatea logică a desfășurării slujbei. Fiindcă, altfel și în liturghia noastră, în care pomenirile se fac și la proscomidie și în ecteniile pentru vii și morți de după Evanghelie, imediat după prefacere, în timpul cîntării axionului, în liturghia Sfîntului Vasile, există o rugăciune pentru morți și vii — aci fiind propriu-zis locul diptecelor — pentru belșugul de har ce se revarsă în acest loc din Sfînta Euharistie ca reproducere a jertfei mîntuitoare a Domnului Iisus, asupra tuturor credincioșilor Bisericii. Analogia e vizibilă deși sfînții pomeniți în cele două liturghii sînt alții — și în aceea, că Sfîntul Ioan Botezătorul e și într-o parte și în alta în fruntea catalogului sfînților pomeniți în acest loc.

c) *Communio*. A treia parte a misei credincioșilor (fidelium) este cea numită *communio*, pentru că în cuprinsul ei are loc împărtășirea cu sfintele taine.

Ea începe cu un nou „Oremus” (Să ne rugăm) și cu fraza cîntată: „Praeceptis salutaribus moniti et divina institutione formati, audemus dicere” (Lămuriți fiind de mîntuitoarele învățăături și îndrumați de sfîntul așezămînt, cutezăm a zice): și urmează ca și la noi rugăciunea „Pater noster” (Tatăl nostru) rostită sau cîntată: Rugăciunea domnească a fost introdusă în misă de Sfîntul Grigore cel Mare după modelul liturghiilor bizantine, ca un rezumat al bunurilor ce pot fi obținute de creștini prin Iisus Hristos și jertfa Lui.

Urmează o scurtă parafrază sau dezvoltare a ultimei cereri din rugăciunea domnească, numită din pricina acestei calități a ei „embolismul” sau „interpolarea” acestei rugăciuni. Incepe cu

⁵⁷). Cf. *ibidem*, p. 124.

cuvintele „Libera nos” și are următorul cuprins : „Slobozește-ne Te rugăm Doamne, de toate relele... prin mijlocirea Sfintei... Fecioare... Maria, a fericiților Tăi Apostoli Petru, Pavel și Andrei și a tuturor sfinților Tăi” și ne dă pace în zilele noastre ca prin ajutorul Tău să fim slobozi de păcat și de toată rătăcirea apărați „per eundem Dominum nostrum Jesum Christum, Filium Tuum, qui Tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum, Amen !”

În timpul acestei rugăciuni după ce sărută hostia, preotul o frînge („*fractio panis*”, la noi sfărîmarea sfîntului agneț) ceea ce simbolizează pe de o parte frîngerea pîinii la Cina cea de taină și pe de alta moartea pe cruce a mîntuitorului. Cu o parte a hostiei face un întreit semn al crucii deasupra potirului zicînd : „*Pax Domini fit semper vobiscum*” (la care se răspunde cu obișnuitul : „*Et cum spiritu tuo*”) apoi amestecă această parte cu sfîntul sînge „*Commixtio*”, pentru a simboliza că Mîntuitorul este primit întreg sub fiecare din cele două chipuri (specii). În timpul amestecării zice : „Această amestecare și sfințire a Trupului și Sîngelui Domnului nostru Iisus Hristos, să ne fie nouă celor ce ne împărtășim spre viață veșnică, Amin !”

Rugăciunea „*Agnus Dei*” care se rostește acum de 3 ori „*Agnus Dei qui tollis peccata mundi miserere nobis*” („Mielul lui Dumnezeu cel ce ridici păcatele lumii miluiește-ne pe noi”) de 2 ori, iar a treia oară se încheie cu „*dona eis requiem sempiternam*” sau la misa pentru morți „*dona eis requiem sempiternam*” e în legătură cu ideea că Iisus Hristos „mielul lui Dumnezeu cel ce ridică păcatele lumii” (cf. *Doxologia mare*) e în același timp și sacrificator și victimă.

Urmează o serie de rugăciuni pregătitoare, corespunzînd celor citite de preotul ortodox înainte de a se împărtăși „*Cred Doamne și mărturisesc*” și celelalte în care săvîrșitorul mizei îl roagă pe Mîntuitorul : să-i treacă cu vederea păcatele și să-i dea și lui pacea pe care a promis-o Apostolilor Săi ; să nu caute la păcatele lui ci să-l elibereze de orice rău prin prea Sfîntul Său Trup și Sînge ; Trupul Domnului Iisus pe care îl primește cu nevrednicie să nu-i fie spre osîndă. Apoi, mărturisește cu umilință : „Doamne nu sînt vrednic de a Te primi sub acoperemîntul meu, poruncește numai cu cuvîntul și sufletul meu va fi vindecat”.

După prima din aceste rugăciuni se face sărutarea păcii (*osculum pacis*, care la noi e înainte de „*Crez*”) ; preotul sărută pe diacon, acesta pe subdiacon, iar acesta pe clericii inferiori. Apoi preotul se împărtășește întîi cu Trupul, după aceea cu Sîngele Domnului, rostind cuvintele : „*Corpus (resp. Sanguis) domini nostri Jesu Christi custodiat animam meam in vitam aeternam, Amen !*”

Dacă sînt laici de cuminecat, li se dau, la altar sau în despărțitura pentru cor așa-numitele „*oblata*”, pîrticele din pîinea consacrată, întrucît la ei împărtășirea mirenilor se face numai

sub o singură formă, obicei introdus în Biserica romană încetul cu încetul, îndeosebi pentru rațiuni de „ușurință practică”.

După împărtășire preotul clătește potirul cu vin (prima ablutio) după aceea își spală degetele cu puțin vin și apă (secunda ablutio) rostind formule speciale, apoi acoperă potirul. Corul cântă în acest timp antifonul numit *communio*⁵⁸).

În privința raporturilor părții *communio* a misei cu partea corespunzătoare a liturghiei noastre, dacă lăsăm la o parte lipsa ecteniilor de cerere dintre prefațare și Pater, întrucât dispariția ecteniilor e o caracteristică generală a sensului în care a evoluat misa, asemănările sînt frapante, atît în privința riturilor (frîngerea hostiei, amestecarea cu sîngele Domnului din potir) cît și a rugăciunilor, atît aceea de provocare a rugăciunii domnești („să cutezăm a ... zice”) cît și „pax ... vobiscum” de după Tatăl nostru și mai ales rugăciunile preotului de dinainte de împărtășire care cuprind expresii identice cu ale noastre ... „să nu-mi fie spre osîndă” sau „Doamne nu sînt vrednic a Te primi sub acoperămintul meu”, care este identică cu una din rugăciunile Molitvelnicului de la împărtășirea grabnică a bolnavilor.

d) *Postcommunio*. Ultima parte a misei, *postcommunio*, numită în vechime „*Oratio ad complendum*”, cuprinde cîteva rugăciuni de mulțumire pentru împărtășirea cu sfintele taine, care i-au sfințit pe credincioși și pe care preotul îi recomandă cu căldură lui Dumnezeu spre ocrotire. Preotul se mai roagă Sfintei Treimi să primească sfînta jertfă ce s-a adus spre folosul lui și al credincioșilor, prin Iisus Hristos, Domnul nostru. La noi le corespund rugăciunea de după împărtășire apoi imnul „Să se umple gurile noastre” și ectenia „Drepti primind dumnezeieștile ...”.

După ultima rugăciune de mulțumire, preotul zice: „*Dominus vobiscum*”, se răspunde „*Et cum spiritu tuo*”, apoi după felul misei sau „*Benedicamus Domino*” sau „*Ita missa est*”. Expresia aceasta „*Ita missa est*” rostită de diacon (dacă este), de la care se pare că și-a luat liturghia catolică numele de missa, e formula de concediere a poporului, care își are corespondentul în „Apolieste en eirini” din vechea liturghie creștină și în cuvintele „cu pace să ieșim” de dinainte de rugăciunea amvonului din liturghia noastră de azi: Înțelesul lui „*Ita missa est*” este acela de: „Duceți-vă, slujba s-a săvîrșit”.

Ulterior s-a adăugat aci o rugăciune „Placeat tibi Sancta Trinitas” în care preotul îl roagă încă o dată pe Dumnezeu să

⁵⁸). Pentru *Communio*: *Misale* pp. XXIVb—XXVa: *Canon Missae* 192b—195a; Pr. E. Braniște, *Liturghiile romano-catolice* pp. 130—131; vezi și p. 136; Pr. Secaș, *Liturghia greacă orientală*, p. 138; Mihalcesco, *La Theol. Symbolique*, p. 195; Smend, *op. cit.*, p. 22, 27—30; H. Leclercq, *Messe*, col. 754; F. Cabrol, *Messe*, col. 1400—1401; Andrușo *Simbolica* p. 296 (pentru împărtășire sub o singură formă). Ritualul împărtășirii credincioșilor în *Misale*, p. XXVa și la Smend, *op. cit.* p. 22—23; Rugăciunea *Agnus Dei* a fost introdusă în misă de papa Serghie, pe la sfîrșitul sec. VII (Braniște, l. c., p. 130).

primească jertfa pe care i-a adus-o cu nevrednicie, după slabele lui puteri și care deci, după cuprinsul ei corespunde cu rugăciunea noastră pentru potrivirea sfințelilor.

Ca și liturghia ortodoxă, misa se termină cu binecuvîntarea din urmă a preotului, care întorcîndu-se spre credincioși zice: „Benedicat vos omnipotens Deus, Pater et Filius et Spiritus Sanctus“, după care la ei mai urmează citirea pericopei din Evanghelia lui Ioan care la noi se citește în duminica Învierii și la sfîrșitul căreia credincioșii răspund „Deo gratias“ (Mulțumim lui Dumnezeu“).

Această citire, care la început reprezenta o practică de devoțiune particulară, încetul cu încetul s-a generalizat și a fost atașată la misă, ca atîtea alte practici, care azi fac parte integrantă din ea ⁵⁹⁾.

D. *Rugăciunile preotului după încheierea misei.* Încheind misa, preotul se retrage în sacristie, unde cîntă imnul „Benedicite“ (Canticum trium puerorum, Cîntarea celor trei tineri în Babilon), rostește psalmul 150 și citește 3 rugăciuni de mulțumită (Gratiarum actio postmissam) corespunzătoare cu rugăciunile de mulțumire din Rînduiala împătrășirii de la noi ⁶⁰⁾.

V. Concluzii asupra dezvoltării și relațiilor dintre liturghiile ortodoxe și cea catolică.

În structura lor actuală, atît liturghiile ortodoxe cît și misa catolică reprezintă forma de închegare definitivă la care au ajuns în urma unui proces istoric de dezvoltare pe de o parte și de simplificare pe de alta. În curentul acestei evoluții, care a fost determinat de împerjurările în care s-a desfășurat pe plan istoric viața Bisericii creștine, cu toate variațiile de text ale diferitelor liturghii locale și cu toate adăugările ori și remanierele făcute acestor liturghii, a rămas neatinsă în cuprinsul lor substanța liturghiei primare ⁶¹⁾ din epoca apostolică.

Fundamentul în structura oricărei liturghii creștine tradiționale este ritul anaforei sau al sfintei jertfe euharistice ⁶²⁾ care reproduce și actualizează în chip nesîngeros jertfa de pe cruce a Mîntuitorului, pentru izbăvirea și sfințirea credincioșilor. Rostul săvîrșirii sfintei liturghii nu este numai acela de a oferi credincioșilor un cadru adecvat pentru a-și exprima în comun sentimentele de adorație față de Dumnezeu, ori și comuniunea cu „Biserica triumfătoare“, ci și acela de a beneficia fiecare în parte din roadele cîștigate pentru mîntuirea lumii de Domnul nostru

⁵⁹⁾ Pentru postcommunio: *Missale* p. XVIIIa, XXVb—XXVIa; *Canon Missae*, 195 b—196 a. Braniște, *loc. cit.*, 131; Secaș, *loc. cit.*, 139; Mihalcescu, *op. cit.*, 195; Cabrol, *loc. cit.*, 1401—1402; Pr. Vintilescu, *Liturghiile bizantine pînă la sfîrșitul secolului al IV-lea*, p. 117, 119; Smend, *op. cit.*, 14, 23, 30—31.

⁶⁰⁾ Vezi *Missale* XXXb—XXXa *Canon Missae* 196b; Braniște, *loc. cit.* 131.

⁶¹⁾ Pr. P. Vintilescu, *Liturghiile bizantine*, pp. 5, 126.

⁶²⁾ *Ibidem*, p. 5.

prin jertfa Sa, la care creștinii ajung prin sfintele taine și în-deosebi prin Sfinta Euharistie, prin împărtășirea de la sfinta liturghie.

Or, acest element esențial al cultului creștin primar, prefacerea darurilor de pîine și vin în Trupul și Singele Domnului, adică jertfa Euharistiei⁶³⁾ și împărtășirea credincioșilor, există atît în liturghia ortodoxă cît și în misa catolică. În amîndouă aceste liturghii se crede și se mărturisește puternic această taină a prefacerii, să dă aceeași cinstire și închinare Trupului și Singelui lui Iisus Hristos și se așteaptă aceleași haruri mîntuitoare, din împărtășirea cu ele⁶⁴⁾.

După cum s-a văzut, însăși rînduiala acestor două feluri de liturghii în linii mari este aceeași. Nu numai că mijloacele prin care se realizează scopul cultului sînt identice cu cele din epoca apostolică: frîngerea pîinii, lecturi biblice, predică, rugăciuni și cîntări⁶⁵⁾, dar însăși ordinea în care se succed diferitele rituri și elemente componente ale cultului este aceeași în cele două feluri de liturghii. Impresia generală pe care o ai ca preot ortodox răsfoind un Liturghier latin e că sînt exact și aceleași feluri de rugăciuni și cîntări în amîndouă Bisericiile, aceleași stihuri luate din versete, din psalmi, aceleași expresii prin care se aduce lui Dumnezeu „slujbă cuvîntătoare”, același fel de a se exprima și evlavia și nevrednicia păcătoșeniei noastre dar în același timp și nădejdea că bunătatea coplesitoare a lui Dumnezeu ne va da totuși mîntuirea pentru jertfa Fiului și rugăciunile sfinților Săi, dintre care cel dintîi loc este al Panaghiei, care e atît de des invocată ca mijlocitoare și în liturghia noastră. Și deși în „missale romanum” rugăciunile și cîntările sînt așezate într-o altă distribuire și amestecate cu cele care la noi se potrivesc mai mult la vecernie și utrenie, dacă luăm în considerare cultul în ansamblul lui, la toate serviciile divine, cu aplicarea calendarului în care și sărbătorile cele mai mari și cele mai vechi, inclusiv ale sfinților, au aceeași dată, nu avem nici o clipă impresia că umblăm pe tărîmuri necunoscute sau străine, ci descoperim la fiecare pas lucruri pe care le știm atît de bine de la toate slujbele noastre.

Deosebiri care există totuși, cum e și firesc, între cele două liturghii despărțite de atîta vreme, nu sînt deci atît de mari încît să facă din ele lucruri complet deosebite și mai ales prilej pentru fiecare din părți de a insista asupra autenticității propriei tradiții liturgice și de a sublinia îndepărtarea celeilalte de la linia tradiției primare a Bisericii.

Față de cultul divin din epoca apostolică, deși liturghiile ortodoxe au rămas mult mai aproape de el⁶⁶⁾ totuși, atît ele cît

⁶³⁾ Pr. prof. Spiridon Cîndea, *Cultul creștin și unitatea Bisericii lui Iisus Hristos*, art. în „Ortodoxia”, nr. 3—4, 1963, p. 487.

⁶⁴⁾ Pr. Gh. Secaș, *Liturg. greacă orient. și misa latină*, p. 141.

⁶⁵⁾ Cf. Sp. Cîndea, *art. cit.*, pp. 474—478.

⁶⁶⁾ Cf. Pr. E. Braniște, *Lit. rom. cat.*, p. 135.

și misa catolică sînt forme evaluate și amplificate, nici una din ele nu a rămas la simplitatea riturilor de atunci. Iar din veacurile de trăire ecumenică și nedespărțită a Bisericilor, fiecare din cele două liturghii a păstrat anumite elemente și a renunțat la altele, care sînt în schimb păstrate în cealaltă.

De altfel astăzi teologii sînt de acord asupra faptului că tradițiile bisericești, uneori și cele apostolice, s-au dezvoltat în mod deosebit în Bisericile creștine⁶⁷⁾ locale și că diferențe liturgice au existat chiar în epoca uniformității din primele trei secole. Iar mai tîrziu, fiecare din marile centre și regiuni mai importante ale creștinătății și-a avut liturghia sa proprie, fără ca asemenea deosebiri să fi fost motiv de dezbinare a diferitelor Biserici⁶⁸⁾.

Mai mult, Biserica nu s-a separat timp de aproape un mileniu, nu numai pentru deosebiri evidente de tradiții din domeniul cultului și organizației, dar nici chiar pentru diferențieri de ordin dogmatic, unele în legătură cu însăși doctrina despre Sfînta Treime. Au trebuit să intervină alte cauze, mult inferioare celor amintite⁶⁹⁾, pentru ca Biserica să se despartă în două, iar după despărțire teologii din amîndouă părțile să caute, să sublinieze și să adîncească aceste diferențe.

Astăzi cînd tendința generală este aceea de apropiere între oameni, la care se poate ajunge căutîndu-se lucrurile care le sînt comune și lăsîndu-se la o parte cele care îi deosebesc și pe plan bisericesc trebuie făcut același lucru. Oricît de mari ar fi deosebirile dintre tradițiile diferitelor confesiuni creștine, ele nu trebuie să-i împiedice pe închinătorii lui Hristos de a trăi în respect reciproc, așa cum s-a procedat și în epoca ecumenicității Bisericii⁷⁰⁾.

Mai mult, o cercetare „sine ira et studio” a tradițiilor diferitelor Biserici arată că sînt vrednice de cinstirea noastră, ca unele care s-au dezvoltat din aceeași rădăcină cu propriile noastre tradiții.

Cultul divin, în rînduiala și felul săvîrșirii lui este una din cele mai tipice expresii ale tradițiilor diferitelor Biserici. Am văzut că la romano-catolici acest cult, în partea lui centrală, are același sens, aceleași amintiri de demult și în linii mari aceeași rînduială ca și propriul nostru cult. E adevărat că, față de liturghia noastră, misa catolică apare ca fiind mult simplificată. Dar dacă ne gîndim că ceea ce lipsește la ei sînt mai ales ecteniile care ocupă un loc atît de mare și chiar se repetă, în liturghia noastră și că în începuturile ei liturghia catehumenilor a fost un serviciu divin dis-

⁶⁷⁾ Prof. N. Chițescu, *Scriptură, Tradiție și tradiții*, în „Ortodoxia”, an XV, nr. 3—4/1963, p. 417.

⁶⁸⁾ Pr. prof. Ene Braniște, *Uniformizarea tipicului*, art. cit. p. 216.

⁶⁹⁾ Prof. N. Chițescu, *Script., Tradiție și tradiții*, p. 416; cf. p. 422.

⁷⁰⁾ *Ibidem*, p. 417.

tinct⁷¹⁾, care numai mai târziu a fost legat de liturghia propriu-zisă, ca parte începătoare a ei și că sînt biserici în care ecteniile pentru cei chemați și chiar alte ectenii sînt omise, ceea ce constituie un început de tradiție care mai târziu va putea fi generalizată și oficializată, diferențele dintre tendințele de la noi și ceea ce s-a făcut deja în misa catolică nu mai apar atît de mari, ci dimpotrivă, năzuințele de azi au un caracter consecvent.

În același sens, noi ortodocșii nu putem lua act decît cu satisfacție de tendințele și direcțiile în care s-au desfășurat lucrările celui de al II-lea Conciliu de la Vatican al Bisericii romano-catolice. În problema liturghiei, acest conciliu a schițat cîteva principii și directive noi, care sînt de natură să micșoreze distanța dintre misa catolică și liturghia ortodoxă. Printre acestea au fost menționate: introducerea limbii naționale în cult, revenirea la împărtășirea credincioșilor sub ambele specii sau chipuri și reînstituirea rosturilor reale ale diaconatului și ale funcției liturgice a acestuia, ceea ce implicit, va trebui să aibe urmare și în însăși structura misei, prin reintroducerea, cel puțin parțială, a tradiționalelor ectenii.

Ne lipsesc elementele necesare pentru a putea judeca cît de profunde vor fi schimbările care vor fi aduse formelor și felului săvîrșirii cultului divin. Un lucru apare însă sigur de pe acum: Biserica romano-catolică, a cărei liturghie nu s-a deosebit nici pînă în prezent în mod esențial de a noastră, face eforturi de a se integra mai deplin în tradiția ecumenică a Bisericii celei una prin adaptarea mai în amănunte a misei la vechile tipuri liturgice creștine, cele cuprinse în codicii care sînt drept criteriu de judecată pentru autenticitatea tradițională a oricărei forme de liturghie creștină.

---

⁷¹⁾ Pr. P. Vintilescu, *Lit. bizant. privite ist. în structura și rînd. lor*, p. 5.

UN SECOL DE LA REÎNFIINȚAREA EPISCOPIEI DIN CARANSEBEȘ

de : Prof. TOMA G. BULAT

Se admite, în general, că episcopia din Caransebeș datează din timpurile străvechi ¹⁾. În urma evenimentelor de la 1848, stăruințelor depuse de Andrei baron de Șaguna, se capătă prin re-scriptul împărătesc dat la 24 decembrie 1864 dreptul de a se înființa Mitropolia greco-ortodoxă din Transilvania și Ungaria. Totodată se instituia acesteia două episcopii sufragane: Aradul și Caransebeșul, care astfel, cea din urmă, după o sută de ani se vedea reasezată, în dreptul său de odinioară ²⁾.

O dată cu acest câștig moral religios s-a pus problema găsi-rii unui titular bun, capabil să reorganizeze episcopia de Caransebeș, care abia de mai avea o mizeră casă de locuit, o moară arendată și câteva iugăre de pământ. Totul urma să fie luat de la început. Era nevoie de o minte clarvăzătoare, de o energie dibace, ca să pună în stare de funcționare o atare instituție religioasă, de mult așteptată și dorită fierbinte de „tăt natul” din Banat. Aceste însușiri fură găsite în harnicul pe atunci protopop de Brașov, unul din cei zece secretari ai adunări revoluționare de la Blaj din 3/15 mai 1848, Ioan Popasu.

În adevăr n-a fost alegere mai fericită, întru ridicarea Bisericii noastre, din acel colț de țară, decât în persoana acestui cleric. Cine era acest meritos bărbat? El s-a născut într-o modestă casă de lemn de „După vale”, în Brașov, din neguțătorul de pește Ioan Popasu, venit din Țara Românească, de la Vălenii de Munte și soția sa Stana născută dintr-o familie fruntașă de aici din Schei, la anul 1808.

Primele cunoștințe de scris și citit le căpăta de la unchiul său Costache Petrovici, apoi de la școala de lingă biserica Sf. Ni-

¹⁾ Andrei Ghidiu și Iosif Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909, p. 16 și următoarele, și Nicolae Cornean, *Monografia Episcopiei Caransebeș*, 1940, p. 4 și 17.

²⁾ În „*Fóia diecezană*” întemeiată prin hărnicia episcopului Popasu, în ianuarie 1886, se dau toate documentele pentru întemeierea episcopiei, începînd cu nr. 1 (1886) și următoarele.

colae, „de la Școala din Prund”. Merse apoi la școala grecească de lângă biserica Sf. Treime, patronată de marele ban Grigore Brîncoveanu, unde învăță limba elină și neo-greacă. Trece apoi la gimnaziul sășesc din Brașov, ca apoi să urmeze la școala romano-catolică din Sibiu, unde învăță limba germană și limba latină. Cursurile de filozofie le face la liceul catolic din Cluj, absolvindu-le în 1832. Dorința sa de învățătură nu se termină însă aici, căci în curînd îl găsim la facultatea catolică din Viena „ca alumn al convicțului împărătesc” ale cărei cursuri le termină în patru ani. Aceste amănunte ne fac să înțelegem, în parte măcar, personalitatea în devenire a viitorului episcop, atît de avidă de învățătură, în care avea desăvîrșită încredere pentru ridicarea insului, ca și a popoarelor. Aceasta a dovedit-o în tot cursul existenței sale pămîntești, prin cuvînt și fapte.

Cunoscut fiind pentru solida sa cultură, mitropolitul Vasile Moga îl numește secretarul său; la 4 martie 1837 îl face diacon, iar peste cîteva zile numai, preot celib. Avea vîrsta de 29 de ani. Ivindu-se o vacanță la istorica biserică Sf. Nicolae din Brașov, mitropolitul îl numește paroh la 10 aprilie 1838 și protopop al „tractului” II, apoi, al celui dintîi.

Activitatea sa ca preot este din cele mai bogate și cu fericite urmări. Caracter bun, fericit, amabil, îndatoritor și ajutător, cucerește inimile brașovenilor. Un mare talent oratoric îi face faima și mai strălucită. Andrei Birseanu, cunoscutul profesor brașovean și membru al Academiei române, vorbind la aniversarea nașterii sale, de 100 de ani spune referîndu-se la persoana lui Ion Popasu, că „a fost poate cea mai luminoasă înfățișare, ce s-a ivit vreodată în mijlocul obștii noastre românești, din această așezare de la poalele Tâmpiei”³⁾.

Român, iubitor al nației sale, el a fost atras în luptele politice din vremea lui. După ce fusese unul din cei zece secretari ai Adunării de la Blaj, el este apoi ales membru al deputațiunii care merge la Viena și Innsbruck la împăratul și regele Ferdinand cu alți trei însoțitori: Laurian, T. Cipariu și I. Bran de Lemeni; apoi, mai tîrziu, la Viena la Francisc Iosif I.

În timpul revoluției, și după aceasta, protopopul Popasu constatare o dată mai mult, ce mare nevoie era de oameni luminați, întru apărarea intereselor obștești. „Singura garanție a tuturor drepturilor naționale, zicea dînsul, în ședința reprezentanței de la biserica Sf. Nicolae din 19 aprilie 1850, sînt și vor fi bărbați națiunii române credincioși, desăvîrșiți prin școli și înzestrați cu științe solide, cari numai în școli se pot forma de către națiune, după lipsele ei”.

Se simțea mare nevoie de instituții școlare. Munca protopopului Popasu pentru înființarea de școli de toate categoriile, gîndindu-se pînă la o universitate, o începuse el, de altfel, încă din

³⁾ *Convorbiri literare*, Martie 1909, an. XLIII, nr. 3, p. 237.

anul 1840. Energia și însuflețirea sa a făcut ca acest „burg” să-sesc să cuprinda, dacă nu între zidurile sale chiar, măcar la marginea turnurilor breslelor lui, un complex de școli, începînd de la cele elementare, pînă la cele mai înalte secundare, în decursul unui deceniu. „În deosebi, școala română din Brașov are a mulțami foarte mult, *dacă nu aproape tot*, încrederei nemărginite și prin aceasta devotamentului pentru binele obștesc și simțului de jertfire, pe care le-a știut deștepta Popasu în mijlocul populației, ce-l avea de conducător”⁴⁾. Nu trebuie uitat însă nici ajutorul ce i s-a dat de Gheorghe Bariț, „cuscrul” său, cît și de patronajul și chiar jertfele personale bănești în același scop, făcute de episcopul mitropolitul Sibiului. Incontestabil însă că el, Popasu, a fost „spiritus rector” al acestei fericite inițiative naționale.

Cumnat cu Ion Maiorescu, aderent și el al mișcării de la 1848, el stă în centrul activității de redeșteptare a românilor de pretutindeni. O scrisoare lungă pe care Maiorescu i-o trimite din Viena, la 11 februarie, 1855 ne explică în parte succesele sale oratorice bisericești și laice, datorite mai ales culturii sale solide, mereu alimentată de lecturi bogate, ceea ce însemnează că slujba sa de cleric nu era de loc neglijată. Iată ce spune Maiorescu în această misivă din care extragem o parte și cu notele ei hazlii, de care abundă în general acesta în corespondența sa cunoscută⁵⁾ :

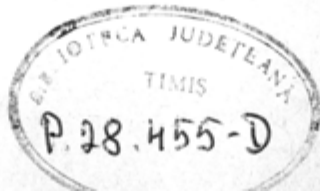
Frate Ienake !

Viena 17 Fauru 1855. Ce amu aflatu mai bunu și mai nou din predicile pentru timpul patimilor, pentru morți și postu ți-amu trimisu ieri prin Malepustă (sic). Inse despre prețulu loru internu eu n'amu nice o opiniune a mea; pentru că nu me mai ocupu cu atari obiecte. Eu amu datu numai librarului meu comisiune, adăogându-i : „predice cu *pufină* dogmatizare, mai mult morali de citu dogmatice și că prin urmare dela predicatori evanghelici”. Din mai multe ce amu aflatu la librariu și ce mi-a adunat de pela alți amu alesu pe aceste, pe cari le-am espeditu ieri *francate* : prin urmare n'ai să mai respunzi acolo nimicu. Alături e alu și adeverința poștei de francatură și soldulu librarului. Din ce a mai rămasu din banii trămiși prin Pădure (20 fl) amu fostu anticipatu 4 fl 15 cruceri pentru o petrecere de o seară unde amu dusu familia totă și amu mincatu înțeia dată de cîndu suntem în Viena unu *claponu* ce a costat 2 fl 12 kr ; cu restu cugetu să facu asemenea în zilele aceste, de ne dai voiă ; ear de nu comîndă-mi ce să cumpăru cu banii pentru tine. Predici pentru *morți*, ași mai fi cumpăratu, dar n'amu găsitu nimica așa de bunu.

De o dată cu aceasta amu trimăsu 3 portrete, doă ale vechiului tău amicu Constantin Hurmuzake dintre care unul e pentru

4). Bărseanu An., *Istoria Școlilor Centrale române gr. or. din Brașov*, 1902, p. 35.

5). Bănescu și V. Mihalescu, *Ioan Maiorescu, scriere comemorativă*, București, 1912.

Tine, altulu pentru fratele Bariț; al treilea e a lu sorei Hurmuzăcheștilor, alu Elizei ori Saftizei măritate după marele logofătu Gheorgheșu Sturza, a unei dame române care nu credu că mai are părechie între femeile române, ca română. Acest portretu e asemenea pentru Bariț; însă dama nu scie că l-am luat, celu puțin nu știea atunci. Portretele lui Constantin sînt cu sciirea lui, unul pentru Bariț, altulu pentru tine, sau cum zice elu: „pentru vechiul seu amicu”. Deci tu, ajungîndu cărțile, vei căuta în cea mai lată, aceste portrete, și reținîndu alu tău pentru tine, vei da pe celelalte lui Bariț. Inse eu te provoc să și scrii lui Constantin, că prea multu te doresce și îi vei face mare bucurie. Elu știe toate referințele tale și ale mele și ale tuturor; prin urmare te va înțelege bine ver ce-i vei scrie. Ear eu te mai provocu să-i scri îndată. Adresa lui e această: A Monsieur l'Aga Constantin de Hurmuzaki à Iassy”. Ai și ocasiune de a-i mulțemi personalminte pentru ajutoriulu ce v-a făcutu. Cîtu pentru forma limbei elu e de principiu analogicu ca și mine, elu scriă „măciune, estimaveru, amaveru etc.”. Inșă cărțile voru sosi împreună cu portretele, cu 2—3 zile mai târziu decîtu scrisoarea. Portretele le-am luat delu ei în Noembre trecutu cîndu amu petrecutu împreună la Peșta 7 zile. Eu îi am pe cîte trei într-o grupă, această grupă e mai bine nemerită de cîtu portretele singulari⁶⁾.

De aici înainte încep chestiuni personale ale lui Maiorescu, care era foarte supărat pe Aron Florian și anume, pentru delațiunile ce ar fi comis acesta.

Protopopul Popasu, care avusese cîțiva ani de răceală față de mentorul spiritului ardelean în epoca aceea, Gheorghe Bariț, a stat alături de acesta în toate inițiativle cultural-naționale ale acestuia, cum o constatăm și din alăturata scrisoare:

Brașov, 1862, Febr. S. n.

Reverendissime Domine⁷⁾.

Fiindcă timpul trece și tace, nu aru fi ôre bine că să ne adunăm cînduva, de e și astăzi, seu mîne în cauza Asociațiunii și a esposițiunii naționale, atătu pentru ca se se ia oareșicare mesuri pregătitoare, cătu și pentru că se mai insufle și publiculu mai multu spiritulu de activitate.

Mie mi se pare, că spre a împintina pe cei cari nici de cumu nu voru a se înscrie între membrii asociațiunii, ar fi bine a se chiama la sfatuirii numai membrii actuali, adică cari au plătitu până acumu cei 5 f., sau cării voru veni ca să-i plătească la unulu, din cășierii anumiți.

Eu m'așiu roga, Reverendissime, ca cu ocazia acêsta se alegemu unu comitetu p. esposițiune, în care se intre numai ele-

⁶⁾ Academia R. S. România, *Manuscris* 997, f. 323.

⁷⁾ Idem, ibidem, ms. 982, f. 46.

mente luminate, și acelea puține, pentru ca căințelegerile și disputațiunile se se pōta face iute și precisu, ca voru fi fōrte multe de a se face. Eu nu știu de ai avutu ocāsiune, ca se arunci ochii peste acei trei articuli ai mei, pe carii iamu publicatu în *Gazetă* ca pregătitoare p. espozițiune. Eu la acelea așiu mai avea se adaugu numai, ca va trebui se se încinga și întindia o corespundenție mare cu tōte ținuturile locuite de romāni, cumu și unulu din noi va trebui se călătorească la Pesta spre a vedea și studie acolo espozițiune permanaiată pe care o au Unguri în feliulu acesta, că de nu clasificarea lucrurilor ce voru veni, ne va căsiuna mare bătae de capu.

Am onōre a fi cu tōtă stima și reverenția

servu plecatu

G. B.

Adressa

Reverendissimo Domino Ioanni Popasu Locu

Aceste puține zise, căci multe alte fapte meritorii îl scosese pe fostul protopop de Brașov în marea prețuire a opinii publice românești. Mitropolitul Sibiului îl aprecia într-un grad foarte înalt, ceea ce se dovedește, și mai ales, prin aceea că, la sedisvacanța de curînd înființatei episcopii de Caransebeș, îl recomanda cu deosebită căldură forurilor competente. Iar el, I. Popasu protopopul de Brașov va fi la înălțimea așteptărilor, prin tot ce va face la Caransebeș, încît merita a sta cu dreptate și mîndrie, lîngă protectorul său.

* * *

Cu gîndul de a servi și mai mult Biserica el se face monah în anul 1863, fiind apoi ridicat la treapta de arhimandrit și președinte al consistoriului român din Transilvania, pe care-l va conduce în lipsa episcopului. În această calitate stăruie din toate puterile, pentru restaurarea vechii noastre mitropolii din Ardeal, cît și reînființarea diecesei din Caransebeș.

La parte în dieta transilvană, și este ales apoi în anul 1864, deputat în senatul imperial din Viena. În aceste funcții de mare însemnătate Ioan Popasu lucrează intens la reînființarea vechii mitropolii din Sibiu și a episcopiei străvechi a Caransebeșului.

Bătălia fiind cîștigată, sinodul episcopesc al reînființatei mitropolii a Sibiului, propune pe arhimandritul Ioan Popasu ca episcop al Caransebeșului, ceea ce se și desăvîrșea prin rezoluția imperială din 6 iulie 1865. La 15 august același an, Ioan Popasu fu hirotonisit episcop de mitropolitul Șaguna și de episcopul Aradului Procopie Ivanovici, în biserica cea mare din Rășinari. Apoi, către finele lui August noul episcop intra în reînviata dieceză a Caransebeșului, iar la 31 decembrie s.v. fu instalat cu mare pompă prin episcopul Procopie Ivacicovici, ca împuternicit al mi-

tropolitului, și generalul Anton Benko de Boinik comisar împărătesc.

Cu acest prilej, episcopul da o carte pastorală, în care între altele spune și acestea: „Nu lipsesc a Vă descoperi și cu această ocaziune, că eu nu am venit în mijlocul d-voastră, ca să caut avere, onoare, mărire și alte asemenea bunătăți trecătoare, ci ca să caut de mântuirea sufletelor d-voastră, de fericirea d-voastră cea pămîntească și cerească. Așa dară eu voi păzi mai înainte de toate și voi păstra neatinsă și nevătămată legea drept mîntuitoare a părinților, moșilor și strămoșilor noștri, voi propovădui cuvântul Evangheliei întru toată curătenia... Voi conlucra cu orice jertfă, ca școalele în eparhia mie de Dumnezeu încredințată să crească și să înflorească... fiind deplin încredințat că națiunea noastră română fără școală nu are viitor, că fără școală nu e mîntuire, nu e fericire”⁸⁾.

Din aceasta el se arăta din nou ca mare iubitor al cărții, al luminării prin învățătură. Continuă, așadar, opera începută la Brașov. Ca urmare, la 1 noiembrie același an se deschide Institutul teologic din Caransebeș. Pe lângă această instituție înființată pentru pregătirea clerului bănățean, Popasu nu uită corpul didactic. În acest scop el organiza conferințe învățătoresți și înființa Reuniunea învățătorilor din dieceză. Dar noul episcop, spirit practic, trebui să se ocupe și de ridicarea stării materiale a diecezei care era cu totul neînsemnată la venirea sa. Părăsită de mult, dieceza Caransebeșului nu avea la sosirea noului episcop român decît o veche casă zisă „reședință”, ruinată, o moară închiriată și 16 jugăre de pămînt. Și în această direcție Ioan Popasu lucrează cu înțelepciunea și perseverența sa cunoscută, reușind să dea o înfățișare nouă și impunătoare episcopiei nou înființată. Activitatea sa desfășurată pe toate terenurile, face ca, în anul 1874, deci după mai puțin de un deceniu, congresul bisericii greco-orientale să-l recomande în unanimitate pentru locul de mitropolit al Ardealului, dar nu este întărit. Meritul, calitățile lui rare, rămîneau însă neștirbite, și spre fericirea dreptcredincioșilor din Banat.

În același an 1874, harnicul episcop înfiinează în Caransebeș un institut pedagogic pentru pregătirea temeinică a învățătorilor. Iar pentru a avea profesori bine pregătiți, pentru cele două institute ce le întemeiase, teologic și pedagogic, înțeleptul ierarh trimite la învățătură înaltă, elemente capabile în universitățile austriace și germane. Între aceștia menționăm pe Ștefan Velovan, care ajunge primul director și organizator al institutului pedagogic, chemat mai apoi la Craiova, unde a lăsat o amintire neștearsă. Urmau apoi Patriciu Dragalina, Ion Nemoianu, dr. Ioan Paul, foarte iubit de episcop, arhimandritul Filaret Musta, și mulți alții. Și această preocupare de a avea elemente bine pre-

⁸⁾ *Convorbiri literare*, 1909, p. 525.

gătite sînt la fel de grăitoare pentru iubirea de cultură a alesului episcop.

Și anii trec, dar bravul arhiereu nu cedează. Avea 77 de ani; și totuși, în anul 1885 pune bazele librăriei și tipografiei diecezane, ca la 20 noiembrie să apară întîia sa circulară din teascurile tipografiei sale, care o pusese sub conducerea unui expert, adus din Viena. Episcopul socoti de folos, ca în anul următor 1886, să scoată o foaie bisericească — organ necesar pentru a sta în legătură cu ultimul din slujitorii altarului bănățean. Ea fu numită „Fóia Diecesana“. Cine va avea curiozitatea să răsfoiască această publicație, va fi uimit de acuratețta tiparului, de alesul conținut, judicios și frumos aranjat, de înfățișarea ei generală. Cei patru ani cît a stat sub supravegherea lui, bătrînă, dar vioaie, „Fóia Diecesana“ poate sta astăzi cu demnitate între publicațiile noastre bisericești, Și să nu se uite că ea apărea săptămînal. E bine să menționăm că meritosul episcop a avut și un minunat simț de a-și alege colaboratorii. Mîna lui dreaptă a fost secretarul Ioan Bartolomei, la care se vor adăuga apoi asessori, toți bărbați de ispravă. Încă o calitate necesară a acelora destinați a conduce instituții cu importante rosturi în viața unui neam. Nici aceasta nu i-a lipsit episcopului Ioan Popasu.

Serviciile ce le-a adus, cît și meritele lui, pe toate terenurile de interes național, fac ca în duminica Tomii di nanul 1887, să fie sărbătorit, pentru cei 50 de ani de la hirotonia sa în preot. Toată suflarea ortodoxă a participat la acest binemeritat jubileu. Posedăm în original o invitație făcută lui Gheorghe Bariț, vechiul lui companion de muncă și luptă, pentru a participa și dînsul. Iată cum este concepută această poftire.

Invitare ⁹⁾.

Comitetul central instituit pentru aranjarea festivității jubileului de 50 de ani ai preoției Prea Sănției Sale D-lui Episcop diecesan al Caransebeșului

Ioan Popasu

își permite a invita pe onorata Redacțiune Transilvania la serbarea jubiliară ținîndă în 13/25 Aprilie a.c.

Caransebeș, în luna lui Martie 1887

Comitetul Central :

Filaret Musta
președinte

Ioan Peța
președinte

Traian Barzu
notar

Ne rugăm pentru răspuns

⁹⁾. Academia R. S. România, *Manuscris* nr. 978, f. 71.

Iată și răspunsul bătrînului său amic :

Prea Sântite Domnule Episcop ¹⁰⁾.

Vechiule Lupătoriu nu numai pe terenul bisericeii Tale care fusese odată cea mai asuprită, ci și pe vastul teren al culturii poporului nostru care încă fusese întocma de asuprit și nedreptățit !

Dă-mi voia ca să iau și eu parte cel puțin cu acestea câteva cuvinte beșărești la bucuria generală de care este înșulețit nu numai poporul credincios al bisericeii romano-orthodoxe, ci națiunea română întreaga, la aceasta aniversaria a sacerdotului Teu și al necormatelor Tale lupte în liniile prime pentru emanciparea și scoterea națiunii române din umbra morții în care o aruncaseră legislațiunile barbare.

Au trecut totu cindidieci de ani, de cînd eu sunt martor viu la toate acțiunile tale salutare și la luptele adesea stercătore de sudori crunte, precum sunt și acelea din epoca de faie pentru biserica, poporul, cultura națională.

Fiu al acestei patrii din moși de strămoși, Tu ai luptat tot odată pentru prosperitatea și adevărata ei libertate ; dar cei fără de lege n'au voit se-Ți recunoscă acestu merit patriotic eminent ; conștiința Ta înse este și din acesta parte pe deplin liniștită și posteritatea îți va da și ea acestu respectu dreptate. Eu dorescu din sufletu, ca Tu se ajungi mulți ani fericiți, pentru ca se vedă cum chiar adversarii muștrați de conștiința lor îți recunosc toate meritele Tale ca ale unui arhipastoriu romanu întregu, inspirat numai de doctrinele Evangheliei, care ai datu și dai lui D-dieu ce este alu lui și Cesarului ce este alu acestuia.

Brașove 25/12 Aprilie 1887

† Prin urmare me simtiu obligatu a mărturisi despre aceasta și pe viu D-dieu, adevărată este mărturia mea.

Jubileul s-a desfășurat în chip măreț, el fiind onorat și prin participarea la serbări a episcopului Ioan Meșian al Aradului cit și a episcopului Victor Mihály de Apșa.

Și după ce-și petrecu acest jubileu triumfător și binemeritat, episcopul Ioan își continua activitatea, urmărind cu atenție și autoritate toate treburile eparhiale. Grijă pentru instituțiile sale de cultură nu l-a părăsit niciodată. Ea mergea pînă în a controla cu atenție și mersul la învățătură al ucenicilor. Unei astfel de sîrguințe își datorește el chiar sfîrșitul vieții, numai la doi ani, după ce fusese gratulat atît de pompos. Astfel, la începutul lunii februarie 1889, în vîrstă de 81 de ani, mergînd să asiste la examenul studenților teologi, capătă o răceală, care în timpul scurt

¹⁰⁾. Idem, *ibidem*, f. 72.

de patru zile, îl răpune. Toată lumea care l-a cunoscut, respectat și iubit, a rămas dureros impresionată.

Înmormîntarea i s-a făcut cu deosebită pompă. „Mare a fost mîngîierea, spune un martor ocular, și îndestularea publicului văzînd la această înmormîntare și pe Ilustritatea Sa, d-l episcop Dr. Victor Mihaly (de Lugoj)” însoțit de un canonic, pe ilustrul bărbat al națiunii noastre, dr. Alexandru Mociony venit din Budapesta în timp de iarnă, pe delegația din Brașov în frunte cu părințele Voian și avocatul Langer și mulți alții.

Titu Maiorescu, nepotul după mamă al episcopului Popasu telegrafiază, cu regrete, că nu poate participa. Slujba a fost făcută avînd în frunte pe episcopul de Arad, Ioan Mețian, viitorul mitropolit, care a și cuvîntat, arătînd meritele nepieritoare ale celui dispărut. Apoi episcopul Ioan a fost înmormîntat în biserica Sf. Ioan, înaintea ușilor împărătești, unde i s-a pus o piatră de marmură pe care stă scris: „Aici odihnește fericitul prim episcop român ortodox oriental al Caransebeșului Ioan Popasu repăusat în 5/17 Faur 1889 în etate de 81 de ani, păstorind ca preot și protopresbiter în Brașov 28, iar ca arhiereu 24 de ani. În semn de adîncă venerațiune comunitatea bisericească rom. ort. orientală din Caransebeș, 1897”¹¹⁾.

Episcopul Ioan Popasu a fost o puternică personalitate. Inteligent, cu o cultură cu totul aleasă, om politic cu orizont larg, el a fost, incontestabil, o figură strălucită a episcopatului ortodox român. Impresia contemporanilor asupra sa a fost din cele mai favorabile, iar amintirea sa la urmași neștersă. Este un model de cleric bun și iubitor de cît mai multă luminare a poporului. Iar rostul său de întii șezător al Episcopiei de Caransebeș, și activitatea neobosită desfășurată de dînsul aici, devine din ce în ce mai mult apreciată și admirată, cu cît se va scurge vremea.

Iată o caracterizare a personalității sale făcută de urmașul său de mai tîrziu, în scaun, dr. Iosif Tr. Bădescu (1920—1933):

„Convingerea mea este că fericitul Popasu a fost cel mai acomodat bărbat pentru a ocupa tronul episcopesc în dieceza noastră reînființată. Căci aci totul era de făcut. Și aici întru adevăr era lipsă de un bărbat înflăcărat, un bărbat idealist, care de dragul idealurilor sale să nu simtă greutatea în vederea piedicilor, să nu se descurajeze și să fie gata de jertfe pentru realizarea acelor ideale. Și fericitul Popasu a fost un mare idealist, chiar și la bătrînețea lui”¹²⁾.

¹¹⁾ Ghidiu și Bălan, *op. cit.*, p. 161.

¹²⁾ Dr. Iosif Tr. Bădescu, în „*Foia diecezană*” din Caransebeș, anul XXIII, nr. 42, cf. Bărseanu, în *Conv. lit.*, 1909, p. 252. Pentru biografia episcopului, a se vedea și: *Un bărbat vrednic*, de I. Popeia, publicat în „*Foia Școala și Familia*” din 1887; broșura *Biografia primului episcop al reînființatei dieceze gr. or. române a Caransebeșului, Ioan Popasu* Caransebeș, 1899, și Cornean N. *Ioan Popasu, episcopul Caransebeșului, 1865—1889*, Caransebeș, 1935.

Acest vlădică, trăind după buna noastră datină, poate servi, într-un grad înalt, ca exemplu, urmașilor săi... Mult și multe a făcut dinsul, dar să nu se uite nici sfatul înțeleptului Seneca : „Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt : multum adhuc restat operis, multumque restabit nec ulli nato, post mille saecula praecludeter occasio, aliquid adhuc adjicendi“. Adică, la tot binele pe care l-au făcut înaintașii, urmașii au ceva de adăugat, chiar după mii de secole... Deci, să luăm înaintea !

La împlinirea de un secol, de când acest excepțional ierarh, impus prin virtuțile și meritele sale de tot felul, a ridicat treptele catedrei episcopiei nou reînființată din vechiul oraș grăniceresc bănățean, am crezut că e o datorie să-i reinnoim amintirea. Pentru că a bine-meritat mult, de la nația din care se trăgea. Iar, reînființarea și mai ales organizarea pe temelie solidă a sfintei episcopii de Caransebeș, lui se datorește !

Și au trecut de atunci o sută de ani !

COPIȘTI BĂNĂȚENI

de : VIRGIL MOLIN

S-a scris mai amănunțit despre activitatea în Banat, cu secole în urmă, a unor copişti moldoveni, ambulanți prin satele bănățene, arătându-se circumstanțele specifice care au determinat aceste raporturi între cele două îndepărtate ținuturi locuite de români¹⁾. Am mai arătat cu prilejul acestor cercetări că se poate vorbi și despre activitatea unor copişti *autohtoni*, activitate foarte sporadică, dar interesantă și concludentă pentru vremi și împrejurările precare în care s-a menținut Biserica românească din Banat. Pe linia acestor relatări și potrivit însemnătății pentru trecutul nostru cultural-bisericesc, ne îndreptăm acum cercetările cu privire la activitatea copiştilor bănățeni²⁾.

Activitatea copiştilor bănățeni a fost mai intensă decât ce s-a cules din fondul de manuscrise al bibliotecii Academiei³⁾.

Apreciind după materialul cunoscut, numărul copiştilor autohtoni, ca și acela al lucrărilor lor, este cu totul redus și disproporționat față de penuria de carte bisericească tipărită în grai românesc ce-a caracterizat perioada premergătoare înființării tiparniței de la Rîmnic (începutul veacului al XVIII-lea). În orice caz, acest număr este lipsit de raport în comparație cu circulația intensă a cărții copiată și realizată în școlile de caligrafi din mănăstirile Țărilor românești, unde a înflorit (cu deosebire în Moldova) cartea scrisă și miniaturată în forme și expresii grafice ce impresionau ca număr și ca realizare artistică, încît prin stilul

1). V. Molin *Copiști moldoveni în Banat în secolul al XVIII-lea*. „Mitropolia Banatului” Timișoara 1964, nr. 4—6.

2). În această privință înregistrăm comunicarea făcută recent de către pr. prof. dr. Gh. Cotoșman, care a început să publice câteva însemnări prețioase de pe cărțile bisericești și teologice aflate în acest muzeu (v. „Mitropolia Banatului” an XIV nr. 9—10, pag. 592). Aceiași propunere de a cataloga se referă și cu privire la relicvele de la Arad.

3). Activitatea copiştilor pînă la 1800 a fost inclusă în *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800* vol. I. Editura Academiei Republicii Socialiste România Buc. 1959 în care autorul, G. Strempel, a cercetat cu mîgălă și competență fondul de manuscrise românești de la Bibl. Acad. Republicii Socialiste România realizînd între altele un prețios conspect pentru studii de istoria literară și de care ne-am servit și noi în cercetarea de față.

și maniera lor de realizare au uimit și sînt admirate și azi⁴⁾. S-ar putea explica această lipsă și cu ipoteza că în Banat, în altarele și stranele noastre se prefera slova tipărită, față de cea copiată manual, fiindcă era mai ușor de procurat și mai autentică ca text. Aci n-au funcționat școli sau centre de caligrafii care să copieze în serii evangheliile, liturghiile, octoihuri sau psaltiri. Se cunoaște doar centrul de la Hodoș-Bodrog, care nu servea însă rosturile Bisericii românești⁵⁾. În aceste împrejurări apare explicabil faptul că parohii satelor noastre aduceau cărțile necesare din mari depărtări, cu prețuri considerabile⁶⁾ și cu riscul unor neplăceri, mergînd cu căutare pînă la București. Am mai arătat că din fericire, odată cu înființarea tiparniței de la Rîmnic s-a suplinit cu prisosință lipsa unei oficine topografice local-eparhiale a Banatului și că din 1705 a început să se reverse de la Rîmnic în spre țara Banatului timișan, timp de peste un veac, carte bisericească în felurite ediții și în mare număr de exemplare. Cu prilejul unei întocmiri de evidență cifrică⁷⁾ s-a putut stabili numărul uimitor de mare al cărților de la Rîmnic care s-au păstrat în bisericile bănățene, pînă aproape de zilele noastre, cu toate că peste chirilica lor arhaică, ce nu mai este descifrabilă de preoți și cîntăreți, au trecut vremi, locul din altar și strană fiind luat de noile ediții cu alfabet latin, scoase din belșug din teascurile moderate ale tipografiilor de la Caransebeș, Sibiu, Budapesta (cu vestitele octoihuri „bogate”) și bineînțeles ale Tipografiei Cărților bisericești din București. Datorită acestor satisfăcătoare circumstanțe, nevoia de carte-manuscris era relativ redusă.

⁴⁾ Bibliografii ruși A. L. Iațimirski și I. Soboliev au apreciat aceste lucrări drept „cele mai frumoase și cele mai artistice lucrate dintre toate cărțile cu cultură slavă”, încît au consacrat denumirea de „izvod moldovenesc”. Vezi și V. Molin: *Tradiția artistică a Moldovei* în „Mitropolia Moldovei și Sucevei” Iași 1959, nr. 5—6.

⁵⁾ Vezi V. Molin *Note pe marginea unui exemplar din Tetravanghelul de la Belgrad (1522)* în „Mitropolia Banatului” Timișoara 1962 nr. 11—12.

⁶⁾ Pentru un Liturghier cumpărat la 1730 de „Gheorghe de la Jebel” de la Simion Vătaful din școala Rîmnicului” s-au plătit 5 florini (N. Iorga, *Studii și doc.* XIII p. 174). Un preț, care pînă la revînzarea cărții la vreo biserică din Banat va fi sporit considerabil. (Pe o Cazană din 1748, păstrată în biserica din Ticvaniu-mic de pe Caraș, s-a menționat, că a fost cumpărată cu 15 florini).

⁷⁾ Dintr-o prezentare cartografică și cifrică publicată în lucrarea V. Molin, *Aria de răspîndire a cărților de la Rîmnic în Banat în secolul al XVIII-lea* (în revista „Mitropolia Olteniei”, Craiova 1964, nr. 11—12, p. 859) reținem că Evangheliile și Cazană de la Rîmnic (1746 și 1748) s-au păstrat pînă în zilele noastre în nu mai puțin de 45 biserici bănățene, iar vestitele Antologhioane (începînd cu cel de la 1705, înția tipăritură rîmniceană îngrijită de Antim Ivi-reanu), se găsesc încă în 32 biserici. Trioadele și Penticostarele în 31 și Mineile în 24 serii, fără a putea avea cifra acelor cărți pierdute în vremuri tulburi, cu jefuiri și distrugeri de lăcașuri sfinte. În total, în 143 biserici din Banat s-a găsit una sau mai multe cărți de la Rîmnic, ceea ce este o cifră îndeajuns de evidentă pentru raporturile culturale istorice Banat-Rîmnic.

Cine au fost copiiștii din Banat ? În locul monahilor exersați în școlile din mănăstiri, la noi copiau cărturarii satelor : preoții și dascălii, fără o metodică îndeletnicire. Este interesant că începuturile, atît cît ne sînt cunoscute, se datorează unor dascăli din rîndurile *bufanilor*, acei olteni, care au emigrat în Banat (sec. XVIII) pentru a scăpa de traiul mizer și asuprirea fanariotă, găsind aci condiții prielnice oferite de erariul montan și fiind ocupați la minele și domeniile camerale (cărbunari și cărauși). Mai facem constatarea că aceștia au venit cu înclinația și cu o oarecare pricepere în ale îndeletnicirii de copist, formată la locul de origină (poate la Tismana), după cum vom vedea.

Ținînd seama de caracterul lucrărilor, activitatea copiiștilor bănățeni, trebuie împărțită în două sfere de preocupare : 1. Cărți cu caracter bisericesc (religios) și 2. Lucrări servind învățămîntul teologic.

Cea mai veche lucrare cunoscută este o colecție cu conținut variat (miscelaneu) intitulată *Părți din catehism și cîntări bisericești* (antifoane) în limba slavă-bisericească. Format 17×22 cm. 31 file. Scriere cursivă numai cu negru. Legătura veche, jum. piele tăblii din lemn. Stare de uzură, cu file rupte. Anul 1758. La fila 12 v. copistul semnează : „Sfîrșit lui Dumnîzeu laudă. Scrisasam eu dascălul Ion din Oravița Popovici aceste antifoane de vreme ce m-au adăpat și din moscovie multe cuvinte nu lovesc precum iaste la slovenie ci făcînd potrivire i cîntare ca cei ce vor auzi să asculte cu jale. Ion dascăl, feciorul popii Vasile din Stolojan Popovici. 1758 fev(ruarie) 19 dn(i)”. Cartea, cu texte (antifoane) variate a avut o intensă circulație fiind supusă uzurii. După inscripțiile făcute a fost o vreme și în satul Răchitova (de lîngă Oravița). Unul din posesorii de dată recentă menționează : „Suvenire de la mine Constantin Sima învățătoriu. Scris la 14 septemvrie 1906, cînd a nins ca iarna”. Este o lucrare de copist, datorită unui dascăl din bufenii amintiți, dascălul Ion din Oravița (de sigur cea românească), care ne dă indicații și asupra originii lui „feciorul popii Vasile din Stolojan” și ca atare a devenit Popovici pentru autoritatea eclesiascică de la Virșeț⁸⁾.

Un alt Popovici (Radu), de asemenea bufan, originar din același Stolojan, desigur înrudit cu precedentul, a copiat tot la Oravița, un fel de carte de rugăciuni, cu titlul *Paraclisul Maicii Domnului*. Format 10×16,5 avînd 215 file. Scris cu chirilice aplecate (cursive) în bogată variație de negru-roș în cadrul frontispiciilor, inițialelor și la titluri. Anul 1764. La fila 20 (recto și verso) două desene în peniță reprezentînd pe Fecioara Maria cu pruncul în brațe și pe Isus Cristos, ieșind dintr-un potir (pe verso filei). Legătură nouă în pînză și hîrtie. Scriere ordonată,

⁸⁾ În Oltenia sînt două comune Stolojan(i), una aproape de Craiova alta în munți, lîngă Tismana, Popovici-Stolojenii din Banat sînt originari din „sudu (județul) Gorjiu de sus de pe apa Jiului rumîniesc” după cum semnează copistul Marcu descendent din acest neam.

unitară și îngrijit caligrafiată. Deși ținută foarte mult în mîini (pentru lectura rugăciunilor) în stare bună de conservare. La fila 71 se citește mențiunea copistului: „Am scris eu dascălul Radu Popovici Stoloj(a)nul fiind în Oravița lul(i)e 8, anul 1764. Iar la fila 135: S-au scris de dascălul Radu Popovici Stolojanul, nepotul eg(u)menu(lui) tismeneanului fiind dascăl în Oravița (1765) (i)anuarie 15. Și mîna cari au scris în pămînt va putrezi, iară aceste rugăciuni de mulți cărturari se vor ceti“. Dascălul Radu copiind această carte de rugăciuni la interval de 17 ani după premergătorul Ion, ține să menționeze în chip deosebit că este nepotul starețului de la mănăstirea Tismana, ceea ce ne arată că Radu, venind la Oravița (lîngă acest oraș a fost o numeroasă așezare de bufani, Ciclova montană), a învățat de sigur îndeletnicirea de copist în mediul monahal de la egumenia Tismanei și că au emigrat în Banat gata formați și că acești stolojeni, Ion, Radu și Marcu (despre care vom vorbi în cele ce urmează), cultivau prin sorginte și descendenți, tradiția de copisti.

La răstimp de alți zece ani, cel de al treilea Popovici-Stolojanul copiază *Legenda Duminicii, Cele 12 Vineri, Gromnovnic*, ș. a. un Miscelaneu considerat de copist *Epistolie*. Format 16×21. Cuprinde 77 file. Anul 1773. Scriere cursivă, inițialele cu roșu. Frontispicii multicolor, desenate în maniera xilografurilor macariene. Legătura veche în jum. piele. Scriere grăbită, mai puțin îngrijită, ca trăsături foarte asemănătoare cu acelea ale precedentei lucrări. Copistul a presărat de-a lungul puținelor file pasagii lungi cu mențiuni proprii cu privire la munca lui. Astfel la fila 27—28 are un întins cuvînt de introducere cu obicinuitele cereri de scuze pentru eventualele greșeli de scriere, formulate după tipicul copiştilor versați: „...ca orice greșeală veți afla, ori în slove, ori în cuvinte, nu grăbiți pe noi ca să ne blestemați, ci cu d(u)hul blîndeților îndreptați și pre noi (ne)ertați, că și noaptea, la luminare nu-am nevoit, pînă lucru(l) am săvîrșit și să nu puneți în ponos, că măcar că n-oi fi scris prea frumos (...) că de veți erta dumneavoastră ale mele greșale“ ș. a. m. d. Apoi continuă cu datele privind localizarea și data: „Și s-au început a scrie din luna iunie 15 și a luat sfîrșitul iulie 10 cu le(a)tul de la nașterea lui H(risto)s de Marco erei Alekse Popovici (din) sud Gorj de sus.

S-au scris această sf(i)ntă și d(u)mnezească Epistolie, fiind dascăl în satul Brebului⁹⁾. Notația consacrată finalului este menționată la fila 75—76: „Această sf(i)ntă și d(u)mnezească carte ce se chiamă Epistolie iaste a sf(i)ntii sale părintelui Mihai din Cilnicu și iaste sf(i)nta Epistolie și cele 12 vineri și altele. Și s-au scris în zilele înalților împărați Iosif și maică-sa Mariia Tharaziia (sic) în anul ce au răpăosat Ioan arh(i)episcopul Car-

⁹⁾. De remarcat din limba copistului oltean, expresii ce nu erau proprii românilor din Banatul de atunci. (D. e. dumneavoastră, erei, leat, sudu, etc.).

lovețului și a toată U(n)grovlahiia, Țării Banatului și a altor eparhii ecsarcu. Și s-au scris de cel mai mic și mai plecat întru toate al tuturor, care mai j(os) mă voi iscăli, fiind dascălu sau învățător de copii în sat(ul) Brebului în profăsului Pogonicului feciorul al preotului erei Alexei de la sudu Gorjiiu de sus de pe apa Jiiului rumănesc. Și s-au scris în luna iulie 7 și era cursul ai(n)ilor de la zidirea lumii leat 7281 iar de la nașterea lui H(risto)s D(o)mnului nostru le(a)t 1773. De Marco Romanescul dascălul Popovici s-au scris această epistolie. Amin". Din explicite notaii ale copistului de la Brebu reținem că lucrarea a fost făcută la comanda preotului din Cilnic (comună lângă Reșița apropiată de Brebu), deci Marcu *profesa* îndeletnicirea de copist. De remarcat că Marcu, ținea să intercaleze între numele de botez și între Popovici-ul impus, demonstrativul „Romanescul“, pentru a-și sublinia origina.

Incheind datele cu privire la cei trei olteni copiști, emigrați în Banat, exprimăm convingerea că lucrările lor nu se rezumă la puținele ce ne sînt cunoscute azi. Ei fiind copiști versați și practicînd prin tradiție copierea, desigur că activitatea lor a fost mai intensă, încît s-ar putea ca împrejurările să scoată la lumină și alte lucrări din starea lor latentă.

O altă localitate unde s-a remarcat preocuparea de copist a fost satul Maidan din nemijlocita apropiere a Orăviții. Copiștii aparțineau familiei Lungu, devenită Popovici, după trecerea acestora în tagma preotească. Lucrarea de seamă este *Întrebări și răspunsuri din Sfînta Scriptură*. Octav mic, 47 file, scriere chirilică, din mai multe mini. Legătură de serie, mercantilă. A fost donat Bibliotecii Academiei de Vichentie Babeș, academician, care menționează : „Un fel de catehism creștinesc, saturat de bogomilism, opera preotului Const. Popovici, după familie Lungu, răposat la 1779 în Maidan, Banat“. În privința copistului, găsim pe marginea filei 5-a o notă semnată de învățătorul și scriitorul Sofronie Liuba¹⁰⁾: „Aceasta este scrisoarea moșului meu Ioachim Popovici, recte Lungu din 1809—1829“. Partea II-a din manuscris este semnată de Damaschin Popovici (fila 19), despre care Sofronie Liuba face următoarea însemnare (în 1890) : Fost preot în Maidan pînă în 1779. Antecesorii săi au purtat numele de Lungu, așa se numesc și astăzi toți urmașii din neamul lui, care nu au fost preoți“. După cum se vede prenumele acestor Popovici nu concordă între mențiunile lui Babeș și Liuba, datorită faptului

¹⁰⁾ Sofronie Liuba, învățător confesional gr. ort. din Maidan, descendent al familiei Lungu-Popovici, autorul lucrării „Topografia satului Maidan“, folclorist și publicist apreciat. Familia Popovici a dat preoți și învățători de seamă, și pentru parohiile învecinate : Agadici, Rachitova, Ticvaniul-mic, Comorișe, Ciudascovița, Mercina, etc. Deasemenea s-a înrudit cu multe familii de largă răspîndire în Banat : Miclea, Țunea, Ghergha, Cîmponieriu, Olariu, Molin, Guga, Cipu etc.

că familia de preoți Popovici din Maidan a fost numeroasă¹¹⁾. În ce privește lucrarea în sine, s-ar putea spune că nu este operă de copist propriu zis, ci mai de grabă o compunere proprie cu inspirații din material bogomilic ce avea în acea perioadă oarecare circulație în Banat, unde literatura apocrifă creiată de bogomilism, ca și mișcarea aceasta religioasă incoherentă, câștigase mulți aderenți. Din acest punct de vedere, desigur că „Întrebările și răspunsurile” așa cum au fost formulate de vrednicul paroh de la Maidan, cu două veacuri în urmă, sînt demne de a fi studiate.

Lipsa de carte de școală, lipsă caracteristică pentru stările din Ungaria din perioada predualistă a dat impuls explicabil activității de a copia *manuale școlare*. De remarcat în această privință stăruința ce s-a depus în sectorul învățămîntului teologic (seminarial), căci pentru cel de la sate „bucvariile” au ținut lungă vreme loc de „manual unic”. Despre ce era învățămîntul sătesc și în ce cadru analitic se desfășura, ne informează diaconul-învățător Ioachim Popovici, unul din Popovicii de la Maidan. Este copia unei „Cuprindere a celor înainte puneri de învățătură ce s-au predat la ucenicii în normalinica școală de legea grecească neunită a romanescului sat Maidan II-lea curgere de vară. Iunie 24 anul 1814. De Ioachim Popovici, diacon și t. n. învățător”. Un manuscris copiat corect în cadru ornat cu motive florale, scris cu chirlica perioadei Buda. Lecțiile sînt repartizate pe 1—3 clase. Materiile generale: istorie, slovar, socoteală și religie, totul în limba română. Structura analitică denotă un învățămînt metodic¹²⁾. Ce manuale va fi avut acest învățămînt putem deduce dintr-o copie de pe *Istoria Ungariei* (fragment de la venirea ungarilor pînă la regii arpadini)¹³⁾ pe a cărei ultimă filă Sofronie Liuba notează: „Aci a scris unchiul meu Iosif Popovici, fost învățător în Rugi, Greovăț și Comoriște. În 1847 a fost lăudat de Locotenența din Timișoara pentru vrednicie”. Lucrarea este mărturie pentru munca de copist exersat.

Mai numeroase sînt copiile de pe cărțile introduse ca manuale și folosite în învățămîntul teologic de la Virșeț. *Retorica* (sfințită) a fost manualul cel mai căutat. Se cunoaște o copie ce-a aparținut lui Const. Martinovici „auzitoriu” din anul al III-lea (1837—1838). Format octav mare, 112 file, caligrafiat curat cu chirilică țirzie. Starea de uzură atestă o circulație intensă, desigur în interiorul „Teologiei”. Similiară, dar mult posterioară, este tot o *Retorică sfințită* (din 1864) ce a aparținut teo-

¹¹⁾ Intiul cunoscut este preotul copist Constantin (m. 1779). Se succed încă cinci preoți în aceeași parohie. Familia se stinge cu Romulus Popovici, preot în Ticvaniul mic (n. 1863 m. 1895).

¹²⁾ Această „programă” reprezintă un interesant material (inedit) pentru istoria învățămîntului la noi. (Bibl. Acad. Republicii Socialiste România Msse. rom. 3350).

¹³⁾ Bibl. Acad. Republicii Socialiste România Msse. rom. 3350.

logului Mihuț Borca (anul al III-lea), copie de pe manualul profesorului Dimitrie Teodori, parohul Lugojului. Manualul a mai servit la învățătură și tinerilor Teodor Petca (devenit preot în Denta) lui M. Cherciu și I. Miu.

Un Popovici (Petre) „auzitoriu la teologia” din Virșeț copiază *Povestea lui Aleksie omul lui Dumnezeu, ce s-au mutat la cele veșnice lăcașuri*, datată din 1839. Format 17×20, scriere curentă, legătură posterioară. La sfârșit un calendar de la facerea lumii. Inscripție cu alfabet latin: „Dumnezeu odihnească sufletele în desfătările cerești aceluia care a scris acest Bukvariu”. Pe scoartă: „Cumpărat de la Nicolae Danciu din Caransebeș (Ungaria) 6 martie 1914”. Un *Miscelaneu* a fost scris de copistul Trăilă Pența conținând rugăciuni și orații de Crăciun. Format 18×22 în 65 file scriere curentă (exersată) pe trei feluri de hirtii din manufacturile din Austria¹⁴⁾. La fila 52 v. „Sfârșitul și lui Dumnezeu laudă. Amin. Trăilă Pența anu(1) (1)842”. O ștampilă cu negru de fum: „Rakasdia Krasoer Komitat”. Pe fila finală sînt menționați membrii familiei Pența: Andrei, Iosim, Pavel și Atanasie, toți din Răcășdie. Unul din descendenți, Ion Pența, urmează teologia la Virșeț (în 1854, era în anul III), de la care a rămas o colecție de *Cîntece religioase și lumești*. Format de buzunar 10×16, incomplet. Scriere cursivă exersată. Cele bisericesti încep cu iermosul la Nașterea Domnului, iar celelalte cu Hora Românilor. Mai semnează și Mihai Pocreanu, credem tot la învățătură la Virșeț, iar alt Pocreanu (Gheorghe) tot din Virșeț a copiat o *Intrafe (i)n cuvîntarea de D(umne)zeu cea morală*, (manual de morală creștină, pentru „auzitorii” teologi, datat din 1837). O *Retorică* „de Iacob Popovici, fostul paroh al Caransebeșului, iară acum profesor al învățăturilor (de la Virșeț), prescrisă de mine Ștefan Cîmpeanu cleric anul II” este datată din 1839. Format 18×24. Scriere cursivă exersată. Legătură nouă.

Desigur că în ce privește pe copiii de manuale, șirul acestora și al lucrărilor lor e mult mai mare. Din ceea ce se cunoaște reiese că la „Theologia” de la Virșeț s-a format un centru activ de copiiști, cu deosebire după 1822 cînd „stăpînirea cea mai înaltă ocrotitoare” înființează pe lingă acest institut o secție românească¹⁶⁾ care va aduce la ridicarea nivelului viitoarelor generații de preoți români din Banat.

¹⁴⁾ Idem. Msse. rom. 2071.

¹⁵⁾ Încă unul din oltenii plecați din diferite sate din Gorj și a căror nume le poartă: Pocreanu, din comuna Pocruia, Izverniceanu din Izverna, Tismonariu din Tismana, Brediceanu din Brădiceni, Jianu, Olteanu, etc. familii existente și azi în Banat.

¹⁶⁾ R. S. Molin, *Scoalele clericesti sistemizirite pră limba rumnească la anul 1822 în Virșeț*. „Foaia Diecezană”, anul 1924, nr. 8, pag. 3.

IERTAREA FRĂȚEASCĂ

Duminica XI-a după Rusalii

„Iertați unul altuia”
Coloseni 3, 13.

Ucenicii Mântuitorului, de la începutul apostolatului și-au manifestat dorința de a înțelege adevărurile ce stau la baza acestei împărății.

Pentru a-i face să pătrundă cât mai adânc sensul și valoarea mîntuitoare a învățăturii celei noi, Iisus le vorbea pe înțelesul lor și căuta, la momente potrivite, direct sau prin pilde, să le răspundă la întrebările pe care ei le puneau la diferite ocazii.

De astă dată Petru pune o întrebare (Mt. 18, 21) și solicită un răspuns. Voia adică să știe pînă unde se-ntinde bunătatea în raporturile dintre oameni. Pentru ca răspunsul cerut de el să fie cât mai limpede și mai concludent, Domnul istorisește pilda despre iertarea datornicului (Mt. 18, 23—35) spre a-l face să înțeleagă, pe de o parte, dragostea iertătoare a lui Dumnezeu față de păcătos, iar pe de altă parte, cruzimea acestuia față de semenul său greșitor.

Socotesc că va fi spre folosul nostru sufleteș, dacă vom zăbovi cîteva momente asupra iertării.

După principiile creștine iertarea este o virtute care împodobește un suflet plin de dragoste, de bunătate și îngăduință față de aproapele care ne-a greșit. În acest sens iertarea este măreție de suflet, mărinimie, nobleță.

Ca virtute este o noutate a Evangheliei. Prin iertare Mîntuitorul a deschis orizonturile unei vieți străbătute de duhul dragostei roditoare pe mai multe planuri și orientată în mai multe sensuri ale vieții.

Legea creștină este legea dragostei și a bunătății, a îngăduinții și a iertării, lipsită de orice duritate în relațiile dintre creștini. Iertarea este fructul iubirii bogate în conținut, cu înțeles înalt, sferă largă și eficientă desăvîrșită. Dragostea — cununa virtuților — nu poartă ură, nu se aprinde de minie și nici nu pune la socoteală răul (I Cor. 13, 5), ci la rău îi răspunde cu bine iar la greșeli cu iertare. Între dragoste și iertare există o relație cauzală. Unde există dragoste, există și iertare, iar unde

lipsește dragostea, lipsește și iertarea. Una, fără de alta ele nu pot ființa. Dragostea devine activă și rodește cu maximum de eficiență numai prin canalul iertării; fără iertare ea nu poate fi roditoare pe nici un plan de viețuire creștinească. Dragostea și iertarea sînt cele două virtuți constitutive ale religiei creștine.

Ca rod bogat și binecuvîntat al dragostei curate, iertarea este o virtute absolut necesară pentru mîntuire. Este „regula pe care trebuie să o observăm pentru a ajunge în împărăția lui Dumnezeu”. Ea întinde o punte de unire trainică între Dumnezeu și făpturi. Prin ea se coboară împărăția lui Dumnezeu pe pămînt și oamenii au putința de a se așeza pe acelaș plan de mîntuire.

În legea cea nouă a Evangheliei, iertarea apare ca o sublimă datorie, pe care Mîntuitorul o consideră obligatorie. „Cînd stați de vă rugați, zice Domnul, iertați de aveți ceva împotriva cuiva” (Marcu 11, 25). Tot Domnul zice: „Cînd vei aduce darul tău la altar și îți vei aduce aminte că fratele tău are ceva împotriva ta, întii împacă-te cu fratele tău, apoi adă darul tău” (Mt. 5, 23). Prin aceste cuvinte ni se cere să ne împăcăm cu aproapele nostru și să nu venim la rugăciune în fața sfîntului altar pînă ce nu i-am iertat greșelele, deoarece Dumnezeu este iubire și cel ce vine să se roage Lui, se cade să vină plin de iubire și de iertare față de fratele său care i-a greșit. Aducînd în fața lui Dumnezeu prinosul curat al unei rugăciuni plină de iertare față de greșiiții noștri, putem nădăjdui în mila Mîntuitorului „întru Carele avem răscumpărarea prin sîngele Său, adică iertarea păcatelor” (Col. 1, 14).

Ca datorie obligatorie, iertarea trebuie să fie nelimitată. Cînd apostolul Petru voia să știe numărul iertărilor, majorate de el de la trei la șapte, Mîntuitorul îi răspunde: „Nu-ți zic de șapte ori, ci pînă de șapte zeci de ori cîte șapte” (Mt. 18, 22), adică ori de cîte ori ne-ar greși aproapele nostru noi trebuie să-l iertăm cu dragă inimă.

Pentru a aduce roade bogate, iertarea trebuie să izvorească din inimă, dintr-un cuget curat și acestui cuget să-i corespundă fapta, pentru că iertarea din inimă transfigurează inimele; ea prin urmare nu trebuie să fie un act de suprafață, formal, lipsit de fiorul dragostei. Vorbînd de atitudinea necruțătoare a slugii nemernice care n-a iertat datoria (păcatele) tovarășului de muncă fapt pentru care a fost osîndit, Mîntuitorul zice: „Așa și Tatăl Meu cel Cereșc vă va face vouă, dacă nu veți ierta — fiecare fratelui său — din toată inima păcatele” (Mt. 18, 35).

Să nu uităm, apoi, că iertarea este condiționată de atitudinea noastră, în sensul că iertarea pe care noi o cerem de la Dumnezeu pentru păcatele noastre trebuie să o acordăm și noi aproapelui nostru care ne-a greșit. Dacă Dumnezeu și-a arătat dragostea Lui iertătoare față de mulțimea și greutatea păcatelor noastre, reprezentate prin cei zece mii de talanți, oare nu se cade ca și

noi, la rîndul nostru, să iertăm păcatele puține ale semenilor noștri, reprezentate prin cei o sută de dinari? „Iertați și vi se va ierta” (Luca 6, 37); „îngăduiți-vă unii pe alții” (Efeseni 4, 2) și „iertăți unul altuia” (Col. 3, 13) sînt porunci exprese investite cu putere de lege, care condiționează realizarea procesului iertării noastre de către Dumnezeu. Iertarea condiționată a păcatelor noastre a fost statornicită în Rugăciunea Domnească, în care sîntem îndrumați să cerem iertarea păcatelor noastre în măsura iertării greșităilor noștri. Dacă noi nu vom fi iertători față de aceștia, zadarnică va fi rugăciunea noastră. Rostind în fața lui Dumnezeu o rugăciune cu inima împietrită față de cei ce ne-au greșit, ne osîndim singuri. (Mt. 6, 14).

Mîntuitorul ne-a învățat să fim iertători nu numai prin cuvînt, ci și prin pilda Sa, adică prin fapte. Exemplul Său strălucеste de lumină și de putere. El S-a dăruit cu o pasiune neegalată. Pentru noi și pentru a noastră mîntuire Și-a jertificat viața pe cruce. Din vîrfurile Golgotei, în clipele de apogeu ale suferințelor Sale, plin de dragoste, n-a răspuns cu măsura răutății, ci i-a iertat pe cei ce i-au greșit, zicînd Părintelui Său: „iertă-le lor, că nu știu ce fac” (Luca 23, 34).

Iertarea creștină aduce roade bogate în viața morală a credincioșilor. Practicarea acestei virtuți transfigurează ființa umană, o renaște într-o ființă nouă, cu alt profil spiritual, o ridică la desăvîrșirea caracterului moral, a personalității și a demnității morale, o desăvîrșеste după măsura și asemănarea lui Hristos (Coloseni 3, 11), în care totul este armonie, iubire, milă, îngăduință, jertfă și iertare. Iar lipsa acestor virtuți desfigurează chipul lui Dumnezeu din credincios, rupe echilibrul spiritual și-l prăvălește în patimi absurde.

Prin activismul iertării, sufletele se împodobesc de noblețe, se înalță pe un pedestal de moralitate, ajung pe culmea desăvîrșirii spirituale. În Predica de pe Munte Mîntuitorul vorbește de iertare ca de o temelie a sporului nostru duhovnicesc, ca de o treaptă importantă spre urcușul nostru către Dumnezeu sau spre coborîrea noastră dacă nu vom pași cum se cuvine pe ea.

În perspectiva larg umanitară a iertării, viața de comuniune a credincioșilor devine mai altruistă, mai senină și mai bună: se topesc toate vrăjmășiile.

Puterile transfigurătoare ale iertării dau lovitură mortală urii, asupririi, exploatării și ori căror nuanțe de discriminare; creiază și cimentează solidaritatea dintre înși și fixează iubirea ca normă în relațiile interumane.

Implinirea acestei porunci creiază și determină noi raporturi și relații. Iertarea semnelui nostru de rău ce ni l-a făcut înseamnă curățirea sufletului de acel rău, deci luminarea și capacitatea lui de a sta deschis apropierii de toți. Apropierea și împreună viețuirea se spulberă fără concesii și fără iertare. Prin

forța acestei puteri spirituale se creiază o platformă de viață cu interese comune și se întărește comuniunea de viață și de muncă a indivizilor în organismul social.

*

Cunoscînd ce este și care sînt roadele iertării în doctrina și în spiritul învățaturii creștine, avem datoria de a practica această nobilă virtute în tot timpul și în toate împrejurările vieții. Dragostea iertătoare este semnul și podoaba sufletească adevăraților creștini. Fără ea sufletul nostru n-are nici o valoare și nici un prijin în nădejdea mîntuirii.

Pentru desăvîrșirea vieții noastre morale și a strădaniilor noastre în drumul spre mîntuire, să dovedim prin fapte pînă unde se întinde bunătatea noastră față de cei ce ne-au greșit și numărul iertărilor corespunzătoare să fie fără limită. Exemplul luminos al Mîntuitorului să-l avem pururea în fața ochilor noștri sufletești, ca unul care ne apropie tot mai mult de tronul Cerescului Părinte.

În centrul vieții noastre sufletești să așezăm porunca iertării. Pășind pe urmele lui Hristos (I Pentru 2,21) să ne împăcăm cu toți, să-i iertăm pe toți cei ce ne-au greșit și „lăpădînd minia și răutatea” (Col. 3, 8) să ne „îmbrăcăm cu milostiriile îndurării, cu bunătate, cu îndelungată răbdare, iertîndu-ne unul pe altul” (Col. 3, 13) ca astfel împreună să trăim o viață plăcută Domnului.

Principiile dragostei și ale iertării să le așezăm ca puncte de orientare în relațiile noastre interumane, căci prin așezarea lor se realizează o unitate în colaborare armonică și se consolidează pacea și liniștea viețuirii întreolaltă.

Pr. IEREMIA B. GHITA

ZACHEU VAMEȘUL

Sfînta evanghelie de azi ne-a relatat cazul transformării lăuntrice a unui om păcătos în urma întîlnirii cu Mîntuitorul.

Un vameș, Zacheu, auzise de faima Învățătorului din Nazaret și ardea de dorința de-al vedea. Fiind mic de stat, se urea într-un dud aflat pe drumul unde avea să treacă Iisus. „Cînd a venit la locul acela, uitîndu-se în sus, Iisus l-a văzut și a zis către el: Zacheu, grăbește de te coboară, că astăzi în casa ta trebuie să rămîn. Și grăbindu-se, s-a coborît și l-a primit bucurîndu-se” (Lc. 19, 5—7). Evanghelia nu ne istorisește ce anume a discutat Mîntuitorul cu Zacheu, ci ne informează doar despre minunea

transformării unui păcătos. Dorința sinceră a lui Zacheu de-a vedea pe Iisus, se schimbă în bucuria de a-L primi pe Domnul în casa lui, care culminează cu o răsturnare morală în ființa lui Zacheu: păcătosul de altă dată promite cu mult entuziasm transformarea lui morală: „Iată, jumătate din avuția mea, Doamne, o dau săracilor, și de am năpăstuit pe cineva cu ceva, întorc împătrit“. În urma acestui fapt, Mântuitorul trage concluzia finală, merită să asigure că vameșul nostru a părăsit drumul păcatului și a pornit pe drumul mântuirii: „Și a zis Iisus către el: astăzi s-a făcut mântuire casei acesteia, fiindcă și acesta fiu al lui Avraam este; căci a venit Fiul Omului să caute și să mântuiască pe cel pierdut“ (Lc. 19, 5—10).

Pentru a înțelege mai bine dorința lui Zacheu de-a întâlni pe Mântuitorul, să încercăm o paralelă între dorința lui Zacheu și dorința tinărului bogat de-a moșteni viața veșnică. Se pune problema: de ce tinărul bogat nu a suferit această transformare lăuntrică, fiindcă și el face impresia unei dorințe superioare, care coincide cu scopul activității Mântuitorului în lume, și totuși dialogul cu Mântuitorul se sfârșește cu renunțarea tinărului de-a moșteni viața veșnică. Dacă analizăm fondul dorințelor celor doi, a lui Zacheu și a tinărului bogat, observăm marea deosebire care justifică întru totul sfârșitul ambelor întâlniri cu Iisus. Dacă dorința lui Zacheu era sinceră și smerită, lipsită de orice interes, dorința tinărului bogat avea un fond interesat, bazată pe un calcul: vroia ca și dincolo de mormint să ducă o viață fericită. Tinărul bogat nu se apropie de Mântuitorul cu smerenia unei păcătos, care dorește sincer un leac pentru păcatul său, ci cu îngimfarea împlinitorilor legii, care pune împărăția lui Dumnezeu într-o balanță comercială. El nu se apropie smerit de Domnul, ci-i pune o întrebare plină de orgoliu: „Ce să fac ca să moștenez viața veșnică?“ Era dispus parcă să încheie un contract comercial, știind că Iisus poate oferi viața veșnică. În sufletul lui Zacheu însă, clocotea o dorință sinceră, determinată poate de o curiozitate naivă de a vedea pe Iisus din Nazaret. Era o dorință curată și poate lipsită de scop. Faptul că el se urcă într-un dud, confirmă pe deplin caracterul desinteresat al dorinței lui Zacheu. Dacă orbii implorau plini de desolare ajutorul lui Iisus; dacă femeia cu scurgere de sânge (Lc. 8, 43—49) își face loc printre mulțime cu scopul de a se atinge măcar de haina lui Iisus, sigură fiind că va lua vindecare: dacă femeia canaiciană a cărei fiică era bolnavă (Mt. 15, 21—29) nu ezită să se despartă de Mântuitorul, până în momentul în care Iisus promite vindecarea fiicei ei; Zacheu, spre deosebire de acestea, își manifestă dorința întâlnirii cu Iisus într-un mod tacit, discret, urcându-se într-un dud. Și dacă tuturor dorințelor sincere și intențiilor curate Iisus răspunde totdeauna printr-un maxim de iubire, El nu putea trece indiferent nici pe lângă dorința aprinsă de a-L întâlni, chiar dacă aceasta era a unui vameș, sau a unui păcătos. Iisus îl zărește în

dud și i se oferă ca oaspete... Nimic nu poate fi mai încântător pentru Zacheu... El se mulțumise măcar să-l vadă pe Iisus, iar Domnul i se oferă ca oaspete! Prin aceasta, bucuria lui Zacheu este deplină, ca a unui om care și-a ajuns scopul. De acum, Iisus va fi Acela care va finaliza printr-o înnoire lăuntrică dorința lui Zacheu de a-L întâlni.

La început, Zacheu vede în Iisus un simplu om, despre care auzise lucruri minunate: că vorbește frumos sau că vindecă pe toți suferinzii în mod gratuit. Era curios să-l vadă și el. Era dornic Zacheu să vadă, poate, cum arăta un profet sau un vindecător miraculos. Procesul transformării lui lăuntrice se face progresiv. Asemenea femeii samarince, care descoperă treptat în drumețul ostenit și setos de la fântina lui Iacob, pe Mesia cel așteptat, și Zacheu într-o ambianță de bucurie descoperă în trecătorul din Ierihon pe Fiul lui Dumnezeu. Iisus este acela care se descopere ca atare. Lui Zacheu nu-i rămîne decît să sesizeze procesul iubirii tainice care asemenea unui vulcan puternic rupe din ființa lui Iisus ca să inunde și să copleșească inima auditorului său. Zacheu își dă seama că oaspetele lui este Fiul lui Dumnezeu care îl iubește cu prețul vieții Sale. Atîta iubire n-a mai văzut Zacheu nici odată. Era o iubire care îi zguduie sufletul îl mișcă, îl neliniștește. Este iubirea sinceră, desinteresată, activă și sfîntă, devenind pentru Zacheu un imperativ moral, care îl pune în situația pe cel ce a nedreptățit toată viața, să caute prin acte de iubire să se pună în slujba celor lipsiți, a tuturor acelor pe care el i-a neîndreptățit cîndva. Acesta este procesul unei transformări lăuntrice sincere: un om care toată viața lui a sfîdat și nedreptățit pe toți, devine omul care își pune tot ce are în slujba acelor pe lingă care altă dată trecea cu indiferență și aroganță.

Convertirea lui Zacheu ne ajută să înțelegem mai bine care este procesul tainic al înnoirii morale creștine. La început acest proces se manifestă printr-o dorință vie de întîlnire cu Hristos și de a-L primi pe Mintuitorul în locașul tinic al sufletului. Apoi, Hristos lucrează înnoirea morală, printr-o acțiune harică, care îl pune pe creștin în situația de-a urma pilda vieții Mintuitorului. Sfîntul Apostol Pavel ne învață că „dacă este cineva în Hristos, este iăpătură nouă; cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi” (II Cor. 5, 17). Creștinul primind pe Hristos în inima sa, simte o transformare lăuntrică. El simte puterea unei iubiri sincere și active care îl determină să răspundă și el tot prin iubire. El va fi curat, ca un izvor cu apă limpede din care se poate adăpa orice trecător însetat, căutînd să imite puritatea morală a lui Iisus Hristos, tinzînd la realizarea asemănării cu viața de iubire a Mintuitorului, printr-o luptă neconținută de lepădare a oricărui rău și de cultivare a tuturor virtuților.

Ceea ce certifică starea de înnoire morală a unui creștin este iubirea. Prin iubire creștinul dovedește că a primit pe Hristos în

inima sa și că e dispus să conlucreze cu Hristos la mîntuirea proprie. Iubirea înnoitoare nu e o realitate statică, care se rezumă numai la vorbe ; ea este în primul rînd acțiune, manifestîndu-se printr-o apropiere de orice om într-un mod smerit. A conlucra în bine cu orice om, fără a te suprapune lui și a vedea numai calitățile tale și defectele lui, ci în măsură în care vezi defectele lui, să ți le corectezi pe ale tale și apoi treci la îndreptarea semnului, printr-un atașament de egalitate și frățietate. Deci, iubirea înnoitoare nu are un caracter egoist, ci creștinul înnoit își dă seama că este un mădular din trupul Bisericii, sau o ramură din copacul umanității. Acest fapt nu-l poate lăsa indiferent față de viața umanității. Cînd Zacheu suferă acea înnoire lăuntrică, prima lui grijă, primul lui angajament, primul pas pe care îl va face în calitate de om nou, este acela de a se identifica cu semenii săi. Tocmai acesta este sensul iubirii harnice, transformatoare, de a realiza acțiuni de identificare a creștinului cu orice om de bine, printr-o efortare continuă de colaborare în drumul spre mai bine a omenirii întregi. Deci prin înnoirea morală creștină nu se înțelege o transformare morală a unui individ retras de lume, ci a unui individ care condus de idealurile mărețe ale lumii, nu ezită să pună în folosul semenilor săi tot talentul, toate posibilitățile, toată munca sa.

De aici rezultă datoria creștinului de-a participa activ la problemele care preocupă atît Biserica, cît și omenirea întreagă.

Problema unității creștine este o problemă actuală pe lingă care un creștin înnoit nu poate trece indiferent. Sînt everimente de tristă amintire, cînd închinătorii aceluiasi Iisus Hristos, cînd cei ce pretindeau că au fost înnoiți prin harul mîntuitor, manifestau unii față de alții atitudini confesionale care nu făceau decît să întrețină o atmosferă de răceală și de dușmănie între creștini. Într-o lume care tinde spre pace și înțelegere, creștinii trebuie să fie și ei una. A sosit clipa în care trupul tainic al Domnului trebuie să fie refăcut într-o unitate vie și într-o legătură indistructibilă cu capul, ca duhul înnoirii lăuntrice să lege într-o unitate desăvîrșită pe toți aceia care prin Botezul Sfintei Treimi au devenit membre ale Trupului Tainic al Domnului.

O altă problemă în care este angajată Biserica și toți oamenii de bine din lumea întreagă, este problema păcii. Un creștin înnoit prin harul lui Iisus Hristos nu poate trece indiferent sau să trateze cu superficialitate o problemă de care sînt legate destinele omenirii întregi. Pace sau război primește sensul de viață sau moarte. Războiul în condițiile actuale ar însemna un cataclism universal. Viața nu poate decurge normal decît într-o atmosferă de pace deplină, o pace în care iubirea și înțelegerea între oameni să fie dasăvîrșită, încît cuvîntul „război“, „dușmănie“, „ură“ să nu mai existe în limbajul lor. Printr-o mai mare apropiere între oameni, se va putea ajunge la înlăturarea războiului și bucuria unei înfrățiri universale într-o atmosferă de pace să stăpînească

deapururi pe pământul care a înghițit atâtea lacrimi, atâtea sînge și atâtea vieți omenești de pe urma războaielor.

Pace înseamnă viață, în comuniune, care nu exclude ci implică susținerea tuturor vieților existente. Războiul este tendința de izolare a unor vieți, prin distrugerea altor vieți, este forma cea mai egoistă și brutală de înțelegere a vieții manifestată prin tendința conservării vieții personale distrugînd viețile pe care, în mod normal, ești dator a le susține. De aceea războiul este o absurditate și nebunie. Cînd Zacheu simte în sufletul său „pacea lui Dumnezeu care depășește orice minte” (Filipeni 4, 7) datorită iubirii ce i-o împărtășește Mintuitorul, nu mai poate trece indiferent pe lângă viața semenilor. El este convins că pacea sufletească pe care a cucerit-o este în funcție de iubirea ce o arată față de viața semenilor. Ieșind din egoismul feroce de altă dată, el trăiește o bucurie a vieții numai dacă știe și pe semenii săi la fel ca el. Dacă vei ieși din egoismul tău, ca să te atașezi vieții semenilor tăi, vei vedea în fiecare om un egal al tău, sau un frate iubit.

Prof. SORIN COSMA

DESPRE SLUJIREA APROAPELUI

Duminica a V-a din Post

Sfînta evanghelie de astăzi cuprinde, printre altele, cererea fiilor lui Zevedei de a li se acorda locuri de onoare în Împărăția Cerurilor, precum și sfatul Domnului Iisus dat celorlalți apostoli.

Cererea lui Iacob și Ioan a pricinuit răspunsul Domnului, care ne arată cine sînt vrednici de Împărăția Lui cea cerească. Locurile de-a dreapta și de-a stînga, locurile de onoare, nu se dobîndesc prin favoruri sau prin intervenții. La Dumnezeu toate sînt cu dreptate. Deci și aceste locuri se dau acelorora, care prin viața lor și faptele lor, le merită. Cuvintele: „Care dintre voi va vrea să fie mai mare, să fie slujitorul vostru și care vrea să fie întii, să fie tuturor slugă” (Marcu, 10, 43—44), arată chipul slujirii aproapelui, pe care trebuie să-l urmeze toți cei care urmează cu adevărul lui Hristos.

★

Insemnătatea și mărirea unui om stă în faptul cum el se face de folos semenilor lui și anume cum știe să-i slujească cu dragoste, cu devotament, cu smerenie și dăruire de sine.

Din dragoste față de creatură, a trimis Domnul Dumnezeu în lume pe Unul Născut Fiul Său, ca să-i slujească. Această slujire din dragoste a arătat-o Domnul Iisus nu numai în timpul vieții Sale pămîntești, făcînd bine, în tot chipul, făcîndu-se pildă de slujire semenilor ; dar și cînd s-a dat pe Sine la moartea pentru a noastră mîntuire.

Poruncă nouă a dat Mîntuitorul tuturor urmașilor învățăturii Sale, ca să vadă în toți înșii de pe întreagă suprafață a pămîntului frați ai lor, prieteni ai lor, fii ca și El ai lui Dumnezeu. „Poruncă nouă vă dau vouă, ca să vă iubiți unul pe altul” (Mt. VI, 33). Domnul Hristos dorește ca următorul învățăturii Sale să-și întindă solidaritatea sa cu ceilalți oameni, pînă la sacrificarea propriei sale vieți : „Mai mare dragoste decît aceasta nimeni nu are, ca viața lui să-și pună pentru prieteni” (Ioan 15, 13). Acest sacrificiu nu trebuie să se mărginească numai la cei din familia sa, la cei de o credință cu el, la cei de același neam cu el, ci la toți oamenii, fără să țină seama de rasa lor, fără să țină seama de credințele lor religioase, ori de culoarea pielii lor. Și Domnul Iisus a arătat cum dorește El să se poarte următorii învățăturii Sale față de om, față de toți oamenii la un loc.

Depășind vederile înguste ale neamului din care făcea parte, Domnul Iisus trece din Iudeea în Galileea prin Samaria și stă de vorbă cu femeia samarineancă și cu locuitorii din cetatea Samariei (Ioan, 4, 3—43), cu oameni de alt neam și de altă credință, tot cu atîta dragoste ca și cu cei din neamul lui. Domnul Iisus vindecă, apoi, fiul bolnav al sutasului (Ioan 4, 43—54) și acesta tot de alt neam și de altă credință, cu aceeași grabă cu care a vindecat și pe atîția fii ai poporului iudeu. Din aceste fapte, cît și din atîtea altele, se poate constata că pentru Domnul Iisus nu există om și om, ci există OMUL, prietenul Său, fratele Său, ori din ce neam ar fi făcut parte, ori de ce credință ar fi fost.

Pe linia dorinței lui Hristos a mers și marele Apostol al neamurilor, Pavel, care zice : „Nu mai este Iudeu, nici Elin ; nu mai este rob, nici slobod (Gal. 3, 28) ; și : „Nu este Elin și Iudeu, tăiere împrejur și netăiere împrejur, barbar, Scit, nici rob, nici slobod, ci Hristos este totul și în toți” (Colos. 3, 11).

Cîtă dragoste și cîtă slujire a arătat Apostolul Pavel către aproapele său, atunci cînd alerga de la Ierusalim în Troia, în Macedonia, în Roma, ori în Atena, suferind atîtea primejdii și atîtea chinuri !

Pe această linie a dragostei și slujirii aproapelui au mers toți Sfinții Părinți ai Bisericii și toți aceia care au pus la baza tuturor manifestărilor lor iubirea sinceră și plină de jertfelnicie față de Dumnezeu și față de aproapele lor.

Cine nu iubește cu cuvîntul și cu fapta pe aproapele său, acela nu știe — și nici nu poate — să iubească pe Dumnezeu. Dragostea față de Dumnezeu se vedește în primul rînd în dra-

gostea pe care o manifestăm noi față de aproapele nostru, pe care spune Mituitorul, trebuie să-l iubim „ca și pe noi înșine” (Mt. 22, 36).

*

Cît de înălțătoare este fapta creștinilor care se frămîntă, se trudesce mereu pentru a alina rănile trupești și sufletești ale semenilor lor, ducînd celui amărit o vorbă de mîngăiere ; celui neștiutor, un sfat bun ; celui nenorocit, o mîna de ajutor ; celui răătăcit un îndemn din inimă curată ! Și cît de tristă și de amară este fapta acelor creștini, care închizîndu-se în preocupările și interesele lor egoiste, rămîn surzi la chemarea semenului lor aflat în grea încercare !

Mituitorul nostru Iisus Hristos cere de la noi, nu fuga de semenii și nici ocolirea lor, ci apropierea de ei și slujirea lor.

Slujesc lui Dumnezeu și aproapelui toți cei care își ostenesce trupul muncind cinstit la locul unde au fost rînduiți, pentru a asigura, pentru ei și pentru semenii, un nivel de trai cît mai ridicat.

Slujesc lui Dumnezeu și aproapelui toți cei care lepădîndu-se de interesele personale, egoiste, își frămîntă mintea pentru descifrarea legilor firii și ale naturii, aducînd prin aceasta bunăstare și dreptate între oameni.

Slujesc lui Dumnezeu și aproapelui toți cei care contribuie și participă efectiv la eforturile ce se depun pentru asigurarea pe seama tuturor a păcii și a dreptului de libertate și de viață omenească.

Privind peste veacuri, peste pămîntul sufletelor cuprinse de iubirea aproapelui și de slujire lui, avem nespusa bucurie de a vedea cum în locul urii și a vrăjmășiei a crescut iubirea cea atotcuprinzătoare. Locul egoismului feroce l-a luat dăruirea de sine, lepădarea de interesele proprii, pentru a promova binele aproapelui și a mîntuirii lui și binele tuturor. Locul invidiei și al răutății l-a luat bucuria pentru succesul semenului. Locul jafului l-a luat ajutorarea fratelui. A crescut bunătatea. Locul miniei crunte l-a luat blîndețea, îngăduința, utiarea și iertarea. Locul blestemului l-a luat binecuvîntarea.

Toți cei care au urmat poruncii Domnului Iisus de a iubi și de a sluji pe aproapele lor și-au împodobit sufletul cu virtuți alese : cu iertarea și jertfelnicia pentru semenii și pentru tot ce este bun și frumos în viață.

Cuvine-se, dar, să ne întrebăm : oare, sufletele creștinilor de astăzi, sînt pătrunse de aceeași dăruire de sine, de aceleași virtuți alese răsărite din iubirea aproapelui, capabile să slujească cu adevărat semenului ?

Poate că unii ar sta la îndoială să dea un răspuns la această întrebare. Este într-adevăr greu, dacă ne-ar pune cineva în față pilde din viațacredincioșilor de ieri și ne-ar arăta că, dacă slu-

jirea aproapelui a adus atâtea roade minunate de-a lungul veacurilor, totuși viața creștinătății — și din trecut și de astăzi — a fost și este împovărată de o mulțime de laturi întunecoase. Și între creștinii de ieri și de astăzi, alături de minunate pilde de slujire a aproapelui, găsim și pilde care înjosesc nu numai pe un creștin, dar și pe oricare om. Așa vedem, alături de Sfântul Evanghelist Ioan, figură minunată, înflăcărată de iubirea lui Dumnezeu și a aproapelui, pe Iuda coborât pe cea mai de jos treaptă a demnității umane, pe treapta trădării și a urii față de Dumnezeu și de aproapele.

Și alături de cei ce „s-au lepădat de sine“, s-au lepădat de avutul lor, dăruindu-se cu trup și suflet aproapelui și poporului lor, găsim și creștini care au uitat de cuvântul lui Dumnezeu, au uitat de porunca iubirii aproapelui, ducându-și viața în patimi și fărâdelegi, folosindu-și puterea rangul și avutul numai pentru a umili pe frații lor, pe semenii lor. Unii ca aceștia n-au voit și nu vor să cunoască ce înseamnă ajutorarea fratelui lor, ce înseamnă slujirea semenului.

Recunoaște întotdeauna ceea ce s-a spus despre vrednicia creștinismului și despre nevrednicia creștinilor. Dar de aci nu rezultă că Evanghelia Domnului Hristos nu a dus și nu poate aduce încă, atâtea și atâtea roade minunate, nu rezultă că sufletul creștinului chiar dacă este păcătos nu poate să nu se îndrepte.

Privind peste holdele mănoase răsărite din iubirea lui Dumnezeu și a aproapelui; privind, apoi, peste propria noastră nevrednicie, sorbim încrederea că ne putem îndrepta, că ne putem ridica și cu ajutorul Domnului Iisus putem să ne lepădăm de răutate, de ură, de zgîrcenie și de trufie, îmbrăcându-ne în dreptate, în iubire sfântă, în milă și în smerenie.

Să rugăm pe Domnul Dumnezeu să sădească în inimile noastre dragostea față de El și față de semenii noștri. Să ne dăruiască nouă duhul curăției, al gândului smerit, și al dragostei, ca astfel înarmați să-I slujim Lui și aproapelui nostru.

Preot NICOLAE BOCSAN

PENTRU O CÎT MAI DESĂVÎRȘITĂ OFICIERE A SF. LITURGHII

de : Arhid. Prof. Dr. IOAN ZAGREAN

Dintre toate serviciile divine, sf. liturghie, prin caracterul ei, este nu numai partea centrală a cultului divin spre care gravitează toate celelalte servicii divine, dar este singura slujbă prin care se aduce jertfa cea nesîngeroasă a Noului Testament, jertfă prorocită de profetul Malahia (Mal. 1, 11). Ea este serviciul divin prin care se actualizează — după porunca Mîntuitorului — în mod nesîngeros, jertfa Sa de pe cruce, spre pomenirea Lui și pentru sfințirea credincioșilor. Ca expresia cea mai înaltă a cultului divin, sf. liturghie este o rînduială de rugăciuni, în timpul căreia se săvîrșește și se aduce jertfa cea nesîngeroasă a legii celei noi, instituită de Mîntuitorul la Cina cea de Taină și încredințată de El Sfinților Săi Apostoli, iar de aceștia urmașilor lor sfințiți (arhierei și preoți), pentru a fi săvîrșită de-a pururea în Biserica creștină, spre pomenirea Lui și pentru iertarea păcatelor membrilor Bisericii Sale ¹⁾. Astfel, jertfa liturgică ce se aduce zilnic pe sfintele altare ale Bisericii de aproape două mii de ani, este o jertfă reînnoită și nu un simbol al jertfei, iar preotul liturghisitor, îmbrăcat fiind cu harul preoției, este înlocuitorul lui Hristos la aducerea acestei sfinte jertfe.

Sf. Euharistie care se săvîrșește și se aduce la sf. liturghie, este în același timp taină și jertfă și anume jertfa cea nesîngeroasă a trupului și sîngelui Domnului, după esență fiind aceeași jertfă ca jertfa de pe cruce, cu deosebirea că pe Golgota, ea s-a adus o singură dată pentru noi toți, în timp se pe sfintele altare, ea se aduce zilnic în mod nesîngeros, ca o continuare, sau mai exact, ca o actualizare a unicei jertfe de pe cruce ²⁾. Precum spune Sf. Simeon Tesaloniceanul, liturghia fiind sfînta jertfă a trupului și a sîngelui Domnului, ea exprimă realitatea preoției

¹⁾ Cf. *Invățătura de Credință Creștină Ortodoxă*, București 1952, pag. 256.

²⁾ Cf. H. Andrușos, *Simbolica*, trad. rom. de prof. univ. Iustin Moisescu, Craiova, 1955, pag. 291 urm. Comp. Dr. Badea Cireșeanu, *Tezaurul Liturgic*, Tom I, București 1910, pag. 9 și I. Bria, *Aspectul Dogmatic al Sfintei Liturghii*, în *Ortodoxia*, anul IX, nr. 3, iulie-sept. 1957, București, pag. 408.

lui Hristos, care nu încetează să se jertfească pentru noi pînă la sfîrșitul veacurilor³⁾. Jertfa Domnului de pe cruce rămîne temeiul sfințirii practice și sacramentale a darurilor, iar preotul liturghisitor, în această lucrare sfințitoare, este înlocuitorul lui Hristos.

Dat fiind acest caracter al sf. liturghii, e ușor de înțeles de ce ea nu este numai partea centrală a întregului cult al Bisericii noastre, dar e totodată și slujba dumnezeiească în care Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, înviat și înălțat la cer, prin jertfa euharistică este mereu prezent în Biserica Sa. Această prezență reală și continuă a lui Hristos cel euharistic pe sfintele altare, evident că presupune și cere din partea celor ce oficiază sau săvîrșesc sf. liturghie, o pregătire, o atenție și o grijă deosebită, precum și o apropiere de sf. altar cu frică și cu cutremur, precum rezultă aceasta lămurit din cuprinsul mai multor rugăciuni de la sf. liturghie și îndeosebi din cuprinsul rugăciunii din timpul cîntării heruvimice. Cuvintele Sf. Vasile cel Mare: „Fii cu luare aminte asupra ta și asupra serviciului pe care l-ai primit, pentru ca să-l îndeplinești cu frică de Dumnezeu. Ți s-a încredințat nu o slujbă pămîntească, ci una cerească, nu o slujbă omenească, ci una îngerească...”⁴⁾, atrag luarea aminte tuturor liturghisitorilor, asupra datoriei ce le revine nu numai de a se pregăti cu multă grijă pentru săvîrșirea sf. liturghii, ci totodată și asupra datoriei lor de a oficia sau de a săvîrși această slujbă în modul cei mai corect, de a o oficia cît mai desăvîrșit, deoarece în nici o altă funcțiune preotul nu devine părtaș într-un grad așa de înalt la preoția Mîntuitorului, ca în oficiul său de liturghisitor⁵⁾.

Așadar, preoților liturghisitori le revine nu numai datoria de a se pregăti în chip deosebit, de cîte ori au de oficiat sf. liturghie, dar au datoria să săvîrșească această slujbă cu cea mai mare atenție și corectitudine, atît pentru a nu nesocoti sfînta jertfă prin care se vor sfinți credincioșii, cît și pentru a nu da pricină de sminteală și poticneală acestora, precum dă îndemn și Sf. Apostol Pavel: „Iar noi întru nimic să nu dăm nici o sminteală, pentru ca slujirea noastră să nu fie defăimată, ci în toate să ne înfățișăm ca slujitori ai lui Dumnezeu...” (II Cor. 6, 3—4).

Dar oficierea sau săvîrșirea cît mai corectă și mai desăvîrșită a sf. liturghii se impune și ca urmare a întregii funcțiuni și a întregului scop al cultului divin: latreutic, harismatic și didactic⁶⁾. Preamărirea lui Dumnezeu, revărsarea harului divin asupra credincioșilor, precum și instruirea și zidirea sufletească a

³⁾ Cf. I. Bria, o. c. pag. 413.

⁴⁾ In Cuvînt cu privire la slujirea preotească, Migne, P. G. Tom XXXI, col. 1685, comp. P. Vintilescu, Pregătirea sfinților slujitori pentru oficiul Liturghiei, în Biserica Ortodoxă Română, anul LXXVII, nr. 2, febr. 1959, pag. 142.

⁵⁾ Idem ibid.

⁶⁾ Vezi Mitrofanovici V., Tarnavski T., Cotlarciuc N., Liturgica Bisericii Ortodoxe, Cernăuți, 1929, pag. 16.

acestora, prin oficierea cât mai corectă a sf. liturghii, se realizează astfel potrivit îndemnurilor. Sf. Apostol Pavel: „Tu însă fii treaz la toate . . ., slujba ta împlinește desăvârșit” (II Tim. 4,5). Săvârșită în mod corect, sf. liturghie deșteaptă în credincioși sentimente corespunzătoare pentru preamărirea lui Dumnezeu, pentru păstrarea credinței, evlaviei și pentru determinarea voinței spre fapte bune.

Oficierea cât mai corectă și mai desăvârșită a sf. liturghii se impune însă și ca o necesitate, determinată de cerințele de uniformizare cultică. „Pentru nimeni dintre creștinii noștri ortodocși și cu atât mai puțin pentru slujitorii sfintelor noastre altare, nu este un secret că în Biserica noastră în general — cu toată uniformitatea structurală a diferitelor slujbe dumnezeiești — se poate constata o diversitate liturgică, diversitate care deși nu atinge esența acestor servicii divine, diferențiază totuși săvârșirea acestora, iar uneori chiar poate falsifica înțelesul lor și mai ales poate da naștere la nedumeriri și nemulțumiri de ordin practic, fie manifestate de anumiți credincioși care pretind preotului să-i facă cutare slujbă în cutare fel, fie din partea preoților care oficiază în sobor, dar care nu pot ajunge la un numitor comun asupra modului în care trebuie să se săvârșască o slujbă”.

Această lipsă de uniformitate a făcut ca, de câteva decenii încoace, să se ridice voci din ce în ce mai numeroase din partea slujitorilor sfintelor altare, care să ceară ca autoritatea noastră bisericească să stabilească un îndreptar sau un îndrumător practic de uniformizare, cel puțin pentru principalele servicii divine, și îndeosebi pentru sf. liturghie, nelăsând loc improvizatiei, inovației ori chiar bunului plac al liturghisitorului. Atari voci s-au făcut auzite îndeosebi în cadrul cursurilor de îndrumare preoțească, unde preoții cursanți au avut prilejul cel mai potrivit să constate lipsa de uniformitate mai ales cu privire la oficierea sf. liturghii ⁷⁾.

Este deci întru totul vrednică de laudă purtarea de grijă și dragostea cu care Întistătătorul Bisericii noastre, P. Fer. Sa Patriarhul Iustinian a îmbrățișat această problemă în tot timpul arhipăstoririi Sale. Ca urmare a hotărîrii Sf. Sinod din 16 iunie 1952, Prea Fericirea Sa, într-o consfătuire ținută cu preoțimea

⁷⁾ În această problemă s-au făcut auzite, în primul rînd, glasurile cercetătorilor de specialitate care, dacă n-au putut indica totdeauna forma cea mai corectă a unei practici sau rînduiei, cel puțin au încercat să explice diferitele variante ale acestora, cu toți fiind însă de acord că se impune, din partea autorității bisericești, o temeinică revizuire a principalelor cărți de slujbă și îndeosebi a Liturghierului, de asemenea, stabilirea unui îndreptar exact și precis, cu privire la modul în care trebuie să se săvârșască diferitele slujbe.

Amintim, în această privință, doar câteva nume mai cunoscute de autori și scrieri, care se ocupă cu astfel de probleme. Astfel sînt: Icon. D. Lungulescu, *Manual de practică liturgică*, București, 1926; Păr. Prof. P. Vintilescu, cu o serie întreagă de astfel de studii, dintre care amintesc: *Contribuții la revizuirea Liturghierului român*, București, 1931; *Insemnări pentru o nouă edi-*

din București în 26 iunie 1952, a făcut apel la toți preoții, ca să renunțe la noile practici introduse în cult, împotriva dispozițiilor tipiconale. Tot în acest scop, P. Fer. Sa a pus la dispoziția preoției noastre — prin străduința și prin lucrarea personală a P. Fer. Sale și cu aprobarea Sf. Sinod — în ediții noi, întocmite cu toată grija, o serie de cărți pentru uzul liturgic și în special ultima ediție a Liturghierului (ediția 1956), care satisface în mod deplin nevoile legate de oficierea sf. liturghii în Biserica noastră, iar îndeosebi, prin îndrumările și povătuirile pe care le cuprinde, ea nu împlinește numai lipsurile edițiilor anterioare ale Liturghierului român (edițiile mai noi din 1921, 1937 și 1950), dar este sigur că va aduce o serioasă contribuție la oficierea cât mai corectă a sf. liturghii din partea preoției noastre, iar prin aceasta va satisface în mare măsură nevoilor uniformizării oficierii sf. liturghii în Biserica Ortodoxă Română.

Urmărind acum mai de aproape problema oficierii cât mai corecte a sf. liturghii, va trebui să ne ocupăm, în ordine, de factorii de care depinde această oficiere și anume: 1. Preotul liturghisitor, 2. Liturghierul, și 3. Obiceiuri și practici locale.

1. *Preotul liturghisitor.*

Factorul principal și viu pentru săvârșirea sf. liturghii este și rămâne preotul liturghisitor, de pregătirea, evlavia și conștiinciozitatea căruia depinde, în primul rând, săvârșirea corectă a sf. liturghii. Liturghisitorul trebuie să-și amintească mereu că, în puterea harului de a săvârși cele sfinte, har pe care l-a primit prin Taina Hirotoniei, este înlocuitor al Mintuitorului Hristos și urmaș al Sfinților Apostoli la aducerea sacrificiului celui nesângeros pe sfintele altare ale bisericilor, de aceea, de câte ori are de oficiat slujba sf. liturghii, trebuie să se pregătească în chip deosebit pentru aceasta, în această privință fiind angajată, în primul rând, conștiința morală a lui. Iată ce spune referitor la aceasta pâr. Ioan de Kronstadt: „O preotule, tu trebuie să fii mai presus de alții, să fii mare și să ai întotdeauna simțăminte alese. Aceasta, pentru măreția treptei tale și a lucrării pe care ești rinduit să o îndeplinești. Drept temei pentru o astfel de ținută este rolul tău de mijlocitor între ziditor și făptură, între

---

ție a Liturghierului, București 1947; Pentru o nouă ediție în pregătire a Liturghierului, în Bis. Ort. Rom. an LXXIII, nr. 3—4, martie-april, 1955; Diacon E. Braniște, Observații și propuneri pentru o nouă ediție a Liturghierului român, București 1945/46; Noua ediție a Liturghierului românesc în comparație cu cele anterioare, studiu comparativ, în Studii Teologice, s. II, nr. 9—10, nov.-dec. 1951; Despre „inovații” în săvârșirea serviciilor divine, în Studii Teol. s. II, an V, nr. 3—4, martie-april 1953; Pr. Prof. Spiridon Cindea, Limba veche liturgică și inovațiile introduse în ea de fosta Biserică unită, Sibiu, 1954, și altele. Studii și articole asemănătoare — de proporții și valoare mai redusă — s-au publicat, în ultimele decenii, în aproape toate publicațiile din Biserica Ortodoxă Română, care au apărut sau apar periodic.

Dumnezeu și om — mijlocire înfricoșătoare și atotmîntuitoare. Mai este apoi și rolul de săvîrșitor al celor mai înalte și mai mărețe Taine, chivernisite de către tine pentru mărturisirea și înnoirea lui Hristos. În sprijinul aceluiași temei vin și rugăciunile înălțătoare și atotcuprinzătoare, prin care tu mijlocești pentru toți creștinii, pentru întreaga Biserică a lui Dumnezeu de pe pămînt... Ești în slujba celor cerești: Leapădă păcatul, respinge-l și nu cădea în el⁸⁾.

Calitatea preotului de înlocuitor al lui Hristos la aducerea sfintei jertfe, calitate asupra căreia insistă atît de mult, deoarece ea îl face îndeosebi Sf. Simeon Tesalonicianul⁹⁾ pe preot să fie „econom al tainelor lui Dumnezeu“ (I. Cor. 4, 1), rezultă în mod neîndoielnic din cuprinsul mai multor rugăciuni din slujba sf. liturghii, dar mai ales din rugăciunea pe care o rostește preotul în timpul cîntării heruvimice. În această rugăciune, după ce preotul arată greutatea de a sluji lui Dumnezeu, amintește apoi lucrarea mîntuitoare a Fiului lui Dumnezeu care s-a făcut om și arhiereu pentru noi, dîndu-ne slujba sfîntă a jertfei liturgice celei nesîngeruoase. Pe cel ce stăpînește toate și este Domnul tuturor și singur sfînt, pe Acela în roagă preotul, ca să-l curățească de toată întinăciunea sufletului și a inimii și să-l învrednicească, prin puterea Duhului Sfînt, ca unul care este îmbrăcat cu harul preoției, să stea înaintea sfintei mese și să jertfească trupul și sîngele Său. Din nou, cu adîncă smerenie îl roagă să nu-și întoarcă fața Sa de la el și să nu-l lepede dintre slujitorii Săi, ci să binevoiască a primi aducerea acestor daruri din partea lui, a celui nevrednic și păcătos. Aceasta o cere cu atît mai mult, cu cît *Hristos este cel ce aduce jertfa și cel ce se aduce pe sine jertfă*, cel ce primește jertfa și cel ce se împarte și Lui, împreună și Tatălui și Duhului Sfînt, îi înălțăm mărirea, în vecii vecilor. Cuvintele din această rugăciune: „Că Tu ești cel ce aduci și cel ce Te aduci...“, arată neîndoielnic că însuși Hristos aduce jertfa, iar preotul este numai un înlocuitor al Lui, în această cutremurătoare lucrare.

Totuși, în această calitate, participarea preotului la aducerea Sf. Jertfe este atît de reală și atît de importantă, încît cuvintele pe care le rostește la timpul convenit în slujba Sf. Liturghii: „Luați, mîncăți, acesta este trupul meu... Beți dintru acesta toți, acesta este sîngele meu...“, sînt rostite în numele și în locul Mîntuitorului, ceea ce înseamnă că în oficiul său de liturghie-

⁸⁾ Citat după Pr. P. Grosu, Preoția — lucrare cerească — sfaturi și îndemnuri. Spicuri după izvoare rusești, în Studii Teologice, s. II, nr. 9—10, nov.-dec. 1951, pag. 500, 501.

⁹⁾ Vezi Simeon al Tesalonicului, Tractat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe... retipărit și îndreptat de Toma Teodorescu, București 1865, cap. Tilcuire despre dumnezeiescul lăcaș... pag. 254—259, etc. Vezi și E. Braniste, Explicarea Sfintei Liturghii după Nicilae Cabasila, București 1943, pag. 106 urm.

sitor, preotul găsește într-o astfel de legătură personală și reală cu Mîntuitorul, încît, prin har, devine posesorul aceleiași puteri, prin care Mîntuitorul, la Cina cea de Taină, *prin rugăciune și binecuvîntare*, a prefăcut pîinea și vinul în prea cinstitul trup și scump sîngele Său ¹⁰⁾).

E de la sine înțeles că această legătură intimă dintre preot și Hristos, pe care-L înlocuiește în oficiul său sacerdotal, îl obligă pe preot, în primul rînd, la o cunoaștere deplină și amănunțită a rînduiei Sf. Liturghii, de asemenea la o cunoaștere și înțelegere exactă a sensului și semnificației fiecărei acțiuni din cadrul acestei slujbe, precum și la înțelegerea corectă a sensului diferitelor rugăciuni, invocări, ectenii sau ecfonise din cadrul acesteia. Bineînțeles că toate acestea sînt în funcție de pregătirea preotului în domeniul liturgicei teoretice și practice, de aceea, dacă preotul nu a putut să-și însușească în acest domeniu toate cunoștințele necesare în timpul studiilor teologice, este cu atît mai necesar ca să și le însușească în calitate de preot, prin studierea temeinică a cărților liturgice și de ritual corespunzătoare, precum și prin consultarea unor confrăți preoți, recunoscuți ca buni liturghisitori.

Deși puțini, există încă preoți care nu numai că nu s-au străduit să-și completeze pregătirea în domeniul liturgicei teoretice, dar, după hirotonie, s-au complăcut să petreacă într-o astfel de delăsare, încît nu s-au silit nici măcar să învețe să citească corect textul ecteniilor și al rugăciunilor de la sfintele slujbe, iar alții, în graba lor de a termina serviciul sf. liturghii cît mai repede, înghit silabe sau chiar cuvinte întregi din ectenii sau din rugăciuni, dovedind prin aceasta că sînt complet lipsiți de conștiința de liturghisitori. E de ajuns să amintim în această privință că mulți preoți — chiar dintre cei ce au pretenția de a fi considerați buni liturghisitori — nu rostesc corect nici măcar ecfonisele de la ecteniile obișnuite de la toate serviciile divine, înlocuind fără rost genitivul cu dativul, sau invers. Astfel, unii înlocuiesc dativul cu genitivul în ecfonisul : Că Ție se cuvine toată mărirea, cîntea și închinăciunea : Tatălui și Fiului etc., rostind : a Tatălui și a Fiului, etc., iar alții fac invers, înlocuind genitivul cu dativul în ecfonisul : Că a Ta este stăpînirea și a Ta este împărăția . . . : a Tatălui și a Fiului . . . etc., rostind : Tatălui și Fiului . . . etc., fără să mai amintim de nenumăratele greșeli de acord în gen, număr și persoană, ca : Binecuvîntată este împărăția al Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, etc. etc.

Dar funcțiunea de liturghisitor îl mai obligă pe preot, ori de cîte ori are de oficiat sf. liturghie, la o pregătire de altă natură, dar tot pe atît de importantă ca și cea dintîi, anume la o pregătire interioară, moral-spirituală, ca și la o ținută și atitudine exterioară, întru totul potrivite oficiului său. Preotul — precum

¹⁰⁾ Cf. P. Vintilescu, Pregătirea sfințiților slujitori... pag. 142,

spune Sf. Vasile cel Mare — trebuie să fie pătruns, mai ales în timpul săvârșirii unei taine atît de mari, de adevărul pe care-l cuprind cele scrise de Sf. Apostol Pavel corintenilor : „Deci, iubitorilor, avînd astfel de făgăduințe, să ne curățim de toată întinăciunea trupului și a sufletului, desăvîrșind sfințirea noastră întru-frica lui Dumnezeu” (II Cor. 7,1). De aceea, pentru nici un alt serviciu divin, nu se cere preotului o pregătire atît de severă, ca pentru săvîrșirea sf. liturghii ¹¹⁾. Această pregătire trebuie să se facă sub un îndoit aspect și anume : trupesce și sufletesc. Regulele ce trebuie observate de preot în această privință, se cuprind în îndrumările de la începutul capitolului „Rînduiala Proscomediei” din Liturghier, precum și în „Povăturile — paragraf 2 — de la sfîrșitul Liturghierului, în ele aflîndu-se consemnată și sistematizată disciplina observată și transmisă nouă de către Sfinții Părinți, din veacurile primare ale Bisericii. Nu insistăm în amănunt asupra cuprinsului acestora, deoarece de această chestiune ne-am ocupat în cadrul unui alt studiu ¹²⁾.

În cele de mai înainte, ne-am ocupat de preotul liturghisitor ca de factorul cel mai important pentru servirea corectă a sf. liturghii și am arătat importanța acestuia în funcție de rolul pe care-l îndeplinește la această slujbă, potrivit harului și chemării pe care o are prin Taina Hirotoniei, de asemenea, am arătat necesitatea pregătirii sale în domeniul liturgice, ca și necesitatea și importanța pregătirii sale lăuntrice, în vederea îndeplinirii acestui scop. Evident, prin aceasta nu am vrea să creadă cineva că lipsa de pregătire în domeniul liturgice, ca și lipsa de pregătire lăuntrică, ori starea de păcătoșenie a acestuia chiar în timpul oficierei sf. liturghii, ar putea vătăma ființa jertfei și tainei euharistice. Potrivit învățăturii Bisericii noastre, lipsa de evlavie și de moralitate a preotului liturghisitor, nu influențează cu nimic asupra ființei jertfei liturgice (dacă peste tot, la săvîrșirea sf. liturghii s-a urmat rînduiala prescristă în Liturghier, și îndeosebi, dacă s-a făcut rugăciunea de invocare a Duhului Sfînt asupra cinstitelor daruri), cu toate că, un astfel de liturghisitor comite nu numai o impietate liturgică, ci un sacrilegiu repetat și continuu, de cite ori săvîrșește sf. liturghie în această stare ¹³⁾.

Nu-i mai puțin adevărat însă că există și preoți care, în afară de vrednicia pe care și-au cîștigat-o prin împlinirea condițiilor arătate mai sus, sînt înzestrați cu o adevărată vocație de liturghisitori ; la aceștia, pregătirea teologică, precum și pregă-

¹¹⁾. Id. ibid., comp. și P. Grosu, o. c. pag. 502—503.

¹²⁾. Vezi I. Zăgrean, Pregătirea preotului pentru sf. liturghie, în Mitropolia Banatului, nr. 7—8, iulie-august 1964. Comp. P. Vintilescu, Pregătirea sfinților slujitori pentru oficiul Liturghiei, în B.O.R. nr. 2, 1959, pag. 141—176.

¹³⁾. Toate Mărturisirile de credință afirmă constant acest adevăr, cerînd de la preotul care săvîrșește tainele — pentru validitatea acestora — numai intenția de a săvîrși taina respectivă ; vezi H. Andrușos, o. c., pag. 246.

tirea lăuntrică pentru slujirea sf. liturghii, sînt dublate de o înzestrare fericită, atît în ceea ce priveşte însuşirile sufleteşti ale liturghisitorilor (blîndeţe, răbdare, smerenie, evlavie, plăcerea de a liturghisi, etc.), cît şi a celor fizice (statura şi înfăţişare corespunzătoare, voce frumoasă şi impresionantă, gesturi şi mişcări ordonate, etc.). Participarea la o sf. liturghie oficiată de un astfel de preot, trezeşte în credincioşi nu numai evlavia corespunzătoare, dar le cauzează acestora o adevărată bucurie duhovnicească, iar preotul liturghisitor, dacă vede că prin felul servirii sale a fost în stare să trezească în sufletele credincioşilor astfel de sentimente, el însuşi tinde să se desăvîrşească, din zi în zi, tot mai mult în slujirea sa. Este însă necesar ca şi aceşti preoţi înzestraţi de Dumnezeu cu asemenea talanţi, să aibă toată girja de a nu cădea în păcatul îngîmfării şi al mindriei deşarte, urmărind prin modul de a oficia sf. liturghie, numai efectele exterioare ale servirii, asupra credincioşilor, sau numai efectele artistice ale unei astfel de serviri, ori numai succesul lor personal. Într-un asemenea caz, slujirea unui astfel de preot, în loc să aducă pentru credincioşi bogate roade duhovniceşti, în scurtă vreme nu va mai impresiona pe nimeni şi va deveni stearpă, iar preotul respectiv va fi considerat drept un bun artist, dar nicidecum un preot devotat chemării şi oficiului său. Spre a nu cădea într-un astfel de păcat, preoţii înzestraţi de Dumnezeu cu astfel de daruri, trebuie să aibă înaintea ochilor lor sufleteşti mereu cuvintele Sf. Apostol Pavel : „Şi ce ai, pe care să nu-l fi primit ? Iar dacă l-ai primit, de ce te lauzi, ca şi cum nu l-ai fi primit ?” (I. Cor. 4, 7).

Vorbind însă de vocaţia de liturghisitor, să nu se uite faptul că, pentru slujirea preotească, mai importante sînt calităţile sufleteşti, decît cele fizice. Şi cu toate că pentru unii credincioşi, înfăţişarea, ţinuta exterioară, ori vocea preotului sînt cele mai preţuite calităţi, se întîmplă însă adeseori că, sub o înfăţişare modestă, sub o ţinută fără expresie şi sub un grai lipsit de calităţi vocale, adeseori se ascunde o inimă şi un suflet de adevărat slujitor al lui Hristos, care îl înlocuieşte pe Mintuitorul, în modul cel mai demn, în oficiul de săvîrşitor al jertfei euharistice. În această privinţă, cel mai pilduitor exemplu ni-l oferă Sf. Apostol Pavel, care mărturiseşte despre sine că nu avea măiestria cuvîntului, deci nu era un orator desăvîrşit (conf. I Cor. 1—4 ; II Cor. 11, 6), de asemenea nici în privinţa înfăţişării trupesti : nu era impunător, mai ales după desfigurarea suferită din cauza bătălii cu pietre de la Listra (cf. F. A. 14, 19), şi cu toate acestea, care dintre apostolii Domnului au fost preţuiţi şi iubiţi de creştini mai mult decît el ? De aceea, oricît de puţin înzestrat s-ar socoti un preot pentru oficiul său de liturghisitor, să nu se simtă nevrednic de acest oficiu, ci să-şi aducă mereu aminte de harul care este întru el prin Taina Hirotoniei, şi de datoria pe care o are de a-l ţine mereu aprins în el (cf. II Tim. 1, 6), de asemenea, să-şi amintească de cuvintele aceluiaşi Apostol care zice : „Şi mi-a zis

Domnul : Destul îți este harul meu, pentru că puterea mea întru neputință se desăvârșește" (II Cor. 12, 9), și astfel să se străduiască, din zi în zi tot mai mult, spre dobândirea cunoștințelor necesare liturghisirii și spre desăvârșirea și sfințenia lăuntrică, pentru ca să poată deveni un și mai vrednic înlocuitor al lui Hristos, la aducerea sfintei jertfe.

2. Liturghierul

Al doilea factor de care depinde oficierea corectă a sf. liturghii este Liturghierul. Este foarte adevărat că importanța acestuia nu e atât de mare ca a preotului liturghisitor, deoarece acesta din urmă este cel ce dă viață tuturor rânduielilor ce se cuprind în Liturghier și în celelalte cărți de cult, dar cu toate acestea, preotul liturghisitor este dator să se conformeze întru totul formularelor liturgice cuprinse în acesta, deoarece numai astfel împlinește hotărârile sfintelor sinoade și se conformează tradiției liturgice a sfintei noastre Biserici.

În Biserica Ortodoxă, Liturghierele din toate Bisericile Autocefale de astăzi, cuprind rânduiala sfintelor liturghii în forma și structura pe care acestea și-au avut-o fixată definitiv la sfârșitul secolului al XIV-lea. În Biserica Ortodoxă Română, cele mai vechi Liturghiere în limba română datează de la sfârșitul secolului al XVII-lea¹⁴). În general, toți alcătuitoarii acestora mărturisesc că au tradus textele „de pe alte izvoare”. Din acest motiv, în textul Liturghierului românesc se cuprind o serie întreagă de dificultăți de natură lingvistică, care s-au menținut de la Liturghierele cele mai vechi, până în edițiile din zilele noastre¹⁵).

Așa cum se prezintă în ultimele ediții ale Liturghierului român textul sf. liturghii înfățișează o traducere fidelă, uneori chiar sclavică, a textului din Liturghierul grecesc, deseori respectându-se chiar topica frazei grecești, iar alteori redându-se expresii hiperbolice, sau construcții improprii limbii române. Imperfecțiunile primelor traduceri s-au păstrat în chip mecanic de la o ediție la alta, iar textul acestora a dobândit prin uz, o adevărată consacrare, deoarece repetarea îndelungată a acelorași formule și expresii a adus cu sine o atare obișnuință, încât aceasta s-a opus oricăror încercări de schimbare și înnoire.

Au fost și din aceia care s-au străduit să scoată ediții noi, în care au făcut unele îndreptări față de edițiile anterioare. Schimbările făcute de la o ediție la alta, s-au redus la o înlocuire de termeni ori expresii, dar și aceasta nu s-a făcut totdeauna în modul cel mai fericit, iar uneori s-a revenit la termeni ori la expresii din

¹⁴). *Liturghierul Mitropolitului Dosoftei*, Iași, 1979 și *Liturghierul slavo-român al Mitropolitului Teodosie al Ungro-Vlahiei*, București, 1680, vezi P. Vințilescu, *Pentru o nouă ediție în pregătire...* pag. 295.

¹⁵). *Id. ibid.*

edițiile mai vechi, în dauna unor cuceriri fericite din edițiile mai noi ¹⁶⁾).

Referindu-ne acum la ultimele ediții ale Liturghierului românesc (edițiile din 1921, 1937 și 1950), se poate constata străduința diortositorilor de a le îmbunătăți atât sub aspectul limbii, cât și al povătuirilor și îndrumărilor tipiconale și de ritual ce le cuprind ¹⁷⁾, cu toate acestea, lămuririle ce trebuiau date liturghisitorilor, în unele locuri erau foarte laconice, sau lipseau cu totul, dînd astfel prilej fiecărui liturghisitor să procedeze după cum se pricepea. Pe de altă parte, textul unor rugăciuni era neclar, de asemena, cînd se repeta aceeași rugăciune sau ectenie în mai multe locuri, nu era reprodusă exact în aceeași formă. La aceste deficiențe se mai adăuga încă una : liturghia Sf. Vasile cel Mare și a Darurilor înainte sfințite, erau lipsite de textele comune cu ale liturghiei Sf. Ioan Gură de Aur, la locurile respective făcîndu-se numai trimitere la aceasta, ceea ce constituia iarăși un mare neajuns de ordin practic.

După cum am amintit și mai înainte, ultima ediție a Liturghierului românesc din 1956, înlătură în cea mai mare parte, lipsurile din edițiile anterioare. Precum se poate vedea din postfața acestei ediții, precum și din constatările personale ale multora dintre liturghisitori, ea este pînă azi, cea mai completă și cea mai bună ediție a Liturghierului român din cîte au apărut pînă acum. De asemenea, ea este rodul unor experiențe vaste, agonisite de vrednicii diortositori, de-a lungul alor trei decenii de slujire preotească. Față de edițiile anterioare, ea se prezintă cu următoarele îmbunătățiri :

1. Cuprinde o vădită îmbunătățire a textului rugăciunilor sub raportul sensului și al limbii, păstrînd pretutindeni înțelesul limpede și frumusețea graiului românesc și bisericesc.
2. Cuprinde textul complet al liturghiilor Sf. Vasile cel Mare și a Darurilor înainte sfințite, fără a se mai face trimiteri la liturghia Sf. Ioan Gură de Aur.
3. Rugăciunile și ecteniile ce se repetă în text de mai multe ori, sînt reproduse totdeauna în aceeași formă.
4. Cuprinde îndrumările necesare pentru lămurirea liturghisitorilor în toate locurile unde laconismul, sau lipsa totală a acestora din edițiile anterioare, dădea prilej la proceduri și practici diferite din partea liturghisitorilor.
5. La capitolul „Povătuiri”, ca și în unele dintre îndrumările tipiconale, se dau bogate lămuriri și se fac numeroase întregiri, dîndu-se astfel puțință liturghisitorilor — după cum se ex-

¹⁶⁾ *Idem*, pag. 296—297.

¹⁷⁾ Dintre aceste ediții, cea mai criticată a fost ediția din 1937, din cauza inovațiilor ei excesive atât în privința îndrumărilor și povătuirilor tipiconale, cât și în privința modificării textului rugăciunilor și ecteniilor ; vezi E. Braniște, *Noua ediție a Liturghierului românesc*... pog. 575—579.

primă diortositorii — „spre săvârșirea sf. liturghii după dreapta rânduială care trebuie să fie una pentru întreaga Biserică”.

6. Completarea și îmbogățirea cuprinsului Liturghierului, precum și o sistematizare a acestuia.

7. Prezentare plăcută și atractivă în privința formatului, legăturii, ornamentației interioare, chenarelor și literii.

Cu toată superioritatea acestei ediții față de edițiile anterioare, credem totuși că ar fi prematur să afirmăm că ea înfățișează forma ultimă la care a putut ajunge Liturghierul român. Problema revizuirii textelor liturgice va rămâne mereu actuală, atâta vreme cât nu s-a ajuns la o ediție critică și filologică a textelor cântărilor de ritual ortodoxe.

Dar în Biserica noastră, oficierea corectă a sf. liturghii sub raportul Liturghierului, se mai complică și din alte cauze. Astfel, în unele locuri chiar pînă astăzi, s-au folosit și se mai folosesc încă Liturghiere tipărite la centrele eparhiale și mitropolitane locale, avînd fiecare caractere specifice și particularități atît în privința textului și a limbii, cît și în privința îndrumărilor tipiconale și a povătuirilor pe care le cuprind. Menținerea în uz a acestor Liturghiere, de către unii dintre preoți, se explică prin aceea că ei s-au obișnuit așa de mult cu aceste ediții — adeseori după o întrebuințare de două sau trei decenii — încît au învățat cu vremea, „pe de rost”, textul rugăciunilor și al ecteniilor din ele, de asemenea s-au obișnuit cu practicele după îndrumările tipiconale din ele și după uzul local, iar dacă erau nevoiți să officieze vreodată sf. liturghie în alte locuri și după alte Liturghiere, aceasta o făceau cu multă stingăcie și cu multă dificultate. De asemenea, și credincioșii din aceste părți, s-au obișnuit cu textul ecteniilor și rugăciunilor în forma auzită mereu. Așa se face că pînă astăzi, la noi se găsesc în întrebuințare tot felul de ediții de ale Liturghierului, fără ca preoții să caute a le înlocui cu ediții mai noi și mai bune, chiar dacă aceasta le stă în putință.

Față de această situație, evident că se impun anumite măsuri, care însă nu privesc numai autoritatea bisericească, cît privesc îndeosebi conștiința preoților liturghisitori, deoarece folosirea sau înlocuirea uneia sau alteia dintre edițiile Liturghierului, în ultima analiză, e în funcție de voința și de buna credință și intenție a preotului. Din partea autorității bisericești se cere însă un control mai riguros al preoților în cauză, de asemenea, se impun, în primul rînd măsuri de convingere, care să apeleze la conștiința preotească îndeosebi, pentru predarea la centrele eparhiale a tuturor Liturghierelor în cauză, ori pentru păstrarea lor exclusiv în biblioteca parohială și înlocuirea acestora cu ediții ale Liturghierului ortodox, de preferință a celui din 1956.

Dar chiar în cazul Liturghierului ortodox, — în ediții locale sau mai vechi — dacă acesta nu se poate înlocui numai cu ediția din 1956, ar fi dorit ca, în cadrul unor conferințe preoțești, ținute

pe protopopiate, să se facă cel puțin corectarea greșelilor mai frecvente și mai bătătoare la ochi, din ectenii și rugăciuni (ca de exemplu : slujbă duhovnicească și jertfelnic duhovnicesc, în loc de slujbă cuvântătoare și jertfelnic înțelegător, cădem cu umilință, în loc de ne cucerim, înțelepciune, drepti !, în loc de înțelepciune dreaptă, noi cei ce pre Heruvimi, în loc de cari pre Heruvimi, drept învățînd, în loc de drept îndreptînd, față cinstită, în loc de față nerușinată, fără durere, în loc de fără patimă, pentru cei ce călătoresc pe ape, pe uscat și prin aer, în loc de pentru cei ce umblă pe ape și călătoresc, etc.). De asemenea, s-ar putea completa sau introduce — acolo unde lipsesc — lămuririle tipiconale sau ritualistice necesare, scriindu-se pe foi mai mici, care să se lipească în Liturghier, la locurile respective, ca de exemplu : ordinea ieșirii preoților la cele două vohoduri, la Liturghia oficiată în sobor, pregătirea sf. agneț pentru împărtășirea liturghisitorilor și a poporului, turnarea miridelor în potir, etc.

Față de cele de mai sus, ar putea întreba cineva : Oare ce mare ispravă s-ar face cu aceasta ? Răspundem : Chiar dacă prin corectarea unor astfel de greșeli, ca și prin completarea lămuririlor tipiconale necesare, nu se poate ajunge la un text care să exprime întru totul ideea cuprinsă în ecteniile și rugăciunile din edițiile cele mai bune ale Liturghierului, este totuși sigur că, prin aceste corectări și completări, se lămurește mai bine cel puțin înțelesul unor ectenii și rugăciuni, ceea ce aduce cu sine o mai deplină participare a preotului liturghisitor, cu cugetarea și simțirea sa, la slujba pe care o săvârșește, ca de altcundă o participare mai deplină și a credincioșilor, prin înțelegerea sensului unor rugăciuni și ectenii, de asemenea, prin aceasta se va face un pas înainte, spre uniformizarea slujirii sf. liturghii în Biserica noastră.

Evident, pentru preoții nou hirotoniți, problema oficierei corecte a sf. liturghii în funcție de Liturghier este rezolvată de la început, deoarece, pe de o parte, făcîndu-și practica, după hirotonie, de regulă la o biserică din centrul eparhial, sub supravegherea și îndrumarea unor liturghisitori pricepuți și săvîrșind sf. liturghie după ediția ultimă a Liturghierului, încă de la început își însușesc o deprindere corectă a slujirii, putîndu-se apoi desăvîrși cu vremea mai ușor, în oficiul lor de liturghisitori, iar pe de altă parte, cunoștințele lor de liturgică, pe care le-au cîștigat mai recent în școlile teologice, de la profesorii de specialitate, le dau un prețios ajutor, în străduința lor de a liturghisi cît mai corect.

De asemenea, socotim că liturghisirea preoților, în sobor sau individual, în cadrul cursurilor de îndrumare preotească, precum și participarea lor zilnică la sf. liturghie în timpul duratei cursurilor, și îndeosebi lecțiile și seminariile de liturgică practică, ținute de profesori de specialitate în cadrul acestor cursuri, vor contribui în mare măsură, la însușirea, din partea tuturor preoților

cursanți, a unor prețioase cunoștințe în privința liturghisirii corecte și în funcție de Liturghier, de asemenea, în vederea uniformizării cultice în Biserica noastră.

3. Obiceiuri și practici locale

O altă piedică ce se opune oficerii corecte a sf. liturghii — și pe aceasta o socotim cea mai mare — o constituie diferitele obiceiuri și practici locale ce s-au introdus cu timpul în cuprinsul slujbei sf. liturghii de către unii liturghisitori, și care apoi s-au păstrat, de-a lungul vremurilor, în diferite locuri; unele dintre acestea sînt mai vechi, altele mai noi, dar independent de vechimea lor, unele dintre ele s-au extins și generalizat în regiuni mai mari, datorită influenței intenționate sau neintenționate, ce s-a exercitat de către unii dintre liturghisitori asupra altora.

Indiferent de vechimea și răspîndirea acestor practici, de asemenea, indiferent de faptul că sînt mai cunoscute sau mai puțin cunoscute, conștiința preotească trebuie să impună tuturor liturghisitorilor datoria de a lua atitudine potrivnică față de acestea, de a nu le îngădui și mai ales de a nu și le însuși, iar celor ce le-au practicat pînă în prezent, de a le lăsa în părăsire cît mai neîntîrziat, deoarece, prin cele mai multe dintre acestea, se introduc în slujba sf. liturghii, idei și învățături străine Ortodoxiei, de asemenea, rînduiri străine de ființa sf. liturghii și totodată prin acestea se alterează uniformitatea a cultului, legată de oficierea celei mai importante dintre toate slujbele Bisericii noastre.

Nu putem încheia, fără să amintim ce înseamnă Sf. Liturghie pentru viața creștinilor. Ea este principalul instrument prin care Biserica, trupul cel tainic al lui Hristos, ale cărui mădulare sînt credincioșii, stă în continuă legătură și comuniune cu capul său cel nevăzut, care, prin jertfa și taina euharistică, se împărtășește în mod continuu mădulelor trupului său. Viața creștinilor în Biserică este o viață harică în Hristos, viață ce se realizează îndeosebi prin jertfa și taina euharistică, care se săvîrșește în mod neînterupt, de către cei îmbrăcați cu harul preoției, pe masa sfintelor altare ale bisericilor, pînă la sfîrșitul veacurilor. Sfînta Liturghie reprezintă tradiția vie a Bisericii, de care, în calitate de slujbă duhovnicească, se leagă întreaga spiritualitate a cultului divin ortodox.

Fiind cel mai important serviciu divin, Biserica s-a îngrijit totdeauna nu numai pentru păstrarea ei nealterată, ci și pentru oficierea ei cît mai corectă. În acest scop, Biserica cere de la preot ca să fie nu numai un îndrăgostit de Hristos, ci în același timp, să fie și să rămînă și un îndrăgostit de slujirea lui Hristos, iar această dragoste trebuie să și-o arate mai ales în oficiul său de liturghisitor, la săvîrșirea sf. liturghii. De aceea, nu-i este îngăduit preotului să săvîrșească sf. liturghie nepregătit, în mod

mecanic sau cu gândul aiurea, ci trebuie să fie și să rămână, în tot decursul slujbei, în trezvie sufletească, cu deosebită luare aminte în rânduiala ei, în concentrare și în duhul evlaviei.

Amintindu-ne de cuvintele de îndemn ale Sf. Apostol Pavel adresate romanilor : „Pentru ca toți, într-un gând și cu o inimă, să măriți pe Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos” (Rom. 15, 6), noi, slujitorii lui Hristos, trebuie să avem convingerea că unitatea de simțire a creștinilor, cere și manifestare și acțiune unitară în cadrul cultului divin și îndeosebi la săvârșirea sf. liturghii, iar această manifestare și acțiune unitară, la rîndul ei, contribuie la formarea simțirii unitare a creștinilor, cunoscut fiind caracterul educativ al sf. liturghii. Din acest motiv, prin oficierea corectă și uniformă a sf. liturghii, vom putea contribui la realizarea unității de simțire a creștinilor, după cuvintele Mîntuitorului : „Ca toți să fie una” (Ioan 17, 21).

LA ANIVERSAREA ELIBERĂRII PATRIEI NOASTRE

de : Pr. EMANUEL COPACEANU

23 August 1944. O zi care a intrat în istoria poporului nostru ca o rază de lumină spre viitor și care a însemnat zămislirea acestei istorii pe un făgaș de bucurii și lume nouă, de viață slobodă și belșug.

Dacă un străin va veni să ne cunoască Patria, l-aș lăsa pe acest călător să admire superba piață a Republicii cu magnifica Sală a congreselor plină de un confort ultramodern... l-aș arăta calea Griviței și magistrala nord-sud, de nerecunoscut de la o zi la alta, chiar pentru cei mai bătrâni bucureșteni... l-aș arăta combinatul poligrafic „Casa Scînteii” și fabrica de confecții „București”, unde cei 15 000 de lucrători confecționează într-un minut două paltoane și trei costume bărbătești. Iar dacă seara ar dori să asculte pe Verdi, Debussy sau Hacıaturian l-aș însoți pe interlocutorul nostru la opera de stat sau într-o sală de conferințe să audieze pe cei mai de seamă oameni ai culturii și științei românești moderne.

După ce se va fi documentat de noua geografie a Capitalei Patriei noastre și de noile ei dimensiuni de o armonie arhitectonică desăvîrșită, plină de frumos și poezie, i-ar cere apoi să se posască pe litoralul Mării Negre. L-aș lăsa să-și îmbete sufletul de poezia unui răsărit de soare din diminețile de august și apoi să-și înfioare fața în apa de cristal într-un apus de soare, cînd marea de culori a blocurilor elegante cu camere atît de confortabile și primitive, se amestecă în jocul de culori al apei, sporind frumusețea Mamaiei, Eforiei, a Mangaliei sau a Costineștilor, plaja plină de tinerețe și tineri veniți din toate colțurile lumii.

Și dacă vizitatorul nostru își mai aduce aminte de traci și sciți, o să vadă că noi sîntem vrednici urmași ai acestora.

Aș porni cu necunoscutul acesta apoi spre capătul celălalt al țării... spre Hunedoara și Reșița Banatului, orașele care nu cunosc noaptea. L-aș lăsa să privească flăcările cuptoarelor, ale laminarelor, ale furnalelor care-ți îmbujorează chipul și te strolesc cu azur plin de străluciri ciudate. S-ar minuna de dragostea,

măiestria și îndrăzneala cu care stăpînii șarjelor de oțel lucrează cu depășiri de norme, de plan, de economii și beneficii.

Voi pleca de acolo spre Bicăz și după ce se va înfiora pînă în adîncul sufletului de frumusețea fără seamăn a Lacului Roșu, de cheile Bicăzului, îl voi lăsa să privească măreția fără pereche a Bicăzului ridicată în zilele noastre și va înțelege dragostea și puterea de muncă a omului nou din Țara noastră. Și voi cere să vadă uriașa hidrocentrală de pe Argeș, care, prin acumularea a cinci ape sălbatice, va putea singură să dea energia electrică de care are nevoie industria. Il voi duce pe frumoasa vale a Oltului și a Prahovei și după ce va fi văzut uzina „Electroputere” de la Craiova sau rafinăriile moderne de la Ploiești, îl voi însoți pe poarta uzinelor „Tractorul” de la Brașov, ai cărei oameni neconținut luptă pentru ca mașinile lor să scoată mai multă pîine pe masa oamenilor din zilele noastre. Il voi lăsa să vadă, la alegere, unul din cele zece orașe care au prins viață de curînd, sau sediul unei cooperative agricole de producție cu toate bogățiile ei.

Il voi aminti cifre exacte, cifre ce nu pot fi uitate nicicînd : între anii 1950—1960 producția globală industrială a sporit anual cu peste 13%, iar între 1960—1964 cu peste 15%. Ca rezultat volumul producției industriale este în prezent de 8 ori mai mare față de anul 1938, iar venitul național de 3,5 ori. Il voi vorbi despre adevărata revoluție culturală din țara noastră, rugîndu-l să nu uite că la un număr de 10 000 locuitori noi avem 45 studenți, în vreme ce țări cu înaintată tradiție de cultură și artă au mai puțin, la același număr de locuitori. Vom citi împreună Directivele cu privire la dezvoltarea economiei naționale în perioada 1966—1970 care deschide în fața noastră o etapă de neîntrecută frumusețe și măreție, dar și de mari răspunderi, etapa desăvîrșirii socialismului. E o etapă înălțătoare, căci în 1970 întreaga producție a anului 1938 se va realiza doar în 24 zile. În 7 zile numai, se va produce toată energia electrică a anului 1938, cînd într-unul din satele noastre înecate în beznă — la propriu și la figurat — un om harnic și înțelept dornic să citească povești și istorii, luptîndu-se cu întunerecul, făcuse din neocaz și minie un cîntec scurt ca o dureroasă sudalmă :

„Arză-te focul de lampă
Nici acuma nu ai gaz ;
Eu l-am pus și tu l-ai ars !” ...

Cine va fi beneficiarul acestor mărețe realizări, altul decît acest popor care trudește, pe ogor sau în laborator, în uzină sau la catedră.

Este vremea să mărturisim că și noi, slujitori ai Bisericii lui Hristos ne-am alăturat din primul ceas acestor năzuințe spre care poporul român a pășit cu nădejde și încredere în viitorul său. Biserica s-a bucurat de deplină libertate și prețuire din partea Statului, fiind stăpînă pe altarele sale și cîstind după da-

tină rînduielile creștinătății. Datorită acestei libertăți, Biserica Ortodoxă Română ca și celelalte culte religioase își desfășoară activitatea în conformitate cu tradiția lor și spre folosul credincioșilor.

Călătoria noastră se apropie de sfîrșit. Eu nu am făcut altceva decît să-l însoțesc pe acest necunoscut oaspete în drumul său. Am căutat adînc în privirea lui și atunci am întîlnit zîmbetul fericit al omului încîntat de ceea ce a văzut.

— Frumoasă ești, Țară bogată !, au spus privirile lui.

Am zîmbit mulțumit. Și mi-am dat încă o dată seama că aceste minunate înfăptuiri ale omului nou rămîn în noi un izvor puternic de încredere și optimism. Sînt sentimente pe care le simțim adînc și bucurii care ne umplu inima de noi și mărește avînturi în ziua aceasta de aniversare a eliberării Patriei noastre, spre o lume plină de belșug și muncă, spre o lume a păcii și a fericirii.

LIMBA NOASTRĂ BISERICESCĂ

de : ION NICOLA

Limba vechilor noastre cărți bisericești a reținut atenția cunoscătorilor în materie, fie prin frumusețea ei deosebită, fie prin multiplele și interesantele forme lexicale pe care le cuprinde. Deși veche ea își păstrează totuși o uimitoare prospețime. Ei i-a fost dedicat recent și un studiu apărut în revista noastră. (V. Pr. P. Bogdan, *Limba noastră bisericească*, în rev. *Mitropolia Banatului* nr. 9—10/1964, pp. 547—561.

Precum ne este cunoscut, după tipăriturile slavone ale lui Macarie cel venit din Cetinie în cetatea de scaun a Tîrgoviștei, diaconul și tipograful Coresi, pune bazele limbii noastre literare în a doua jumătate a secolului XVI-lea prin tipăriturile sale ieșite de sub teascurile, fie ale secției tipografice românești din tipografia săsească a Brașovului medieval, fie ale tipografiei românești aflate în biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului, așezarea acestora fiind încă discutabilă. Limba acestor cărți redă aproximativ graiul din nordul Munteniei, de unde venea tipograful și din sudul Ardealului, grai mai curat decît altele și care stă la baza limbii noastre literare.

De aici, cărțile noastre bisericești au avut din punct de vedere lingvistic rolul unor site prin care limba s-a cernut de la carte la carte, de la an la an, curățindu-se de aderențe străine nefirești. Așa s-a limpezit prin osîrdia și priceperea harnicilor traducători și tipografi călugări care n-au precupețit osteneala, bine știind că lucrează pentru oameni și pentru Dumnezeu, căci tipărirea unei cărți cu posibilitățile de atunci însemna trudă îndelungată, destoinicie și abnegație. Lucrul continua de multe ori și noaptea, după cum mărturisește într-o limbă înmiresmată, tipăritorul uneia din vechile noastre cărți, care își cere iertare pentru eventualele greșeli : „... că sau prin alunecarea vederii sau prin supărarea cetirii coalelor de noaptea, vor fi trecut greșale, dar nu din leane sau cum că în vremea cetirii probelor întradins am păscut mintea prin alte griji, să nu fie, ci numai din alunecare”.

Prin circulația lor peste vremelnice hotare, cărțile bisericești au contribuit la formarea limbii literare, au menținut trează conștiința noastră națională și au păstrat ființa noastră etnică în vremile de grea cumpănă pe care ni le-a hărăzit istoria.

În studiul la început amintit „Limba noastră bisericească” autorul afirmă că nu se poate vorbi despre o limbă bisericească : „... iar limba românească folosită în biserica noastră în toate timpurile, cu excepția interregnului slavon, e de fapt graiul poporului român din momentul istoric respectiv, cum au fost de altfel, la vremea lor și pînă la un moment dat, chiar și așa-zisele limbi sacre”. Se aduce între altele în sprijinul ideii de mai sus, spusa mitropolitului Simion Ștefan din predoslovია Noului Testament de la Bălgrad (1648).

Precursorul mai îndepărtat al filologiei române, Simion Ștefan, după ce constată diferențierea limbii române în graiuri și stabilește valoarea unui cuvînt în raport cu aria pe care circulă, comparînd cuvintele cu banii, afirmă : „noi drept aceia ne-am silit, de încît am putut, să izvodim așa cum să înțeleagă toți”. Ideea aceasta a ierarhului de la Alba Iulia de „a izvodii” într-o limbă s-o înțeleagă toți, confirmă tocmai faptul că limba cărților nu era întocmai limba vorbită, diferențiată în graiuri, după regiuni. Chiar de la început limba cărților nu era aidoma limbii vorbite a poporului, iar mai tîrziu datorită unor anumite cauze, limba cărților bisericești a evoluat greu și a rămas în urma limbii vorbite, fapt care generează astăzi discuții cu privire la „modernizarea” limbii acestor cărți.

În primul rînd, cărțile bisericești nu sînt opere originale, ci traduceri, de cele mai multe ori din limba slavă, iar traducătorii, oameni cu frica lui Dumnezeu, socoteau un păcat de neieratat a lăsa ceva afară sau a adăuga ceva de la sine, de aceea traduceau cuvînt cu cuvînt, textul ce le stătea în față, de unde, limba aspră și uneori lipsită de cursivitate în traduceri veacului al XVI-lea și în prima jumătate a veacului al XVII-lea. Se poate afirma de pildă, că în comuna Voinești de lîngă Tîrgoviște sau în Scheii Brașovului, pravoslavnicii locuitori vorbeau limba bolovănoasă a Tetravangelului lui Coresi ? Predoslavinile din cărțile de a căror limbă ne preocupăm, erau singure originale și se deosebesc de restul cărții printr-o limbă mai evoluată despre care putem spune, reproduce vorbirea orală, fiindcă autorul nu traducea ci scria cum îi dicta mintea și inima lui, adică scria cum vorbea. Grija de a nu se depărta de text reiese și din ceea ce ne spune Damaschin episcopul și dascălul în predostavia Apostolului apărut la Buzău în 1704 și care după mărturia episcopului Damaschin este o retipărire a Apostolului din 1683 tradus din grecește și tipărit sub oblăduirea lui Șerban Cantacuzino voievod : „Și precum am putut și am adevărit, am mai luminat înțelegerea vorbei pe alocurea, păzind cu amănuntul unirea cuvintelor”. Dacă un om de talia învățatului episcop Damaschin se folosea uneori la tipărire de traduceri mai dinainte făcute, cu atît mai mult aveau să o facă alții mai puțin inițiați în taina limbilor străine.

Tipăritorii „au mai luminat înțelegerea vorbei pre alocurea” cu alte cuvinte, văzînd că unele cuvinte și propoziții nu mai corespund limbii vorbite, au făcut ceea ce făcuse în 1648 mitropolitul Simion Ștefan, dar „păzînd cu amănuntul unirea cuvintelor”, adică textul pe care îl aveau în față. Reiese de aici că de cele mai multe ori, după 1650, cînd o bună parte din cărțile de cult fuseseră traduse, călugării tipografi se mulțumeau să reti-părească ediții anterioare devenite rare, păstrînd întocmai sau aproape întocmai limba textului pe care-l aveau în față, perpetuînd în felul acesta vechile caractere de limbă de la o carte la alta și chiar de la un secol la altul, ținînd limba bisericească pe loc. Astfel, Cazania de la Rîmnic din 1767 reproduce întocmai pe cea din 1748 ieșită de sub teascurile aceleiași tiparnițe, iar cea din 1792 pe cea din 1767 și indirect pe cea din 1748.

Ceva mai mult, traducătorii, fideli textului după care traduceau, mențineau în limba română caractere fonetice, morfologice și sintactice proprii limbii slave.

Așa s-au perpetuat pînă aproape în zilele noastre multe caractere ale limbii vechi cum sînt diftongarea vocalei *e* cînd silaba următoare conținea un *e* : *leage, veade, creade, besearecă* ; pluralul unor substantive neutre în *-ure* și *-uri* : *țărîmure, mormînturi*, precum și substantivele ca, *soț* pentru tovarăși, *un slugă*, pentru o slugă, *numere* pentru nume, *scriptură* pentru scrieri și altele, fără să-și afile corespondente în limba vorbită și literară laică. Ceva mai mult, uneori s-au păstrat de traducătorii fideli, unele caractere ale limbii din care traduceau, fără să aibă corespondente în limba română.

De pildă, verbul *postiți se*, reflexiv în limba slavă, a fost tradus uneori în aceeași diateză în limba română ; găsim în unele cărți o formă ca aceasta : *postescu-mă de două ori în săptămînd* (parabola Vameșului și a Fariseului).

Acuzativul se forma în limba slavă fără prepoziție ; așa îl găsim de exemplu la Coresi : *ia-l, ia-l răstignește el*.

Nu tot așa s-a întîmplat cu traducătorii cărților laice. Cărțile populare scrise, care au avut o largă circulație după 1780, avînd un caracter particular, au fost traduse liber în graiul vorbit. Ceva mai mult, o carte ca *Alexandria*, care a avut o anumită influență în toponomia și onomastica noastră, a fost amplificată în anumite părți, românizată chiar, ceea ce nu ar fi îndrăznit să facă traducătorii cărților bisericești.

Este drept, că mitropolitul Varlaam al Moldovei traduce *Carte românească de învățătură* (1643) într-o limbă populară cu o coloratură moldovenească, așa cum va face mai tîrziu în *Psaltirea în versuri* (1673) mitropolitul Dosoftei al Moldovei, cel atît de frumos zugrăvit de sfîtosul cronicar Ion Neculce. Dar cîte cărți alcătuite de oameni și aici puteau traducătorii să-și dezlege mai bine limba respectînd învățătura dogmatică, decît în Evanghelie, de pildă, în care cuvîntul Domnului trebuia redat întocmai.

Pentru a ne da mai bine seama de conservatorismul limbii bisericești în raport cu limba vorbită și cea literară laică, e suficient să facem un paralelism între limba actelor particulare ale vremii, ca *Scrisoarea boierului Neacșu din Cîmpulung* către judele Brașovului (1521), prin care îl face atent despre trecerea Dunării de către turci, sau limba cronicilor și între limba cărților religioase și vom vedea cită diferență există între ele. Particularii și cronicarii nu traduceau, ci scriau așa cum le dictau mintea și inima lor de români, de unde rezultă și o limbă mai clară, cu mai multă cursivitate.

Deci, se poate vorbi foarte bine de o limbă bisericească, nu însă în înțelesul unei limbi de cult divin exclusiv, ci de o limbă cu un caracter deosebit de cea vorbită și literară laică avînd un caracter arhaic, ce-i dă un farmec deosebit, o anumită mireasmă pe care n-o are limba literară laică, ceea ce a atras atenția multor scriitori, care au fost bucuroși că pot s-o imite. Insuși marele Eminescu este tributarul acestei limbi din care și-a îmbogățit vocabularul creînd o limbă nouă plastică, pitorească și cu aroma trecutului de care nu ne putem lepăda.

Se pune problema modernizării? Cuvîntul „modernizare” îl socotim incompatibil cu doctrina creștină ortodoxă. O punere de acord a limbii bisericești cu limba vorbită, da, dar cu măsură, cu precauțiune, fără a altera caracterul său specific, fără a se atinge de anumiți termeni consacrați prin uz din vremuri bătrîne sau de anumite arhaisme, care dau farmec limbii și nu împiedică buna înțelegere a textului. Innoirea pînă la o anumită limită. Fluctuațiile din vocabularul cotidian sînt străine limbii bisericești care de-a lungul veacurilor și-a păstrat individualitatea ei proprie și prin ea ne-am păstrat și individualitatea noastră ca popor în înviforatele vremuri prin care ne-a fost dat să trecem.

CONGRESUL MONDIAL PENTRU PACE DE LA HELSINKI

Mișcarea partizanilor păcii este la ora actuală una din cele mai cuprinzătoare dintre toate mișcările populare. Cînd în 1949 a fost lansat celebrul Apel de la Stockholm, trecuseră doar cîțiva ani de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial. Drumul parcurs de atunci numără o multiplă experiență în care Consiliul Mondial al Păcii a înscris numeroase succese. Ultima sa acțiune de mare anvergură o constituie Congresul mondial pentru pace, independență națională și dezarmare generală ținut în capitala Finlandei, Helsinki, între 10 și 15 iulie. El oglindește în această privință condițiile evolute ale situației internaționale, actualul raport de forțe social-politice de pe glob, purtînd amprenta situației și evenimentelor, așa cum se prezintă ele în momentul de față.

De aici și structura — ea însăși evoluată — a unei asemenea reuniuni mondiale. Platforma de reprezentare a mișcării pentru pace s-a modificat sensibil în ultimii ani, astfel că ea astăzi cuprinde militanți democrați de filozofii și apartenențe politice dintre cele mai diverse, în care se adaugă în număr crescut reprezentanți ai cultelor religioase, ca și ai unor asociații laice, cu preocupări și finalități destul de eterogene. Numitorul comun al participării lor este însă apărarea și consolidarea păcii, — de unde munca în comun pentru găsirea celor mai bune căi și mijloace de acțiune, cît mai adecvate realităților lumii cotermporane și ca atare cu cît mai mare eficiență.

În uriașul cadru în care trebuie să acționeze astăzi mișcarea pentru pace, atributul de „mondial“ a căpătat nu numai o dimensiune sporită, ci și un conținut infinit mai variat în comparație cu acum cinci ani și — cu atît mai mult — zece-cincisprezece ani în urmă. În acest răstimp au apărut pe harta lumii zeci și zeci de state noi, în Asia și Africa, mișcarea de eliberare și de independență națională a popoarelor a înscris noi și noi succese, acumulînd o vastă experiență de luptă politică. Cei 1400 de delegați din 96 de țări, au fost un indiciu clar al acestei situații.

Lupta împotriva războiului este structural legată de cea pentru consolidarea independenței politice a noilor state, de lupta pentru libertate națională a popoarelor care sînt supuse încă opresiunii coloniale, a celor care cu arma în mînă se opun cu îndîrjire agresiunii imperialiste.

Ordinea de zi a Congresului Păcii, cu cele zece rapoarte principale desfășurate în primele două zile în ședințe plenare și apoi cu dezbaterile aprofundate din comisiile de lucru, a constituit cea mai pregnantă demonstrație a complexității pe care o îmbracă astăzi o mișcare de asemenea anvergură.

De aici și caracterul în bună parte inedit al însăși desfășurării congresului. Depășind cu mult caracterul de ordinioară, când modul de organizare și manifestare răspundea unei anumite faze de popularizare a inițiativelor, rapoartele prezentate au fost în majoritatea lor rezultatul unor veritabile studii în care datele sînt expresia unei analize aprofundate a situației, a problemei. Nici mesajele unor personalități, precum Bertrand Russel sau canonicul L. J. Collins nu poartă amprenta unor manifestări ocazionale. Cel al lui Russel constituie un veritabil rechizitoriu la adresa politicii de agresiune a S.U.A. „Evenimentele din ultimii ani și politica actuală a Statelor Unite — scria venerabilul filozof britanic — demonstrează fără nici o îndoială că ceea ce amenință pacea este imperialismul american. Oricare observator cinstit al scenei internaționale și la curent cu faptele trebuie să ajungă la această concluzie”. „Războiul este un flagel — scria Collins. Să nu uităm niciodată că scopul esențial al oricărei mișcări pentru pace trebuie să fie acela de a scăpa lumea de blestemul războiului”.

Cu puternică forță de vibrație, dar tocmai proiectînd în acest mod realitatea cea mai pregnantă a faptelor, au vorbit și scriitorii Lundqvist, Ehrenburg sau Pablo Neruda. Partizanii păcii numără de altfel mulți reprezentanți ai științei și artelor, iar dintre ei unii — precum Geo Bogza, care a reprezentat delegația noastră în biroul Comisiei a 3-a — îndeplinesc sarcini obștești din cele mai concrete și eficiente.

Agresiunea imperialismului american în Vietnam a constituit problema nr. 1 a ordinei de zi, și respectiv obiectul Comisiei a I-a. Cele două rapoarte prezentate — unul în numele Comitetului pentru pace din R. D. Vietnam, celălalt în numele Comitetului din Vietnamul de sud, au adus nu numai fapte impresionante, dar și mărturia unei voințe de luptă, ale cărei surse sînt inepuizabile, ale cărei perspective nu pot fi decît ale biruinței. Rînd pe rînd toate planurile Pentagonului au dat greș. În acești zece ani, imperialismul american și uneltele lui au lansat peste 160.000 de operații zise de „curățire”, masacrînd peste 160.000 de persoane, rănind și mutilînd peste 800.000, aruncînd alte 400.000 în cele aproape o mie de temnițe. Zeci de mii de femei de toate vîrstele au fost batjocorite, peste 5.000 de persoane au fost îngropate de vii, ori li s-au scos măruntaiele. Mii de pagode, biserici și temple au fost distruse. Sute de avioane americane au mitraliat populația satelor, au distrus plantațiile.

Extinzînd agresiunea în Vietnamul de nord, imperialismul american a extins în același timp primejdia declanșării unui răz-

boi nuclear. Oamenii de bunăcredință din întreaga lume condamnă astăzi imperialismul american, chiar în rîndurile opiniei publice din S.U.A. fiind tot mai numeroase glasurile de protest.

Ca un fir roșu a trecut atitudinea aceasta de protest unanim împotriva războiului din Vietnam prin lucrările tuturor celor șapte comisii, după cum încă din prima zi congresul în plenul său a ascultat un raport documentat despre situația din Santo Domingo, nu mai puțin demascator pentru cursul agresiv pe care l-a luat politica S.U.A.

Eliberarea popoarelor aflate încă sub jugul colonial, apartheidul, rasismul și violarea drepturilor omului (în Comisia a 2-a); armele nucleare, zonele denuclearizate și alte măsuri de dezarmare parțială, bazele militare și trupele străine, tratatul de dezarmare generală (în Comisia a 3-a); lichidarea urmărilor celui de al doilea război mondial, securitatea europeană, problema germană (în Comisia a 4-a), suveranitatea economică a națiunilor, libertatea de a-și hotări ele însele tipul de dezvoltare economică și comercială, (în Comisia a 5-a); consecințele sociale și economice ale cursei înarmărilor, reconversiunea producției de război în producție de pace, (în Comisia a 6-a); în sfîrșit, crearea unei atmosfere favorabilă păcii, rolul culturii, religiei și educației în slujba păcii; universalitatea O.N.U., (în Comisia a 7-a), — acestea au fost temele asupra cărora, în ședințe, s-au căutat și s-au adus soluții. Delegația română, din care a făcut parte și Înalt Prea Sfințitul Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, a depus o activitate deosebit de fructuoasă expunînd punctul nostru de vedere.

La sfîrșitul Congresului au fost adoptate mai multe documente. Rezoluția Consiliului Mondial al Păcii care face parte dintre acestea, prin marea importanță a problemelor ce cuprinde, rămîne un document mereu actual și exprimă un deziderat al întregii omeniri, pentru a cărui realizare va acționa cu hotărîre și în viitor.

REINNODAREA UNOR VECHI LEGATURI

La invitația Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian Biserica noastră a fost vizitată între 2 și 8 iunie de o delegație a Bisericii anglicane formată din Grația Sa dr. Michael Ramsey, Primat a toată Anglia și Mitropolit, Rt. Rev. Elly Stanley, Episcop de Gibraltar, Rev. Canon. John Satterthwaite, secretar general al Comisiei Bisericii anglicane pentru relațiile interbisericești, Rev. Canon. John Findlow și Canon. John Andrew, capelan și secretar particular al Grației Sale. Această vizită, desfășurată sub semnul dragostei creștine și în spiritul păcii și prietenie a coincis cu împlinirea a 30 de ani de la ultima conferință a teologilor ortodocși și anglicani, care a însemnat un eveniment impor-

tant în urmărirea punctelor de apropiere între Bisericile ortodoxă și anglicană.

În cadrul programului ce s-a organizat a avut loc o întâlnire a Primatului Angliei cu profesorii și studenții Institutului Teologic din București, unde înaltul oaspete a făcut un expozeu asupra preocupărilor actuale ale teologiei anglicane. Vizitarea mănăstirii Curtea de Argeș a prilejuit întâlnirea cu preoții celei de a 47-a serii a cursurilor de îndrumare misionară. Au mai fost vizitate bisericile Sf. Elefterie din București și Leordeni-Argeș, casele sanatoriale de la Viforita și Dealul, precum și mănăstirile Cernica și Ghighiu. În drum spre Curtea de Argeș oaspeții englezi s-au oprit la șantierul hidrocentralei Gheorghe Gheorghiu-Dej de pe Argeș, rămânând impresionați de amploarea lucrărilor executate aici. Peste tot înalților oaspeți li s-a făcut o primire călduroasă.

În ziua de 6 iunie, aniversarea înscăunării Prea Fericitului Patriarh Justinian ca Întâistător al Bisericii Ortodoxe Române, s-a oficiat de către Prea Fericea Sa o sfință liturghie în biserica Sf. Spiridon din București, în prezența membrilor Sfințului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, a oaspeților englezi precum și a conducătorilor cultelor religioase din Patria noastră. La terminarea ei, Prea Fericitul Patriarh Justinian și Grația Sa Michael Ramsey au vorbit despre prietenia dintre cele două Biserici, în lumina mesajului evanghelic de pace și înfrățire, și au schimbat daruri.

În ziua de 3 iunie oaspeții au fost primiți de Președintele Consiliului de Stat Chivu Stoica și apoi de Președintele Consiliului de Miniștri Ion Gheorghe Maurer împreună cu Prim-Vicepreședintele, Consiliului de Miniștri, Emil Bodnăraș. La aceste vizite au fost de față Prea Fericitul Patriarh Justinian, Prof. Dumitru Dogaru Secretar General al Departamentului Cultelor, Prea Sfințitul Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, precum și L. Ch. Glass ambasadorul Marii Britanii la București.

Tot în ziua de 3 iunie Prof. Dumitru Dogaru, Secretar General al Departamentului Cultelor a oferit înalților oaspeți o masă.

Convorbirile între delegația Bisericii anglicane și membrii Sfințului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române s-au desfășurat în ziua de 7 iunie prilejuind un schimb de păreri asupra problemei dezvoltării relațiilor dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica anglicană precum și în legătură cu alte probleme care preocupă astăzi lumea creștină.

La sfârșitul vizitei în țara noastră, Grația Sa Primatul Angliei a adresat Prea Fericitului Patriarh Justinian invitația de a vizita Marea Britanie, ca oaspete al Bisericii anglicane și s-a semnat un comunicat final.

Într-un interviu acordat ziariștilor și corespondenților de presă înainte de a pleca din București, Grația Sa M. Ramsey s-a referit printre altele la relațiile bisericești anglicano-ortodoxe.

„Acum 30 de ani, a spus el, a avut loc la București o conferință a teologilor români și anglicani. Ea a avut un rol remarcabil în dezbaterile teologice, urmărind realizarea unității anglicano-române. Este necesar să continuăm în această direcție. Există multe deosebiri între Biserica Ortodoxă și Biserica anglicană, însă unitatea de bază este atât de mare încât trebuie să ne simțim încurajați să mergem înainte pe calea unității. Bineînțeles, ne preocupă întreaga comuniune anglicană din lume după cum ne preocupă întreaga Biserică ortodoxă din lume, însă este cu puțință ca Biserica română și Biserica anglicană să dea un impuls în această direcție. Cred că vizita mea în țara dv. a acționat în acest sens. Am toată încrederea că aceeași este și atitudinea Prea Fericitului Patriarh Justinian care va vizita Anglia după cum l-am invitat, și sînt convins că vizita sa va aduce o nouă contribuție la întărirea relațiilor noastre (rev. Lumea, an. III, nr. 25 (85), joi 10 iunie 1965, p. 16).

CONTRIBUȚIE LA APROPIEREA DINTRE BISERICA ORTODOXA ROMANA ȘI BISERICA ARMEANA

Sanctitatea Sa Vasken I, catolicos suprem și patriarh al tuturor armenilor, răspunzînd invitației ce i-a fost adresată de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, a vizitat țara noastră în a doua jumătate a lunii iunie a. c.

Înaltul oaspete, născut în România, și-a făcut studiile la noi în țară și a deținut timp de mai mulți ani funcțiunea de conducător al cultului armean. Acum 10 ani Sanctitatea Sa a fost ales în suprema demnitate de Catolicos și Patriarh al tuturor armenilor, cu reședința la Ecimiadzîn (Armenia Sovietică).

Din program au făcut parte serviciile religioase, convorbiri oficiale, recepții, vizitarea unor așezăminte bisericesti și mănăstirești cum și a unor localități, etc. . . .

Înaltul oaspete, însoțit de Prea Fericitul Părinte Justinian Patriarhul Bisericii Ortodox Române, a făcut o vizită la Departamentul Cultelor, unde a fost primit de Dl. Secretar general prof. Dumitru Dogaru. După aceea Departamentul Cultelor a oferit un prînz oficial la care pe lîngă oaspeții au participat membrii Sfîntului Sinod, conducătorii cultelor religioase din Patria noastră, membri ai Adunării Naționale Bisericești, preoți . . .

Duminică 22 iunie Sanctitatea Sa Vasken I a participat la sf. liturghie oficiată în biserica Domnița Bălașa de Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române înconjurat de un sobor de ierarhi și preoți. După masa dată de Prea Fericitul Patriarh Justinian a avut loc o consfătuire a delegației Bisericii armenie cu membrii Sfîntului Sinod în cadrul căreia s-au discutat aspecte ale relațiilor dintre Bisericile ortodoxe și Bisericile necalcedoniene.

Duminică 29 iunie s-a oficiat un serviciu religios la catedrala armeană din Capitală, la care a participat Prea Fericitul Patriarh Justinian.

Merită subliniată întâlnirea Sanctității Sale Vasken I cu profesorii și studenții Institutului Teologic universitar din București, cu care prilej le-a făcut un interesant expozeu asupra Bisericii armene.

Au avut loc întâlniri cu reprezentanții comunităților armene din București și Constanța.

La sfârșitul vizitei sale, Sanctitatea Sa Vasken I și Prea Fericitul Patriarh Justinian au semnat un document comun.

CONDUCATORI AI BISERICII PREZBITERIENE DIN S.U.A. AU VIZITAT ȚARA NOASTRĂ

Pastorii Eugen Blake, secretar general al Bisericii prezbiteriene unite și președinte al Uniunii naționale a Bisericilor din S.U.A. și dr. McCord, rector al Facultății de Teologie din Princetown (S.U.A.), ne-au vizitat țara între 24—30 iulie ca oaspeți ai Bisericii reformate. Ei au trecut pe la unele centre protestante, apoi la eparhiile ortodoxe din Iași, Cluj și Oradea și la mănăstirile Agapia și Neamțul. În ziua de 27 iulie au fost primiți în audiență de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian.

ORTODOXIA ȘI BISERICILE NECALCEDONIENE

Sanctitatea Sa Athenagoras, Patriarhul ecumenic al Constantinopolului, a pus recent problema dialogului oficial cu bisericile necalcedoniene (armeană, coptă, siriană, etiopiană și indiană), într-o scrisoare trimisă tuturor capilor Bisericilor ortodoxe. Deși s-au exprimat sincere dorinți de apropiere dintr-o parte și din alta, conferința de la Aarhus (Danemarcă) de anul trecut constituind o importantă etapă, totuși propunerile ultime ale Patriarhului ecumenic constituie un nou pas făcut înainte.

Se preconizează astfel ca fiecare grup de Biserici să formeze comisiuni teologice spre a examina problemele care le desparte: cauzele istorice ale conflictului și pozițiile hristologice actuale, problemele doctrinare, istorice, canonice și disciplinare.

Rezultatele acestor studii urmează să fie supuse autorităților bisericești respective care le vor examina în adunări separate. Acestea vor fi urmate de convocarea a două sinoade paralele, unul calcedonian și altul necalcedonian, care vor studia la rîndul lor propunerile făcute. În cazul că vor fi aprobate de aceste două foruri, se va convoca un sinod comun al celor două grupe de Biserici.

NOI SFINȚI LOCALI AI BISERICII ORTODOXE BULGARE

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare a hotărât canonizarea ieromonahului Paisie, proegumenul mănăstirii Hilandar și a lui Sofronie episcopul Vraceanscului. Într-o scrisoare adresată capilor celorlalte Biserici ortodoxe Prea Fericitul Patriarh Kiril vestea aceasta dînd următoarele precizări :

„...Pe pămîntul bulgar au strălucit printr-o cucernicie aleasă, prin tăria credinței în Dumnezeu, confirmate printr-o rară pietate creștinească, ajungînd pînă la culmile muceniciei... și care au luminat spiritualicește, prin viața și activitatea lor, poporul dreptcredincios bulgar, fericiții întru Domnul luminători *Paisie*, ieromonahul și proegumen al mănăstirii Hilandar pe muntele Atos (născut în anul 1722, în orașul Bansk și răposat în Domnul, încă nu se cunoaște unde și cînd) și *Sofronie*, episcopul Vraceanscului (născut în 1739, în orașul Katel, decedat în Domnul în septembrie 1813, în orașul București).

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare, în sesiunile solemne ce au avut loc în zilele de 26 iunie și 31 decembrie 1964 a hotărît în rugăciuni pline de simțire ca aceste două personalități ale evlaviei, care se reflectă în conștiința poporului dreptcredincios drept sfinți și a căror venerare cultică sinceră s-a cristalizat de mult în cadrul serviciilor Bisericii Ortodoxe Bulgare, să-i canonizeze și să-i proclame sfinți pentru toate bisericile din Bulgaria.

Numele acestor sfinți, care au strălucit, plini de harul lui Dumnezeu, sînt introduse în sinaxarul Bisericii Ortodoxe Bulgare și fericita lor pomenire se va cinsti : Sfântul Paisie al Hilandarului și al Bulgariei, la 2 iunie (19 iunie stil vechi), cînd se prăznuiește, după sinaxarul ortodox al tuturor Bisericilor, Cuviosul Paisie cel Mare, iar Sfântul Sofronie, episcopul Vraceanscului, la 24 martie (11 martie stil vechi), cînd se prăznuiește Sfântul Părinte Sofronie, patriarhul Ierusalimului.

Comunicînd despre această solemnitate a Sfintei noastre Biserici, înălțăm rugăciuni pline de evlavie către Hristos Domnul ca să vă întărească în sănătate și să vă dea putere prin rugăciunile Prea Fericiților aleși de Dumnezeu, Paisie și Sofronie“.

În urma acestor comunicări, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse în ședința sa din 22 februarie 1965 a hotărît ca Sfinții Paisie și Sofronie să fie introduși și în sinaxarul propriu (Jurnalul Patriarhiei Moscovei, nr. 4, aprilie 1965, pp. 4—5).

NOUL MITROPOLIT ORTODOX AL VARȘOVIEI

Îndeplinindu-se toate cele de cuviință, duminică 18 iulie a fost săvîrșită în catedrala Sfînta Maria Magdalena din Varșovia intronizarea ca mitropolit al Bisericii Ortodoxe Poloneze, înalt

Prea Sfințitul Ștefan Rudyk. Au participat la festivitate numeroase delegații ortodoxe reprezentând Patriarhia Constantinopolului, Patriarhia Moscovei, Patriarhia sîrbă, Patriarhia bulgară, Biserica ortodoxă din Cehoslovacia, precum și reprezentanți aparținînd Consiliului ecumenic polonez.

Publicațiile religioase poloneze elogiînd personalitatea nou alesului mitropolit au notat printre altele faptul că în timpul războiului din 1939 pînă în 1943 a fost internat în mai multe lagăre de concentrare. După război s-a întors în patrie desfășurînd o lăudabilă activitate în dieceza Lodz-Poznan. Din 1953 începînd a condus dieceza Wroclav-Szezecin.

Biserica ortodoxă autocefală în Polonia are patru dieceze : Varșovia-Bielsko, Bialystok-Gdansk, Lodz-Poznan și Wroclaw-Szczecin. Toate la un loc numără 203 parohii cu peste 200 preoți. La Varșovia funcționează două școli superioare : un seminar și o academie teologică.

CONFERINȚA ECUMENISTĂ DEDICATĂ PACII

La Institutul ecumenic din Bossey (Elveția) s-a ținut între 28 iunie și 3 iulie o conferință asupra „operei reconciliatoare a lui Dumnezeu astăzi între popoare”. Incadrată în programul obișnuit de conferințe pe care le organizează această instituție, ea s-a deosebit totuși de celelalte atît prin tema de-o actualitate extrem de arzătoare cît și printr-o participare masivă de delegați veniți din aproape toate continentele. Din Patria noastră au luat parte Înalt Prea Sfințitul Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Înalt Prea Sfințitul Nicolae, Mitropolitul Banatului, Eminența sa Buthi Alexandru, Episcop reformat în Oradea și P. C. Prof. dr. Gheorghe Moisescu, parohul bisericii ortodoxe române din Viena.

Conferința a avut patru părți dezbătînd fiecare cîte o latură a problemei păcii. În cadrul celei dintîi, H. W. Bartsch profesor de Noul Testament din Germania Federală și preotul Paul Verghese secretar al Consiliului Ecumenic al Bisericilor au expus cîte un referat asupra noțiunii biblice a reconcilierii. În partea doua trei vorbitori s-au referit la consecințele pe care le au raporturile dintre Biserică și Stat pentru cauza păcii. Astfel referatul preotului Vitalie Borovoi reprezentantului Patriarhiei Moscovei pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor a înfățișat situația existentă în Bisericile răsăritene și, în mod special, în Biserica Ortodoxă Rusă, iar cel al menonitului John Yoder din S.U.A., pe aceea din Bisericile non-conformiste. J. Lochman, profesor de Teologie din Praga, a vorbit despre „Biserica și Statul în Orient și Occident, într-o lume secularizată pe cale de transformare rapidă”. Alți doi referenți au luat cuvîntul în cadrul părții a treia rezervată „însemnătății Cuvîntului profetic al lui Dumnezeu și aplicarea sa la situația actuală a lumii : prof. Paul Evdokimov de la

Institutul ortodox Sf. Sergiu din Paris și Erwin Wilkens din Germania Federală. Partea patra, trecînd de la problemele teoretice la cele practice, a avut menirea să scoată în evidență „rolul Bisericilor în reglementarea pașnică a problemelor politice internaționale”. La acest punct al programului au luat cuvîntul Dominique Micheli din conducerea Comisiei internaționale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care a susținut referatul principal, și Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin, Jan Michalko-Cehoslovacia și K. Maxwell-S.U.A., care au prezentat coreferate.

Fiecare din referate și coreferate au fost discutate pe larg în ședințele plene și pe grupe, participanții manifestîndu-și convingerea în necesitatea întreprinderii unor acțiuni pozitive ale tuturor creștinilor, menite a sprijini eforturile pe care oamenii cinstiți și popoarele le depun în vederea salvagădării păcii.

Lucrările conferinței care au fost conduse de prof. Nikos Nissiotis, director al Institutului ecumenic de la Bossey, au arătat o dată mai mult cît de unanimă este dorința de pace cum și hotărîrea tuturor de a milita pentru instaurarea ei pretutindenea

INAUGURAREA FESTIVĂ A CENTRULUI ECUMENIC DE LA GENEVA

Centrul ecumenic care adăpostește sediul central al Consiliului ecumenic al Bisericilor precum și birourile altor organizații bisericești internaționale, a fost inaugurat oficial la 11 iulie. Participanții s-au adunat în capela noii clădiri unde a fost oficiat un cult. În cadrul acestuia a luat cuvînt W. A. Visser't Hooft, secretar general al Consiliului ecumenic al Bisericilor. „Meditînd asupra raiunii de a fi a capelei noastre, a spus el, vom putea să înțelegem mai bine sensul întregii noastre sarcini ecumenice. Ar fi primejdios pentru Mișcarea ecumenică să se oprească la jumătatea drumului și să nu meargă pînă la capăt. Acum că ecumenismul a dobîndit oarecare reputație, că atîtea Biserici colaborează cu organizațiile ecumenice, că avem frumoase clădiri, nu putem noi oare să spunem că esențialul a fost făcut și că a venit timpul să consolidăm și să păstrăm ce am putut crea? Desigur că dacă am proceda astfel, am trăda misiunea ce ni s-a încredințat. A ne împlini misiunea nu înseamnă a rămîne pe loc, ci a continua drumul... Atîta vreme cît nu vom arăta că sîntem uniți, ca cea dintîi Biserică, în învățătura Apostolilor, în comuniunea frățească, în frîngerea pîinii și în rugăciuni, datoria noastră va fi departe de a fi fost împlinită”.

Au fost apoi oferite daruri: o icoană rusă din partea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicodim al Leningradului, versiunea engleză revizuită a Bibliei din partea unui reprezentant al Alianței biblice mondiale, potire, vase sfinte...

La sfîrșitul cultului, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Emilian Timiadis, reprezentantul Patriarhiei ecumenice pe lîngă Consiliul ecumenic al Bisericilor a dat binecuvîntarea în grecește. (Serviciul ecumenic de presă și informație, nr. 24—25 din 15 iulie 1965, pp. 2—3).

BIBLIA ȘI MIȘCAREA ECUMENICĂ

Înainte cu cîteva luni s-a ținut la Londra conferința anuală a Societății biblice britanice și străine. La lucrările ei a participat și W. A. Visser't Hooft, secretar general al Consiliului ecumenic al Bisericilor care a rostit o cuvîntare. Printre altele el a spus că nu atît Bisericile s-au despărțit una de alta, cît credincioșii tuturor Bisericilor care, unii își întemeiază credința pe Biblie, iar alții pe considerații diferite.

„Din practică, dacă dezacordul în ce privește interpretarea Bibliei este izvorul tuturor împărțirilor, Biblia rămîne totuși legătura cea mai puternică care unește Bisericile și le asigură coeziunea...”.

Potrivit opiniei lui Visser't Hooft, Biblia reamintește două adevăruri fundamentale ale Mișcării ecumenice: 1. unitatea trebuie să devină tangibilă și vizibilă; 2. unitatea nu însemnează uniformitate: Noul Testament oferă o bogăție extraordinară de structuri și forme de exprimare.

BIBLIE „ECUMENICĂ” DE LIMBA FRANCEZĂ

Exegeți romano-catolici, protestanți și ortodocși au început să lucreze în comun la o traducere franceză a Bibliei sub auspiciile Alianței biblice mondiale și a Editurii Cerf din Paris. Munca acestor specialiști va fi întreprinsă „pe o bază de paritate totală”.

Cei care au pornit această acțiune afirmă că sînt convinși despre aceea că „Biblia este un mijloc puternic în mîna lui Dumnezeu pentru a repropia pe frații care s-au despărțit” și că „stadiul actual al dialogului ecumenic îngăduie stabilirea unor acorduri profunde”. Ei nădăjduiesc să termine traducerea Noului Testament în aproximativ cinci ani, iar Biblia întregă în cam zece ani.

STADIUL INCERCĂRILOR DE UNIRE ÎNTRE ANGLICANI ȘI METODIȘTI

Un grup de metodiști englezi care se opun modului în care s-a proiectat a se face unirea între anglicani și metodiști a cerut nu demult metodiștilor „să nu părăsească acum Biserica

metodistă", dînd totodată asigurări că vor fi depuse și pe mai departe eforturi în vederea obținerii unor rezultate care însă aparțin doar viitorului. Președintele acestui grup, Leslie Newman din Brighton, a afirmat că nu este potrivit principiului unirii, dar că înainte de orice trebuie realizată o unire a tuturor „bisericii libere“.

Pe de altă parte în luna iulie Conferința metodistă, organul conducător al Bisericii, s-a declarat gata să stabilească legături mai strînse cu Biserica anglicană.

POLITICA AMERICANĂ ÎN VIETNAM O „EROARE TRAGICĂ“

Pastorul metodist de culoare James M. Lawson din Memphis (S.U.A.) a declarat înainte cu cîteva luni la Sydney unui ziarist al cotidianului „The Asstralian“ că politica Statelor Unite în Vietnam este „în mod tragic greșită“ și „întemeiată pe himere“.

„Marea tragedie a Vietnamului este mizeria și suferința îndurate de oamenii de la sate în timpul celor 25 ani de război continuu“. În timp ce unii conducători creștini de la Saigon nu vorbesc decît despre un așa zis „pericol roșu“, singuri conducătorii budiști arată „suferințele îndurate de poporul lor din pricina războiului. Ei văd limpede că primejdia pentru ei o constituie urmele războiului“.

SOARTA ENCICLICEI „PACEM IN TERRIS“

Împlinindu-se la 11 aprilie doi ani de la publicarea enciclicei „Pacem in Terris“ a fostului papă Ioan al XXIII-lea, s-au organizat reuniuni comemorative. O astfel de reuniune spre pildă, s-a ținut la Cracovia (Polonia) participînd la ea, pe lîngă clerici și credincioși romano-catolici, și reprezentanți ortodocși și protestanți. Cu acest prilej s-a luat în discuție propunerea cardinalului Feltin al Parisului ca în fiecare an să fie stabilită o duminică în care să se facă rugăciuni pentru pace (vezi Bulletin d'information de l'Association Chrétienne et Sociale, Warszawa, nr. 5/1965, p. 16).

În acest timp însă, în alte părți, enciclica defunctului papă e supusă unui regim de prohibiție. Agențiile de presă au relatat deschiderea în luna iulie, la Lisabona, a unui mare proces politic, intentat unui număr de 31 studenți. Cu acest prilej s-a aflat că tatăl unuia dintre tinerii deținuți Luis Salgado de la Matos, conducător al acțiunii catolice din universitatea capitalei Portugaliei, s-a adresat papei Paul al VI-lea protestînd împotriva in-

terdicției ca studenții întemnițați să citească enciclicile papei Ioan al XXIII-lea, trimise lor în închisoare. Conducerea închisorii a apreciat că e vorba de „documente politice” care nu pot fi transmise deținuților.

ANIVERSAREA NAȘTERII LUI DANTE

Cu prilejul celei de a 700 aniversare a nașterii lui Dante organul Vaticanului „L'osservatore Romano” a anunțat în luna iunie că va fi publicată o enciclică papală care va fi actul final al „reabilitării” autorului „Divinei Comedii”.

Genialul florentin a fost condamnat de câteva ori la moarte, iar ultimii 20 de ani ai vieții i-a petrecut în silnicia exilului; operele fiindu-i interzise numai pentru că nefiind receptiv la „ideile conservatoare” a sprijinit partidul antipapal ghibelin și, pe deasupra, în „Divina Comedie” a trimis trei papi în infern să plătească pentru păcatele lor lumești.

Un ziar englez sublinia că acum cele mai înalte autorități catolice „vor aduce un omagiu celui mai mare preot antipapal”.

În cele din urmă însă publicarea enciclicii papale a fost amânată pentru toamnă din pricini care n-au fost aduse la cunoștința credincioșilor.

ATITUDINE SCHIMBATĂ FAȚA DE CALVIN

Un preot benedictin din Collegeville (S.U.A.), Kilian McDonnell, în expunerea ce a făcut-o înaintea sinodului prezbiterian din Minnesota, a declarat că „deși este regretabilă convingerea lui Calvin de a fi fost el singur gardianul adevărului scripturistic creștin, romano-catolicii ar trebui să recunoască în el această fidelitate față de adevăr pe care un catolic infailibil n-a conces-o decît în silă protestantismului. Unul din miturile cele mai tenace la a cărui răspîndire a contribuit catolicismul este acela al unui Calvin dictator și al unei Geneve teocratice”.

Alt mit răspîndit printre catolici cu privire la reformator este acela că Hristos n-ar fi jucat decît un rol minor în teologia sa ori că Dumnezeuul său ar fi acela al Vechiului Testament. Lucrurile trebuie să fie puse la punct, recomanda McDonnell, mai ales în Statele Unite căci în timp ce „tradițiile noastre teologice naționale istorice sînt calviniste nu luterane, dialogul actual între protestanți și catolici în Statele Unite se desfășoară cu osebite într-un context luterano-catolic”.

O NOUA REVIZUIRE A CĂRŢILOR DE RITUAL

Potrivit unei ştiri pe care o preluăm din *Revista Culturii mozaic* din Republica Socialistă România. (Anul X, nr. 117 din 1 iunie 1965 p. 8), pentru a doua oară Vaticanul a decis suprimarea din textul rugăciunilor catolice a unei aseriţiuni care lezează sentimentele evreilor. Este vorba de aşa-numita „Rugăciune în favoarea evreilor, care trebuie să se boteze”. Papa Paul al VI-lea a dispus suprimarea cuvintelor „care trebuie să se boteze”, aşa încât, de aici înainte textul respectiv se va numi „Rugăciune în favoarea evreilor”.

Precedenta rectificare a unui text catolic cu subiect similar a fost făcută în timpul pontificatului decedatului papă Ioan al XXIII-lea.

ALŢI CLERICI, VICTIME ALE RASISMULUI

Alături de mulţi alţi antirasisti, cu prilejul unor manifestaţii paşnice cerind acordarea de drepturi civile pentru negri au fost arestaţi şi preotul romano-catolic Richard Morrisroe de 26 ani şi studentul în teologie Johnathan Daniels. În luna august ei au părăsit închisoarea din Alabama în care fuseseră aruncaţi în ciuda protestelor opiniei publice. Curînd după eliberare însă cei doi clerici intrînd într-un magazin, împreună cu cîţiva negri, au fost urmăriţi de vice-şeriful din Haynesville care fără nici o prevenire, apucînd pistolul, l-a descărcat asupra lor. Johnathan Daniels a murit pe loc, iar Richard Morrisroe a fost transportat la spital în stare extrem de gravă.

Tînărul teolog Daniels este al doilea cleric asasinat în ultimul timp în regiunea oraşului Selma. Cel dintîi a fost, precum se ştie, pastorul James Reeb, ucis la 9 martie de un grup de rasişti.

REPRESIUNI IN SPANIA

La 29 mai tribunalul din Bilbao a condamnat pe preotul basc Alberto Gabicayogoesca la şase luni şi o zi închisoare şi o amendă de 10 000 pesetas pentru „insultă adusă şefului statului şi drapelului spaniol”. În cursul procesului care s-a ţinut cu uşile închise, acuzarea i-a reproşat numitului preot că a rostit o predică în care condamna maltratarea unui grup de tineri. Aceştia au călcat în picioare portretul lui Franco şi au înlocuit un drapel spaniol cu o emblemă bască.

După pronunţarea sentinţei, în faţa Palatului de Justiţie din Bilbao au manifestat 182 de preoţi spanioli spre a-şi exprima solidaritatea cu cel condamnat.

Cîteva zile mai tîrziu, guvernatorul civil din Bilbao a condamnat alți trei preoți din Biscaia la amenzi de cîte 25 000 pesetas. Unul dintre ei este preotul Manterola, confesorul organizației „Tineretul acțiunii catolice rurale”, acuzat de a fi strîns fonduri pentru a-l ajuta pe preotul Gabicayogoesca. Ceilalți doi preoți, Madariaga și Berrioatebortua, sînt acuzați de a fi participat la o manifestație organizată în satul Gatica, după ce autoritățile au hotărît să suspende o serbare cîmpenească catolică. Corespondentul din Madrid al ziarului „Le Monde” a anunțat că au mai fost condamnați alți cinci preoți la diverse amenzi.

METODE ȘI METODE

În multe biserici din Occident conducătorii parohiilor aparținînd diferitor comunități creștine au început să recurgă la metode din cele mai neobișnuite spre a-și asigura o participare cît de cît mulțumitoare la programele religioase. Una din ele este organizarea de concerte de jaz în care melodiile la modă sînt executate pe texte biblice. Revista noastră a dat deja unele informații în această privință.

Metoda s-a încercat a fi aplicată în diferite țări. Astfel înainte cu cîteva luni reprezentanți ai așa-zisei „Biserica tînără” din Elveția s-au întrunit la Wildhaus (Zürich) spre a examina în ce măsură cîntecele gustate de tineret ar putea fi folosite în scop de evanghelizare. Experiența a fost făcută în sensul de a începe studiul biblic prin audierea unui disc care s-a bucurat de succes; apoi se cerceta ce spune Biblia în legătură cu tema cîntecului. Rezultatele, se spune, au fost excelente.

În Anglia gruparea religioasă cunoscută sub numele „Armata Salvării” a organizat o orhestră Ye-Ye cu ghitare, baterie și diseuze. Într-o bună zi, spre surprinderea generală, această orhestră de „Joystings” a putut fi văzută în plină acțiune pe treptele catedralei Sfîntul Pavel (ap. rev. L'Illustré protestant, nr. 126, janvier 1965, p. 21).

Lucrurile nu s-au oprit însă aici. Tot la Londra, în biserica Spitalului Philippe și-a prezentat programul, nu demult, o trupă de balet. Pentru a atrage lumea la „casa Domnului” s-a îngăduit prezentarea unei scene de balet avînd ca temă Adam și Eva, deci o temă biblică (ap. rev. Magazin, nr. 404, sîmbătă 3 iulie, 1965, p. 3).

Că prin atari metode și altele de acest gen, corespunzătoare unei anumite mentalități, se pot obține oarecare rezultate de suprafață este de crezut. Noi ne punem doar întrebarea: ce ar zice Mîntuitorul Hristos ori unul din Sfinții Apostoli dacă ar asista la aceste spectacole?

IMPODOBIREA ȘI OBIECTELE SACRE

Răspunzînd unui cititor al revistei „Osservatore Romano della Domenica” care întreba de ce autoritatea bisericească nu face nimic spre a evita „distrugerea cu scopul de a folosi obiectele prețioase sacre pentru uz profan”, monseniorul Benvenuto Matteucci a afirmat: „De multă vreme autoritatea bisericească a atras atenția preoților și credincioșilor că e vorba despre bunul simț”. „E cel puțin monstruos — a continuat el — ca un potir să devină abajur, tabernacolul (baldachin peste altarul principal) să devină mobilă-bar, antimisul oglindă de cameră, chivotul în care se păstrează Euharistia podoabă pentru un pat matrimonial...”

CONFISCATA PINA ȘI BIBLIA

La Campo Grande, o suburbie a orașului Rio de Janeiro, poliția a operat o percheziție a bibliotecilor orașului, cu scopul confiscării „cărților roșii”, înțelegînd prin aceasta unele lucrări ale scriitorilor progresiști. La inventarierea făcută la comisariatul de poliție, s-a constatat cu uimire că una din cărțile confiscate era o biblie, „cu scoarțe roșii...”.

SOROACE DEZMINȚITE

Cu prilejul lucrărilor de reparații efectuate la un imobil din Rosiock (R.D.G.) în firida unui perete a fost găsită o sticlă în care se afla un bilet cu data de 15 august 1900. În biletul scris de unul din zidarii care au lucrat la construcția casei, necunoscutul autor se întreba: la ce trebuie să mai construim case de vreme ce se știe prea bine că exact peste o lună va veni sfîrșitul lumii?

Nici mai devreme, nici mai tîrziu, ci exact peste o lună. Și cînd te gîndești că de atunci au trecut nu mai puțin de 65 de ani!

URME ALE CREDINȚEI VECHILOR CARTAGINEZI

În insula Mozia, în apropiere de localitatea Marsala, arheologii italieni au descoperit opere de artă cartagineze de o importanță deosebită. În urma săpăturilor au fost scoase la lumină numeroase stele funerare din piatră, sculptate cu figuri de divinități, cu motive ornamentale de influență egipteană. Monumentele funerare, care datează din secolele VI—V î.e.n., se află pe un teren sacru, unde se aduceau sacrificii zeilor în perioada în

care cartaginezii ocupau Mozia. Două stele funerare conțin inscripții în limba punică.

În apropiere, a fost descoperit un alt teren sacru, dreptunghiular, înconjurat cu un zid. Se crede că este un sanctuar în aer liber, așa cum au mai fost descoperite și altele în Fenicia.

Aceste descoperiri arheologice aduc o contribuție importantă la cunoașterea originii orientale a artei cartagineze și a răspîndirii acesteia pe pămîntul italian.

DESCOPERIREA UNUI VECHI TEMPLU PERSAN

În nord-vestul Persiei, pe înălțimile pustii ale Azerbaidjanului, un izvor cu apă termală, printr-un proces carstic, a format în cursul mileniilor o colină de aproape 50 de metri înălțime. În vârful acestei coline izvorul întreține un lac, iar de jur-împrejur se pot vedea încă resturile unui val circular. Pe malul lacului, la circa 2 000 metri înălțime, au fost construite, în epoca perșilor sassanizi, un templu și un palat.

Este vorba de așa-numitul tron al lui Solomon, descoperit în 1960 de o expediție germană în colaborare cu arheologi iranieni și suedezi. Profesorul Naumann, directorul Institutului arheologic german din Istanbul, prezentînd rezultatele campaniei din 1964 afirmă, între altele, că aceste ziduri, înalte de 15 m, groase de 3 m și prevăzute cu 38 de turnuri semicirculare, sînt dublate la interior cu un val de aceeași înălțime și gros de 12 m construit din cărămizi uscate la soare.

De un interes deosebit se bucură cele două portaluri boltite care dau acces în interior și care nu prezintă nici cea mai mică urmă de ușă sau grilaj. Se pare că aceste ziduri nu pot avea decît un caracter simbolic...

Sistemul construcției cu anumite elemente decorative deasupra porților a permis să se atribuie edificiul dinastiei sassanizilor, dinastie sub care Persia a cunoscut cea de-a doua mare epocă de înflorire între secolele V și VIII d. Hr. Nici o altă construcție anterioară n-a fost descoperită. Localitatea se găsește menționată în opera unui poet și călător arab din secolul X, pe care a situat-o și a descris-o cu multă exactitate. El se numea Shiz și raporta că se găsea acolo un mare templu venerat de preoți și ridicat în cinstea zeului focului — Adhar.

Săpăturile din 1964 au confirmat descrierea. Rămășițele templului au putut fi complet degajate și s-a descoperit că cea mai mare parte a edificiului era construită din piatră. Numai boltile, ca și cele două săli centrale ale templului, acelea unde focul sacru era păstrat și expus, au fost construite din cărămidă. Una dintre sălile descoperite se presupune că ar fi servit la adăpostirea unui tezaur al regilor sassanizi. Cert este însă că arheo-

logii au descoperit un alt tezaur aproape de intrarea principală a templului. Aici ei au găsit 234 bulgări de argilă sub formă de „mingi” purtând urme a 900 de sigilii (rev. *Știință și tehnică* an. XVII, nr. 7, iulie 1965, p. 40).

POPULAȚIA GLOBULUI

Potrivit ultimelor date statistice ale O.N.U. privind recensământurile asupra populației lumii și economia mondială publicate în „The United Nation Statistical Yearbook” se arată că în lume trăiesc în prezent aproximativ 3 160 000 000 locuitori. Mai mult de jumătate din oamenii planetei noastre locuiesc în Asia și mai puțin decît 0,50 la sută locuiesc în Oceania. Țara cu cei mai mulți locuitori este R. P. Chineză, urmată de India, Uniunea Sovietică și Statele Unite. Toate aceste state la un loc au aproape jumătate din populația globului.

Potrivit statisticilor O.N.U., America Latină rămîne regiunea cu cel mai mare indice de creștere a populației — de 2,6 la sută, în timp ce indicele mondial este de 1,8 la sută.

PREMIZE PENTRU DIALOGUL ANGLICANO-ORTODOX

Interesul Bisericii anglicane de a realiza o apropiere de Ortodoxie și de a ajunge chiar la o unire cu ea cunoaște astăzi o vechime apreciabilă. Rupt cândva din trupul romano-catolicismului și adoptînd o parte din doctrina și practicile protestante, anglicanismul și-a constituit un profil cu totul aparte, deci niciodată îndeajuns de limpede configurat. Și poate că tocmai această lipsă de plinătate doctrinală și sacramentală este izvorul neliniștitor și căutărilor anglicane, manifestate în tentative din ce în ce mai susținute de a realiza mai întîi o unitate în propriul său interior și de a stabili contacte și conversații ecumeniste cu celelalte Biserici creștine, și în primul rînd cu Biserica Ortodoxă. E evident că anglicanismul aspiră să se reîncorporeze în trupul Bisericii celei una, așa cum a fost el întru început, și devine tot mai conștient că această reîncorporare nu e posibilă decît printr-o fuziune cu Ortodoxia.

În acest sens, Arhiepiscopia de Canterbury a inițiat, încă din cel de al treilea deceniu al secolului nostru, un schimb de scrisori cu Patriarhia de Constantinopol, iar în 1930 cele două scaune au instituit o comisie teologică mixtă, cu sarcina de a studia, în principiu, posibilitatea unirii celor două Biserici. În același timp, Biserica Angliei a intrat în legătură și cu Bisericele ortodoxe autocefale, cărora le-a solicitat colaborarea în această problemă. În cadrul acestor demersuri și acțiuni, Biserica Ortodoxă Română a jucat un rol foarte important. În 1935 s-a ținut la București o conferință a teologilor români și anglicani, ale cărei concluzii au fost mai mult decît promițătoare pentru viitoarele relații bilaterale. Trebuie amintită aici și vizita pe care, în 1936, Patriarhul Miron a făcut-o Arhiepiscopului de Canterbury.

Cel de-al doilea război mondial și frământările politice ce i-au urmat au întrerupt desfășurarea lucrărilor anglicano-ortodoxe, dar ideea n-a fost nicidecum părăsită. În 1956, o delegație anglicană, condusă de Grația Sa dr. Michael Ramsey, pe atunci arhiepiscop de York, a ținut la Moscova o conferință cu conducătorii și teologii Bisericii Ortodoxe Ruse, conferință menită să înnoade firul întrerupt, pentru o vreme, de sabia războiului. În mai 1962, Sanctitatea Sa patriarhul Athenagora al Constantinopolului a primit vizita oficială a Grației Sale dr. Michael Ramsey, de data aceasta Arhiepiscop de Canterbury și Primat al Angliei.

Ortodoxia a întâmpinat cu dragoste toate aceste demersuri, a încurajat și sprijinit întâlnirile, a adus contribuții importante în dezbaterile teologice și s-a declarat gata să participe la un dialog onest și constructiv cu Biserica Anglicană. Conferința panortodoxă de la Rodos a exprimat acordul tuturor Bisericilor ortodoxe autocefale de a se înființa o comisie teologică mixtă, ortodoxo-anglicană, care să preia concluziile lucrărilor anterioare și să continue cu altele noi; la rîndul ei, Biserica Anglicană a primit această hotărîre cu satisfacție și, în momentul de față, operează măsuri practice pentru traducerea ei în viață.

În desfășurarea relațiilor anglicano-ortodoxe cel mai recent și, fără îndoială, cel mai important eveniment îl constituie vizita pe care Grația Sa dr. Michael Ramsey, arhiepiscop de Canterbury și primat al Angliei, înconjurat de o delegație bisericească, a făcut-o, în iunie trecut, Bisericii Ortodoxe Române. Această vizită a prilejuit Grației Sale și membrilor delegației nu numai un contact direct cu Prea Fericirea Sa Patriarhul Justinian și cu membrii Sfîntului nostru Sinod, nu numai cunoașterea și aprecierea unor așezăminte bisericești de cultură și artă, ci și abordarea unor discuții teologice ale căror date ar putea constitui, într-o măsură oarecare, noi puncte de plecare pentru viitoarele conversații anglicano-ortodoxe. În contextul acestor discuții, prelegerea ținută de Grația Sa Arhiepiscopul Ramsey, în ziua de 3 iunie 1965, în aula Institutului Teologic Universitar din București, deține locul central. Ea este mai presus de orice, definirea actualei poziții teologice a anglicanismului, în perspectivă ecumenistă. Și nu mai puțin semnificativă a fost discuția pe care Arhiepiscopul Primat al Angliei a avut-o, în aceeași zi, cu profesorii Institutului Teologic din București, ca și aceea purtată, cîteva zile mai tîrziu, cu membrii Sfîntului nostru Sinod.

În lumina acestor comunicări și conversații, e limpede că principalul deziderat al Bisericii Anglicane este refacerea unității creștine. În acest scop, ea e gata să înceapă un dialog teologic cu Ortodoxia, și manifestă un interes cu totul deosebit față de participarea la acest dialog a teologiei românești. E interesant de observat și de reținut că viziunea ecumenistă a ierarhului anglican asociază ideii de unitate pe aceea de sfințenie și că această asociere dă fundamentului teologic al problemei un caracter mai pregnant. Sfințenia și unitatea țin de esența însăși a Bisericii și, ca atare, nu pot fi despărțite sau tratate separat. În același timp însă nu trebuie neglijată nici noțiunea de adevăr.

Biserica Anglicană împărtășește experiența Reformei din secolul al XVI-lea cu Bisericile protestante din Apus, dar ea refuză să se considere protestantă, întrucît ea nu înțelege reforma în același fel cu calvinismul și luteranismul. În același timp, ea împărtășește și cu Biserica Romei o bună parte din doctrina și spiritualitatea occidentală, dar refuză să accepte evoluțiile mai noi ale romano-catolicismului. Cu Ortodoxia, însă, anglica-

nismul își simte legături speciale și recunoaște că numai prin raportare la doctrina și spiritualitatea răsăriteană a izbutit el să depășească impasurile istorice în care l-a pus pendularea sa între romano-catolicism și protestantism.

Anglicanismul își declară o structură ecleziologică mult mai apropiată de Ortodoxie decât de celelalte Biserici, ceea ce e foarte important pentru premisele unui viitor dialog teologic. El se definește ca fiind alcătuit dintr-o familie de Biserici autocefale care împărtășesc aceeași credință, aceeași orînduire sacramentală, aceeași doctrină și, cu unele variante locale, aceeași liturghie. Deși autocefale, ele sînt în comuniune cu scaunul de Canterbury, în maniera în care Bisericile ortodoxe naționale păstrează comuniunea cu scaunul de Constantinopol. Așadar, catolicitatea anglicanismului nu trebuie înțeleasă în sensul occidental, ci în cel răsăritean. Principiul primatului papal e respins în mod categoric, atît prin declarațiile de la București și din alte părți ale Grației Sale Michael Ramsey, cît și prin acelea, destul de recente, ale Episcopului Ralph Dean, prelat executiv al Comunității mondiale anglicane. Primatul Angliei înțelege să aibă între ierarhii anglicani poziția unui „primus inter pares”, el fiind, în același timp, părinte și frate.

Cu privire la izvoarele credinței, recente declarații de la București afirmă că anglicanismul consideră Sfînta Scriptură ca supremă autoritate în materie de credință; Sfînteii Tradiții i se recunoaște rolul de călăuză în interpretarea Scripturii. Desigur, poziția anglicanismului față de Sfînta Tradiție e mult avansată în raport cu aceea a teologiei protestante clasice, dar actuala ei formulare lasă loc liber unor viitoare discuții; ar rămîne de precizat pe ce anume se poate întemeia calitatea de călăuză a Sfînteii Tradiții, și poate că această precizare va deschide perspectiva unei substanțiale apropieri de punctul de vedere ortodox și va restaura concluziile, mult mai pozitive, exprimate de anglicani în conferința din 1935.

Biserica Anglicană își reclamă continuitatea, în vechea Tradiție, cu Sfinții Părinți ai Bisericii, mărturisește simbolul niceo-constantinopolitan și revendică succesiunea apostolică a episcopilor, preoților și diaconilor ei. E adevărat că în crezul profesat de anglicani purcederea Sfîntului Duh e formulată pe coordonatele adausului romano-catolic, dar interpretarea pe care i-o dau astăzi proprii ei mărturisitori vrea s-o apropie de sensul ortodox. Problema însă rămîne deschisă. Așa după cum nu poate fi socotită complet încheiată nici discuția referitoare la succesiunea apostolică a ierarhiei anglicane, cu toate că în 1935 Ortodoxia românească s-a pronunțat pozitiv; în acest teren, teologia anglicană încă mai datorează cîteva explicații și precizări care, desigur, nu vor lipsi din dialogul anunțat. Oricum, se poate spune că validitatea hirotoniilor anglicane e o problemă aproape rezolvată sau în orice caz, aflată în stadiul cel mai avansat.

Precizări teologice vor urma să se facă, din partea anglicană, și asupra Sfintelor Taine. În momentul de față, ca și în trecut, Biserica Anglicană folosește denumirea de Sfinte Taine numai pentru Botez și Euharistie, cu precizarea că ele au fost instituite de Domnul Hristos; ea recunoaște însă și practică, în același timp, Confirmarea (echivalentul Mirungerii), Pocăința, Hirotonia, Cununia și Ingrijirea bolnavilor prin ungere sau punerea miinilor (echivalentul Maslului). Dialogul teologic va trebui să rezolve dacă, și în ce fel, anglicanismul va încorpora pe ultimele cinci în înțelesul și cu funcțiunea de Sfinte Taine, mai ales că printre ele se numără și Hirotonia, direct legată de problema succesiunii apostolice.

În expozeul său teologic de la București Grația Sa dr. Michael Ramsey a aruncat o lumină nouă asupra a două probleme nu îndeajuns de lămurite, pînă acum, teologilor noștri: cultul sfinților și justificarea.

Se știe că abuzurile romano-catolicismului medieval au dus la formularea și practicarea unei false doctrine despre rolul mijlocitor al sfinților. Acestora li s-a atribuit puterea unei mijlociri personale, individuale, bazată pe existența unui tezaur de merite proprii de care papii puteau dispune discreționar și prin exploatarea căruia puteau exercita un anumit determinism asupra grației mintuitoare a lui Dumnezeu. Pe această falsă viziune s-a întemeiat practicarea faimoaselor indulgențe papale, ceea ce implica și o tratare mercantilă a funcțiunii purgatoriului. Se mai știe, de asemenea, că doctrina tezaurului de merite ale sfinților și practicarea indulgențelor au constituit laolaltă, unul din cele mai puternice puncte de plecare ale Reformei. Consecința a fost că, prin reacție, protestantismul a repudiat radical cultul sfinților. De reacția Reformei s-a resimțit, multă vreme, și Biserica Anglicană. Totuși, datorită unui contact mai strîns cu învățătura Răsăritului ortodox și adoptînd o atitudine mai echilibrată față de Tradiția autentică a Bisericii, anglicanismul a izbutit să ajungă la o anumită redresare și să restaureze, în parte, doctrina și cultul sfinților. În momentul de față, prin graiul Arhiepiscopului Primat, anglicanismul aduce unele precizări în problema comuniunii sfinților, de natură să lărgească în mod considerabil terenul viitoarelor discuții. În actuala concepție anglicană, sfinții nu sînt mijlocitori individuali care să poată întregi sau înlocui unica răscumpărare a lui Hristos. Ei strălucesc, dar nu prin strălucire proprie, ci prin răsfrîngerea slavei lui Hristos asupra lor. Nu există o linie despărțitoare între sfinții din slava și sufletele noastre, sau o barieră între cer și pămînt. Toți, împreună cu Sfînta Fecioară, se roagă Sfintei Treimi și o slăvesc.

În ceea ce privește problema justificării, ea a mai fost discutată și în 1935, dar nu complet elucidată, așa după cum, de altfel, nu este nici astăzi. Întrucît, în acel an, capitolul respectiv includea alături de justificare, și ideea de sanctificare,

Grația Sa dr. Michael Ramsey sugerează că o formulare mai corectă a lui ar fi : „justificare și sanctificare”. Anglicanismul nu este nici astăzi de acord că omul se mîntuiește prin credință și fapte bune. Totuși el face un avans important față de protestantismul clasic, afirmînd că credința e, în mod inevitabil, rodnică în fapte bune, acordînd o astfel de interpretare cunoscutului text din epistola Sfîntului Iacob. Teologia anglicană propune deci o nouă formulare în sensul că omul participă la harul răscumpărător prin credința care rodește în fapte bune. Prin aceasta, anglicanismul se menține în afara gîndirii protestante, prin accentuarea factorului credință, dar se apropie de Ortodoxie prin legătura cauzală și deci, indisolubilă pe care o face între factorul fapte bune și acela al credinței, Oricum, teologii noștri de la București s-au declarat plăcut surprinși de aceste precizări, cu toate că, din unele puncte de vedere, ele nu acopăr în întregime pozițiile anglicane din 1935.

Terenul liturgic propriu-zis e, deocamdată, mai puțin vizat. Deosebirile de acest fel, privite în perspectivă ecumenistă, nu par de nerezolvat. Un punct de mult cîștigat la ambele Biserici, e faptul că liturgiile lor se săvîrșesc în limbile naționale respective.

Semne de întrebare au ridicat, în ultima vreme, contactele și conversațiile speciale ale Bisericii Anglicane cu alte Biserici din Occident, orientate spre punctul final al unirii. E cert că anglicanismul dorește o unire cu Ortodoxia, dar aceasta implică, din partea ortodocșilor, o studiere atentă a contextului general și o apreciere a compatibilității sau incompatibilității alăturării lor de una sau alta din comunitățile creștine angajate în dialog cu Biserica Anglicană. În ceea ce privește catolicismul, Grația Sa dr. Michael Ramsey a declarat limpede că „între noi și Biserica Romano-Catolică nu există negocieri oficiale, ci contacte neoficiale, discuții teologice și relații prietenești”. Pe de altă parte însă, Biserica Anglicană a întreprins o acțiune de unire cu unele Biserici protestante neepiscopaliene ; în stadiul cel mai avansat sînt tratativele cu metodiștii. Primatul Angliei nu vede nici o incompatibilitate între unirea anglicanilor cu metodiștii, pe de o parte, și unirea lor cu ortodocșii, pe de alta. Problema constituie, totuși, o dificultate, cel puțin pînă în ziua în care se va ști dacă metodiștii au adoptat principalele temeuri ale învățăturii și practicii creștine.

Privit în ansamblu și în amănunt, viitorul dialog anglicano-ortodox se anunță extrem de interesant. În jurul său s-a creat un climat psihologic cu deosebire favorabil ; în acest sens, vizita și convorbirile la care ne referim sînt o dovadă certă. O apropiere, o înțelegere și, eventual, o unire a anglicanismului cu Ortodoxia sînt de natură — după aprecierea Grației Sale dr. Michael Ramsey — nu numai să definească mai limpede și mai fructuos relația bilaterală dintre două mari Biserici, ci și să contribuie la

rezolvarea unor probleme delicate ale Occidentului creștin. Mai mult decît atît, prin înțelegere mutuală, unire și sfințenie, creștinii își pot aduce partea lor de contribuție la împăcare, unitate și propășire. Această largă viziune asupra dialogului intercreștin definește, fără îndoială, adevăratul spirit ecumenist al vremilor noastre.

V. Anania

COMEMORAREA LUI IOAN HUS

La 6 iulie 1415 a fost ars pe rug, ca eretic viclefian, magistrul ceh Ioan Hus, profesor la universitatea din Praga, teolog convins și predicator însoțit din Capela Betleem. Forul de judecată a fost conciliul de la Constanța-Elveția, în cadrul marelui lupte contra schismei papale, pentru care motiv conciliul a proclamat teoria „conciliară”, că el este mai presus de papă spre a se putea pronunța valid în problema dată. Condamnarea a provocat mare frământare printre cehi, pentru că era evident că ea se baza pe intrigi și pe anchetă superficială, singura vină a lui Hus fiind faptul că a subliniat greșelile papilor, a refuzat indulgențele și a cerut o viață creștină înnoită. Din această frământare au generat apoi „războaiele husite” și apariția de grupări radicale husite, care s-au îndepărtat de principiile inițiale ale lui Ioan Hus.

Împlinindu-se în anul acesta, la 6 iulie, 550 de ani de la arderea pe rug a lui Ioan Hus, Biserica evanghelică cehoslovacă, condusă de patriarhul M. Novak, a hotărît să organizeze comemorări solemne, care s-au desfășurat între 11 iunie și 6 iulie la Praga. Patronarea religioasă a acestor festivități din partea Bisericii cehoslovace a fost determinată de faptul, că această Biserică se consideră a fi moștenitoarea directă a tradițiilor lăsate de frații Ciril și Metodie în Moravia, a tradițiilor lui Ioan Hus și a celor lăsate de Ioan Amos Comenius; astăzi ea nu mai este în tranziție prin unitarianism, cum a fost aceasta în primii ani de constituire a Bisericii cehoslovace, în opoziție cu inițierile de caracter ortodox, peste care însă s-a trecut (Vezi prod. Zd. Trtik, în *Cesky Zpas* nr. 17—20, 1965). De aceea Biserica cehoslovacă, avînd în vedere că procesul de la Constanța din 1415 a avut lipsuri juridice și că acuza de erezie viclefiană nu a fost dovedită, cere ca procesul lui Ioan Hus să fie revizuit, chiar spre o reabilitare a lui, asemenea faptului revizuirii cazului cu Girolamo Savonarola.

Pentru revizuirea procesului sînt și credincioșii luterani, pentru că însuși Martin Luther, cînd a pășit în public, pentru aceleași motive de înnoire a vieții creștine din Apus, a declarat că el este un „Hus saxon”. Dar în acest cadru Ioan Hus a fost considerat ca un precursor al protestantismului.

Ce îi privește pe ortodocși, ei au luat cunoștință de „cazul” lui Ioan Hus în mai multe feluri : astfel credincioșii din Lituania l-au cunoscut pe prietenul său Ieronim de Praga, care în 1413 a trecut acolo la Ortodoxie ; ei au aflat că amândoi, Hus și Ieronim, au început să învețe grecește ca să poată citi în original Acrivia Sf. Ioan Damaschin ; dar delegația ortodoxă la conciliul de la Constanța, din 1418, condusă de mitropolitul Grigore Țamblac din Kiev, a aflat că Hus a fost condamnat ca eretic ; de fapt eretici păreau și husiții radicali, care s-au împrăștiat și prin țări cu ortodocși, ca în Transilvania, în Moldova și alte regiuni ; pentru compromiterea husitismului s-au ostenit și inchișitorii papali ; totuși în 1451, delegatul husiților de la Praga, conduși de arhiepiscopul J. Rokytana, pe numele Petru Payneus (Constantin Anglicul), s-a înțeles cu partida ortodocșilor, condusă de Gheorghe Scholariul, să realizeze o unificare, având aceeași credință ; dar ea nu s-a putut înfăptui pentru motive istorice ; astfel în Răsăritul ortodox s-a uitat apoi de Ioan Hus.

Dar în secolul XIX, cercetătorii ruși ortodocși, ca E. Novikov, A. Hilferding și I. Palmov, au arătat, că problema lui Hus include și o parte ortodoxă, având în vedere înclinațiile lui Ioan Hus spre Ortodoxie, chiar dacă nu o cunoștea pe atunci deplin ; nu a mai avut timp, din cauza condamnării, să-și îplinească dorința de a o cunoaște, cum o realizase prietenul său Ieronim. Deci Ioan Hus a fost considerat „martir pentru adevărata credință ortodoxă”.

Tema a fost preluată apoi, după 1918, de cercetători cehi, care s-au desprins din catolicism, spre a reveni la vechile tradiții, exprimate prin „cirilometodismul” de caracter răsăritean. În mod firesc a fost atunci amintit și Ioan Hus ca și pedagogul Ioan Amos Comenius, care însă au fost reclamați de Bisericile evanghelice cehe.

Cu ocazia comemorării lui Ioan Hus, în 1925, episcopul ortodox sîrb, Nicolae Velimirovici, a și publicat o lucrare la Belgrad, intitulată „Sfîntul Ioan Hus”. Faptul a prilejuit discuții, căci se părea prea îndrăzneț a vorbi atunci de o astfel de sfințenie. În vremea noastră problema a fost reluată. Numeroși cercetători, ca J. Jeschke, K. Onasch, J. Macek, J. Molnar, B. Havranek, M. Kanak, D. Soukupova și alții au constatat legătura directă între tradițiile cirilometodiene și ivirea lui Ioan Hus, cu concluzia că tocmai în cadrul acestor tradiții s-a putut crea atmosfera în care să apară Ioan Hus, cu stăruința sa pentru înnoirea vieții creștine. Se dă atenție deosebită acum tezelor lui Ioan Hus despre : Biserica fără primat personal, Teologia potirului cu împărtășirea sub ambele forme, pacea lumii, care la timpul său nu au putut fi difuzate. Hus apare deci ca un luptător sincer pentru binele celor mulți și de altădată obidiți.

La noi românii, husitismul a fost obiect de cercetare pentru mulți ; unii au și crezut că el a dat impulsul pentru inițierea

traducerilor Sf. Scripturi în limba poporului ; o susținea istoricul Nicolae Iorga, și după el alții. Dar afirmația nu s-a putut menține, fiind o teorie vremelnică ; poate s-au impus unele elemente radicale husite în Răscoala de la Bobilna din 1437 ; dar lipsesc suficiente documentări. În orice caz, husiții, adăpostiți o vreme în Moldova lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, pleacă în 1492, menționînd ei singuri că „nimica nu au isprăvit“.

În Manualul de Istoria Bisericii Române, publicat de Patriarhia Română, vol. 1, 1957, la p. 251 se spune : „Potrivirea învățăturii lui Hus cu învățătura Bisericii ortodoxe nu a fost întîmplătoare ... Hus nu urmărea decît îndreptarea stării morale a catolicismului ... Dacă Hus a fost tirît înaintea conciliului de la Constanța și osîndit să fie ars pe rug, aceasta s-a întîmplat numai pentru lupta sa împotriva autorității papale ; aceasta îi era erezia, încolo putem spune că el era ortodox“.

Sînt acestea toate pricini pentru care ne putem asocia cu inima întreagă la comemorările de la Praga.

Prof. M. Șesan

ECUMENISMUL DE LA AGAPE

Stabilimentul Bisericii protestante valdence de la Agape, din regiunea muntoasă apuseană a Turinului din Italia, are un caracter ecumenist, pentru că nu numai participanții la campamente (întruniri), ci și problemele discutate, au acest caracter. Ca mărțurie stau campamentele de la Agapa din vara acestui an.

Primul campament s-a ținut între 14—23 iulie 1965 cu tema : Biserica cere libertate pentru toți. Conducerea discuțiilor au avut-o prof. Georges Crespy și Bruno Rostagno și au fost atinse problemele privitoare la : libertatea religioasă în cadrul societății moderne. La discuții au participat participanți din Biserica reformată franceză, din biserica valdensă italiană, din patriarhia rusă, din Biserica Fraților cehi, și doi reprezentanți catolici, unul capucin și altul dominican. Au participat numeroși tineri și tinere, studenți, protestanți și catolici din variate țări.

Al doilea campament internațional s-a ținut în zilele de 24 iulie—2 august cu tema : Familia și problemele ei în actualitate ; desfășurarea discuțiilor s-a făcut în formă de : proces, participînd între alții și medici și psihologi, cu experiență profesională, pentru că se recunoaște că de familie depinde și înfățișarea individului în societate.

Al treilea campament internațional s-a ținut în zilele de 2—11 august la tema : problemele educației în Africa și în Europa. Direcțiunea au avut-o prof. Mario Miegge din Italia și Seth Owosu Agyakwa din Africa. Au participat tineri din ambele continente care și-au împărtășit reciproc modalitățile educației.

Programul s-a desfășurat „în jurul mesei rotunde”, adică într-o egalitate deplină și schimb liber de păreri și propuneri.

Al patrulea campament a avut loc între 21—30 august, cu tema : Chipul omului. În mod deosebit au fost dezbătute problemele legate de următoarele momente : 1. omul modern cu conștiința sa istorică ; 2. omul modern care își construiește istoria sa, el fiind agentul vieții și al progresului, îndeosebi în cadru social al colectivității umane, care realizează progrese uimitoare în domeniul tehnicității ; 3. colectivitatea creștină (comunitatea) este martoră la acest progres modern, fiind la aceasta îndemnată de însăși înțelegerea modernă a teologiei ; 4. „omul nou” după concepția Apostolului Pavel corespunde deplin omului nou modern, cuprins de grija bunului mers colectiv ; 5. S-a constatat că lui Adam din vechiul Testament, i se înfățișează acum un Adam din Noul Testament, dintr-o lume modernă, dar cu aceeași omenitate și cu spor de umanitate.

Al cincilea campament s-a ținut între 31 august—8 septembrie la tema : Fascismul și mărturia creștină. Pornind de la cazuri concrete de discriminare rasială, care au dat dovadă că nesocotesc respectul persoanei umane, precum au fost cele din Germania hitleristă și sînt aplicate și acum în cadrul apartheidului din Republica Sud-Africană și prin segregția din S.U.A., s-a tras concluzia că învățătura creștină este contrarie acestor discriminări și prin urmare creștinii sînt datori să combată orice fel de manifestare care nesocotește egalitatea dintre rase și oameni. Ca exemplu pentru această atitudine s-a luat „Biserica mărturisitoare” din Germania lui Hitler, care din 1934 a combătut manifestările discriminatorii hitleriste, și membrii ei o fac și acum, în cadrul multor organizații și alianțe pentru pace, pentru colaborare și împotriva discriminărilor.

Paralel s-au mai organizat și campamente ocazionale, de caracter mai restrîns, precum : campamentul tineretului din Hamburg, campamentul protestanților francezi, campamentul interconfesional cu participanți valdensi și metodști. Toate au avut ca temă : Atitudinea religioasă în era tehnicismului. S-a tras peste tot concluzia, că în actualitate, creștinismul nu mai poate fi, ca altădată, de caracter dominant, ci în fața realităților sociale, el trebuie să fie „slujitor”, contribuind la toate problemele sociale și morale ale omenirii cu concepțiile sale evanghelice.

Prof. M. Șesan

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

HIROTONIRI

În vederea completării unor parohii rămase vacante, Consiliul Arhiepiscopesc a numit pe licențiatul în Teologie Silvian Rotaru ca titular al parohiei Ususău din protopopiatul Lipova și pe licențiatul în Teologie Mircea Barzu ca titular al parohiei Nerău din protopopiatul Sinnicolaul Mare. După îndeplinirea tuturor formelor corespunzătoare, în vederea începerii activității pastorale la care au fost chemați cei doi candidați au fost hirotoniți întru diaconi și apoi preoți, cel dintâi în cadrul liturghiilor arhieresti oficiate în catedrala mitropolitană în 11 iunie respectiv 13 iunie, duminica Rusaliilor, iar cel de-al doilea la catedrala mitropolitană în 15 august, praznicul Adormirii Maicii Domnului și cu prilejul tîrnosirii bisericii din Timișoara II Fabrică.

SFINȚIRE DE ANTIMISE

Spre a împlini nevoile unor parohii a căror antimise necesitau preschimbarea, administrația eparhială s-a îngrijit de confecționarea altora noi din pînză de în pe care s-au imprimat cele prescrise de rînduielele bisericești. Cu grijă pregătite, s-au cusut în ele sfinte moaște și apoi au fost sfințite, după ritual, vineri 11 iunie. După așezarea pe sfînta masă din altarul catedralei mitropolitane, unde au rămas numărul de zile prescris, s-a oficiat liturgia arhierescă de către Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae înconjurat de un sobor de preoți și diaconi. Au asistat preoții din orașul de reședință mitropolitană și credincioși.

TIRNOSIRE DE BISERICA

Biserica parohiei Timișoara II Fabrică purtînd hramul Sfințului Proroc Ilie, recent renovată a fost din nou sfințită de către Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae, duminică 22 august. După îndătinata înconjurare, citirea pericopelor evanghelice și a rugă-

ciunilor stabilite de ritual, s-a făcut stropirea cu apă sfințită și ungerea cu sfânt mir. Apoi s-a oficiat sf. liturghie în cadrul căreia Chiriarhul a adresat credincioșilor prezenți un cuvânt de învățătură.

La sfârșit parohul locului, P. On. Părinte dr. Victor Vlăduceanu, a făcut un istoric al parohiei și bisericii ei, insistând asupra vredniciei enoriașilor de ieri și de astăzi, care s-au dovedit a fi mereu nu numai adevărați credincioși ci și buni cetățeni. I-a răspuns Înalt Prea Sfinția Sa îndemnându-i pe toți a-și îndeplini în continuare atît îndatoririle lor față de Dumnezeu cît și față de poporul și Patria cărora aparțin.

După încheierea dumnezeieștii liturghii în curtea bisericii a fost oferită o agapă la care au luat parte soborul de preoți slujitori, consiliul și comitetul parohial, credincioși.

PE DRUMURILE EPARHIEI

Spre a verifica modul în care s-a efectuat pictarea bisericii parohiale din Păuliș, protopopiatul Lipova, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae s-a deplasat aici în ziua de 14 iunie.

În ziua următoare, la 15 iunie, a cercetat Seminarul Teologic din Caransebeș, participînd la examenele de sfârșit de an. Tot în aceeași zi a vizitat Institutul Teologic de la Sibiu, interesîndu-se despre modul de comportare al studenților aparținînd Eparhiei, aflați și ei în examene.

Pentru rezolvarea problemelor curente ale parohiei Oravița și în special completarea unui post de preot vacant, Chiriarhul, însoțit de P. On. Părinte Patriciu Tufescu, inspector eparhial, s-a întîlnit în ziua de 17 iunie cu membrii consiliului parohial de aici. Discuțiile purtate au contribuit la adîncirea legăturilor firești care trebuie să existe între conducerea bisericească pe de-o parte, preoți și credincioși pe de altă parte.

La 16 august Înalt Prea Sfinția Sa a cercetat oficiul protopopesc din Deta și apoi, împreună cu P. On. Părinte protopop Ioan Olariu, parohia Voiteni unde au fost discutate chestiuni legate de activitatea preotului paroh Constantin Negrei.

INCHEIEREA ANULUI ȘCOLAR 1964—1965 LA SEMINARUL TEOLOGIC

Încheierea cursurilor a fost și în acest an un prilej de bucurie și o zi de sărbătoare. Tradiționala festivitate a avut loc în ziua de duminică 27 iunie în prezența Prea Sfințitului Episcop Teoctist al Aradului.

În dimineața zilei de 27 iunie, corpul profesoral și elevii au participat la serviciul divin oficiat în biserica catedrală „Sfin-

tul Gheorghe" din Caransebeș. Sfânta liturghie a fost săvârșită de Prea Sfințitul Episcop Teoctist, înconjurat de un sobor de preoți și diaconi. Au participat printre alții Prof. dr. Milan Șesan, profesor la Institutul Teologic din Sibiu, Prot. dr. Gheorghe Cotoșman vicarul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, Prot. Ioan Nădăban, diac. stavr. T. Băbuția de la Centrul Eparhial al Aradului, ProtosinCELul Timotei Iftimie starețul Mănăstirii Bodrog, apoi P. C. director Pr. Gh. Neda, Pr. prof. Af. Levițchi, Diac. prof. C. Olaru, Prot. D. Grama, Pr. Ilie Cîmpeanu, Pr. I. Teodorovici.

Sfânta liturghie s-a desfășurat într-o atmosferă de evlavie și solemnitate, răspunsurile fiind date de corul elevilor sub conducerea Prof. C. Vladu.

După priceasnă a vorbit Prea Sfințitul Episcop Teoctist care tilcuind sfânta evanghelie a arătat printre altele că Mîntuitorul trecînd pe lîngă frumoasa mare a Galileii, cheamă la apostolat pe primii săi ucenici care răspund cu promptitudine. Această chemare ne-o adresează Mîntuitorul și nouă, dar într-un fel deosebit de chemarea adresată cu două milenii în urmă pescarilor de la marea Galileii. Noi nu trebuie să părăsim toate și să-i urmăm Lui, ci rămînînd la ale noastre să-L urmăm pe Mîntuitorul nu ca pe cineva care ne-a trezit doar admirația, ci ca pe unul care este în noi prin Sfîntul Botez, iar prin Sfînta Euharistie ne identificăm cu El. Nu-l urmăm pe Mîntuitorul ca Petru prin lacrimi de pocăință izvorîte dintr-o faptă a neștiinței, ci călăuziți de farul credinței căutăm să fim cît mai curați sufletește și în același timp niște făptuitori ai virtuții creștine. Asemenea modelatorilor de ceramică, Mîntuitorul ne modelează și pe noi prin cuvintele Evangheliei, încît sufletele noastre devin împodobite cu frumoasele flori ale iubirii și slujirii semenilor. Cînd nu putem singuri să răspundem chemării Mîntuitorului, ne ajută Biserica, ale cărei mădulare sîntem. Biserica întreagă răspunde chemării Mîntuitorului de a-L urma. Adresîndu-se elevilor, Prea Sfinția Sa a identificat chemarea Mîntuitorului pe care o adresa altădată primilor ucenici, cu chemarea la apostolat pe care Iisus Hristos o adresează pînă la sfîrșitul veacurilor tuturor acelora care vor să devină slujitorii sfintelor altare. Elevii au răspuns pozitiv chemării Mîntuitorului, unei chemări după har. Ei trebuie să fie la înălțimea chemării pe care Fiul lui Dumnezeu le-a adresat-o și să devină ucenici demni și autentici ai Mîntuitorului. În încheiere, Prea Sfinția Sa a stăruit asupra necesității de a ne dovedi cît mai mult că am răspuns prin fapte de iubire, de pace și de înfrățire chemării pe care Mîntuitorul ne-o adresează tuturor.

Înainte de încheierea sfîntei liturghii, Prea Sfințitul Teoctist a citit rugăciunea de mulțumire adresată Tatălui ceresc pentru darurile revărsate asupra școlii.

Serbarea de sfârșit de an propriu-zisă a avut loc în sala festivă a Seminarului. La început corul elevilor sub conducerea Prof. C. Vladu a executat imnul de stat, după care P. C. Părinte director Gheorghe Neda a prezentat darea de seamă privitoare la desfășurarea activității Seminarului în cursul anului școlar 1964—1965. P. C. Sa a arătat că se încheie „cu roade îmbucurătoare”. Analizînd procesul de învățămînt, P. C. Sa a arătat că învățămîntul „s-a desfășurat în bune condiții și la un nivel corespunzător”. Cursurile s-au ținut în cadrul orarului întocmit după regulamentul învățămîntului teologic și în conformitate cu principiile pedagogice.

Educația duhovnicească a elevilor s-a făcut prin participarea lor la slujbele săvîrșite în capela școlii, sau la biserica „Sf. Ioan Botezătorul”. În timpul posturilor Crăciunului și Paștelui, elevii au fost pregătiți și au primit Sfînta Taină a Euharistiei.

Educația cetățenească-patriotică, a constituit un obiectiv principal al școlii. Elevii au participat la sedințe în care profesorii au vorbit despre însemnătatea unor sărbători patriotice. Au fost antrenați de profesorii diriginți să activeze și în domeniul social. Abonamentele la ziare, participarea la diferite manifestări culturale patriotice și la diferite munci patriotice, însoțiți de cadrele didactice, precum și la întîlnirile cu deputații în perioada alegerilor, iar în 7 martie a.c., alături de profesori și-au depus votul lor pentru cei mai buni din bunii fii ai poporului.

Pe lingă acestea, P. C. Părinte director a amintit și de manifestările elevilor pe tărîm literar în cadrul cercului literar și la diferite serbări. Acestea s-au făcut sub conducerea P. C. Diac. prof. C. Olaru.

Televizorul școlii a stat la dispoziția elevilor, dîndu-li-se posibilitatea, sub îndrumarea cadrelor didactice, să urmărească diferite programe artistice, culturale, sportive. Pentru însușirea cît mai temeinică a limbilor străine s-a procurat un magnetofon care s-a întrebuițat cu real folos în cursul acestui an școlar.

Școala și-a putut desfășura în condiții optime activitatea pe tărîm administrativ gospodăresc pe baza alocării din partea Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului cum și a Episcopiei Aradului a unor importante sume de bani în scopul susținerii școlii, sau sub formă de burse și semiburse pentru susținerea elevilor.

Încheind această dare de seamă, P. C. Părinte Director a adresat mulțumiri Înalt Prea Sfînței Sale Nicolae, Mitropolitul Banatului, Prea Sfînției Sale Teotist Episcopul Aradului, cadrele didactice și tuturor ostenitorilor pentru interesul ce l-au arătat în vederea propășirii școlii.

Înainte de a declara încheiat anul școlar 1964—1965, Părintele director Gh. Nedă s-a adresat tinerilor absolvenți spunînd printre altele : „... Voi care vă despărțiți acum după cinci ani de profesorii voștri, de colegii voștri de școală, de Seminarul și orașul nostru, unde ați depănat idealurile voastre, începutul fra-

ged al tinereții, vă îmbrățișez cu căldură în numele tuturor cu toată dragostea creștinească și părintească..." Iubiți pacea, mergeți în pas cu timpul și nu uitați Seminarul și orașul în care ați lăsat o parte din ființa voastră. Faceți-vă datoria cu conștiințiozitate față de Biserică și Patrie".

După ce corul elevilor a executat două cântări religioase, elevul Iacob Bupte din anul IV a recitat poezia: „Țării mele” de V. Tulbure. Au urmat trei cântări populare în execuția aceluiași cor, după care, elevul Vasile Munteanu din anul IV a recitat poezia: „Moartea lui Fulger” de G. Coșbuc.

Programul coral s-a continuat prin intonarea cîntecului patriotic: „Republică măreață vatră” de I. Chirescu.

În continuare a vorbit Prot. prof. Milan Șesan de la Institutul Teologic universitar din Sibiu.

După ce corul a intonat un „Psalm”, a luat cuvîntul Prea Sfințitul Teoctist, care și-a exprimat bucuria de a fi participat la încheierea acestui an școlar, pentru că a putut sesiza sumarul muncii și al unor nădejdi de viitor. Inimile sînt pline de bucurie văzînd că învățămîntul seminarial pășește pe o treaptă superioară, datorită faptului că școala teologică este legată de Biserică, crescînd și dezvoltîndu-se sub ocrotirea Bisericii. Îmbunătățirile procesului de învățămînt religios sînt vizibile. Se caută să se dezvolte vocația preotească încît nădejdlile Sfințului Sinod sînt pline de roade. Seriile de preoți cu vocație, slujitori ai sfințelor altare ne produc deosebită bucurie, ceea ce înseamnă că așteptarea noastră este îndreptățită. Un preot trebuie să-și închine slujirea nu numai sfîntului altar și Bisericii, ci și credincioșilor. Un preot după chipul și asemănarea Mîntuitorului se străduiește să-și modeleze felul misiunii sale în așa fel încît să înlăture voința de pace și fericire a poporului nostru.

Prea Sfinția Sa a remarcat că în școală se cultivă și trăsăturile artistice ale poporului nostru, s-au recitat poezii, s-au intonat cîntece populare și patriotice etc., ceea ce înseamnă că sîntem o Biserică legată de poporul nostru și de năzuințele întregii omeniri. Toți cei care ne vizitează țara, pe linie bisericească, își dau seama din ce în ce mai mult de valorile Ortodoxiei și apreciază cu interes organizarea înțeleaptă a Bisericii noastre, lucrarea slujitorilor ei, precum și modul în care își împletește viața cu năzuințele creatoare ale tuturor fiilor Țării. Personalități de seamă care ne-au vizitat recent Biserica au rămas profund impresionați de realizările poporului nostru și de conlucrarea Bisericii noastre ortodoxe pentru o viață fericită. Ei au apreciat cu acest prilej și valoarea întregii Ortodoxii. Pe acest drum și sub călăuză Sfințului Sinod trebuie să mergem muncind fiecare la locul rînduit.

Încheind Prea Sfințitul Episcop Teoctist și-a exprimat din nou bucuria de pe urma succeselor obținute de Seminarul Teolo-

gic din Caransebeș în acest an, căutînd totodată să trezească tuturor conștiința că sintem slujitorii unei Biserici venerabile păstrătoare a întregului tezaur de credință și viață religioasă de unde reiese și datoria de a ne comporta și pe viitor ca vrednici fii ai ei.

Ultimul punct din programul festivităților încheierii anului școlar la Seminarul Teologic din Caransebeș a fost împărțirea premiilor celor mai buni elevi, care în cursul acestui an au dovedit sîrguință la învățătură și purtare foarte bună.

Prof. Sorin Cosma

PENTRU ÎMBUNĂTĂȚIREA CONTINUĂ A ACTIVITAȚII DIN PROTOPOPIATE

Sedințele de lucru cu conducătorii oficiilor protopopești au devenit un lucru obișnuit în Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului. Coordonarea și orientarea activității lor în sensul respectării dispozițiilor autorității superioare bisericești ca și a trebuinței de a răspunde solicitării preoților și a credincioșilor pe care îi păstoresc, s-a dovedit a fi posibilă, printre altele, și în cadrul acestor consfătuiri periodice cu aceia care, pe plan administrativ, fac legătura între centrul Eparhiei și parohii.

O astfel de întrunire s-a ținut din nou în ziua de 17 august. Sub conducerea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae, asistat de toți colaboratorii cu munci de răspundere de la consistoriul arhiepiscopesc, au fost discutate aspecte ale activității administrativ-bisericești, cultural-sociale și economice-gospodărești ale protopopiatelor și parohiilor. O atenție deosebită a fost acordată îndrumării preoților parohi spre o cît mai corespunzătoare pastorație, reclassificării parohiilor potrivit situației lor actuale, întocmirii bugetului pe anul viitor, respectării disciplinei financiare, etc. S-a făcut o analiză aprofundată a activității preoților și a parohiilor hotărîndu-se printre altele întocmirea unor referate, cu scopul de a se supune discuției la o nouă viitoare consfătuire și apoi a se trage concluziile menite a remedia eventualele lipsuri ce s-ar constata. Indrumări ample au fost date apoi în legătură cu o cît mai desăvîrșită organizare a conferinței de orientare din luna septembrie axată pe tema: „Orientări noi în lucrarea pastorală a preotului”.

Protopopii prezenți au participat activ la discuții ridicînd probleme interesante și menționînd aspecte, multe inedite, din sectorul lor de activitate. În legătură cu toate s-au dat lămuririle de cuviință și s-au stabilit puncte de vedere comune.

E de așteptat ca cele stabilite cu acest prilej să ducă la obținerea de rezultate care să îmbunătățească calitativ munca ce se desfășoară în cadrul Arhiepiscopiei.

CONSFĂTUIRI CU CÎNTĂREȚII BISERICEȘTI

După consfăturile cu cîntăreții bisericești din protopopia-tele Deta și Lipova, s-au ținut în continuare altele asemănătoare în protopopiatele Timișoara (16 iunie), Bozovici (17 iunie), Lugoj (6 iulie), Făget (23 iulie) și Oravița (25 august). Consfăturile acestea au fost prezidate de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae la Timișoara, Bozovici și Oravița, de P. On. Părinte Ion B. Mureșanu; consilier eparhial, la Făget și de P. On. Părinte protopop Toma Bujor la Lugoj.

În program au figurat expuneri ale unor preoți înfățișînd îndatoririle cîntărețului bisericesc (Horia Vișoiu—Giroc, Zaharia Humnița—Boldur, Ioan Medeleanu—Răchița, Ioan Popa—Gladna și Romulus Suciu—Ticvanicul Mic) cum și referate ale unor cîntăreți cu privire la modul în care înțeleg ei să-și împlinească sarcinile ce le revin (Petre Beleuț—Timișoara, Ioan Voichescu—Dalboșeț, Moise Dimitrie, Ion Dumitrescu—Gladna Montană și Nicolae Izvernaru—Sasca Montană). Pe marginea acestora s-au purtat îndelungi și fructuoase discuții din care s-a desprins hotărîrea cîntăreților bisericești de a sprijini cu însuflețire pe preoții lor parohi atît în activitatea lor din cadrul bisericii cît și aceea din afara ei. O atenție deosebită s-a acordat uniformizării cîntării bisericești precum și foloaselor pe care le aduce cîntarea omofonă.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae și ceilalți delegați care au prezidat consfăturile cu cîntăreții bisericești au sintetizat cele spuse de vorbitori povățuindu-i să fie mereu pilda cea bună în ale credinței și rîvnitori întru rezolvarea tuturor problemelor parohiei, să rămînă vestitori și înfăptuitori ai păcii, să-și îndeplinească cu dragoste și rîvnă îndatoririle obștești pentru a contribui cu spor la continua ridicare a Patriei, să nu uite că slujesc lui Dumnezeu dar și semenilor.

În sfîrșit numeroși participanți au executat cîntări bisericești dovedindu-și nu numai talentul ci și măiestria lor.

PICTARI DE BISERICI

Recent s-au terminat lucrările de pictare a bisericii cu hramul Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril din Reșița Română. Au fost executate picturi murale propriu-zise, în frescă, și lucrări de decor pictural aplicat tîmplei renovate, stranelor, tronurilor și chivotului. Suprafața pictată este de 514 mp. Afară de aceasta s-au mai executat 12 prăznicare în ulei, 4 medalioane în mozaic, 214 nimburi în șlah metal plus 10 nimburi în aur de 14 carate. S-au vopsit în același timp geamurile albe ale ferestrelor din întreaga biserică.

Lucrarea aparține pictorului bucureștean Iosif Vasu. La recepționarea ei de către specialiști în frunte cu prof. I. D. Ștefănescu, vice-președintele Comisiei de pictură bisericească de pe lângă Sfânta Patriarhie, a fost găsită corespunzătoare și bine realizată. Subvenționarea ei s-a făcut din daniile enoriașilor care, sub îndrumarea P. On. Prot. Victor Cazacu, parohul locului, au dovedit multă dărnicie și atașament față de Biserică.

O lucrare asemănătoare s-a executat la biserica din Păuliș, protopopiatul Lipova. Pictarea acesteia în tehnică fresco, stil neobizantin, pe o suprafață de 500 mp, de către pictorul bisericesc Constantin Nițulescu, constituie o realizare ce merită a fi subliniată datorită atât corectei reprezentări a figurilor și scenelor biblice cu respectarea indicațiilor vechilor Erminii de pictură, cât și potrivitei îmbinări a culorilor. Subliniere specială necesită ornamentația care impune prin bogăția și finețea ei.

DANII PENTRU INFRUMUSEȚAREA LOCAȘURILOR DE RUGĂCIUNI

Pentru împodobirea ca și îngrijirea bisericilor lor, credincioșii au contribuit și în cursul acestui an, dăruind diferite obiecte. Astfel în protopopiatul Caransebeș, credincioșii din parohia Boutharul Inferior au reparat și vopsit mobilierul din biserică cum și gardul împrejmuitor, iar credincioasele au donat mai multe lucruri de mină, artistic executate. Tot din dărnicia bunilor creștini, bisericile din Valea Timișului (Cîrpa), Armeniș și Glimboca, au fost înzestrate cu ornate luminate, cu acopereminte și cu alte obiecte necesare cultului.

Credincioșii din parohia Tomești și filia sa Baloșești, protopopiatul Făget, au oferit bisericilor lor două ceasuri de turn și diferite obiecte cu care s-au împodobit sfintele locașuri. De asemenea, și-au dotat bisericile cu cele de trebuință, parohienii din Luncavița și Globurău, protopopiatul Orșova.

În protopopiatul Timișoarei, credincioșii din parohia Dumbrăvița-Giarmata VII, prin contribuție benevolă au pardosit și tencuit interiorul bisericii parohiale și au înzestrat-o cu un candelabru și cu alte obiecte. Donații de preț, s-au făcut și catedralei mitropolitane.

REALIZARI GOSPODĂREȘTI

Prin grija preotului, cu sprijinul credincioșilor și cu ajutorul acordat de Consiliul Arhiepiscopesc, în cursul acestui an s-au executat diferite lucrări la mai multe biserici și case parohiale

din cuprinsul Eparhiei. Astfel în parohiile Armădia, protopopiatul Lugojului, Buzad, Julița și Miniș, protopopiatul Lipovei, au fost continuate lucrările de zidire a bisericilor ce au început anul trecut, iar bisericilor din Anina, Bucovăț, Babșa, Bogodint, Belotint, Begheiul Mic, Berzasca, Butin, Chișoda, Cadăr, Ciudanovița, Goruia, Giulvăz, Băile Herculane, Hitiaș, Jabăr, Lugoj, Mănăstur, Ohababistra, Peciul Nou, Prilipeț, Reșița Montană, Șanovița, Sălbăgel, Tirnova, Urseni, Vrani, Zolt și altora li s-au făcut diferite lucrări de reparație și întreținere.

Merită să fie subliniată contribuția credincioșilor din parohia Tirnova, protopopiatul Reșița, care sub îndrumarea preotului Alexandru Nicoliciu au terminat împrejmuirea cimitirului cu un gard în lungime de 800 m, confecționat din sîrmă și 400 stîlpi de fier plantați în beton, și cu două porți.

Lucrări de reparație, amenajare și întreținere s-au executat și la Seminarul Teologic din Caransebeș în vederea începerii noului an școlar în cele mai bune condiții.

LUCRĂRI DE RESTAURARE ȘI ÎNTREȚINERE A UNOR MONUMENTE ISTORICE

An de an din bugetul de Stat se acordă importante dotații pentru efectuarea de lucrări de conservare și de readucere a monumentelor de artă și arhitectură la vechile și autenticele lor forme. Ca urmare a sumelor ce s-au acordat în ultimul timp prin Departamentul Cultelor s-a trecut la restaurarea bisericilor de lemn monumente istorice din parohiile Seliște și Troaș, protopopiatul Lipova, sediul protopopiatului din Lugoj cunoscut sub denumirea de „birtul poștei” și turnul bisericii Sf. Nicolae din același oraș. S-au continuat în același timp lucrările de întreținere și conservare a bisericilor de lemn monumente istorice din Bătești, Curtea și Margina, protopopiatul Făget, a mănăstirii Săraca din Șemlacul Mic, protopopiatul Deta. Lucrări asemănătoare s-au executat la biserica de zid din Teregova, protopopiatul Caransebeș, la biserica din Oravița Montană precum și la bisericile din Lipova și Șoimoș, protopopiatul Lipova.

TRECUȚI LA CELE VEȘNICE

Prot. stavr. Ioan Geția, unul din cei mai distinși clerici bănățeni, a trecut, în seara zilei de 23 mai, din lumea timpului în aceea a veșniciei. A plecat din această viață pe neașteptate, răpus de o scurtă suferință, care l-a doborât așa cum doboară furtuna un falnic stejar. S-a despărțit însă de lumea de aici cu con-

știința celui care și-a folosit bine talanții cu care l-a înzestrat Dumnezeu.

Liceul din Beiuș și Institutul Teologic din Caransebeș, unde și-a făcut studiile au sădit într-însul dragostea de carte, sentimentul omeniei și conștiința datoriei. Cunoștințele, virtuțile și energiile acumulate, atât în casa țărănească a părinților săi din comuna Sirbova, regiunea Banat, unde a văzut lumina zilei înainte cu 77 de ani, cât și în școlile pe care le-a frecventat, au fost valorificate ca preot în Satu Nou și Greoni, ca protopop în Buziaș, ca sfetnic în consiliile eparhiale din Caransebeș și Timișoara, iar după pensionare și până la sfârșitul vieții, ca preot la catedrala Banatului, unde prin evlavie cu care slujea și prin demnitatea ce radia din ființa sa, crea în juru-i o atmosferă de multă seninătate.

Datorită înțelepciunii și puterii sale de muncă, a ocupat cele mai înalte funcții în Biserica bănățeană, iar la temelie Arhiepiscopiei a adus o contribuție din cele mai de seamă. Și-a cheltuit energia pentru mai binele semenilor, pentru instaurarea împărăției păcii Mântuitorului în inimile creștinilor și pentru prestigiul instituției pe care a servit-o, timp de peste cinci decenii, cu devotament, râvnă și pricepere.

A fost prohodit, în ziua de 25 mai, în catedrală, unde a fost parentat de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae. La locul odihnei de veci, din cimitirul parohiei Timișoara III, a fost petrecut de rude, preoți și credincioși. Înainte de a fi așezat în groapă, i-a evocat figura de adevărat preot și bun cetățean, P. On. dr. Ioan Petreuța, consilier eparhial.

Preotul pensionar Cornel Jurca, domiciliat în Timișoara, a decedat la 20 mai. S-a născut la 1884 în Vasiova. A urmat școala în comuna natală și apoi cursurile liceale de la Beiuș, Năsăud și Lugoj, unde și-a luat bacalaureatul. După absolvirea Institutului Teologic din Caransebeș în 1908 devine preot și păstorește timp de 40 de ani la Oravița Română și la Deliblata, unde din inițiativa, prin hărnicia sa și cu jertfa credincioșilor, a ridicat o biserică frumoasă. Pentru activitatea deosebită a fost distins cu dreptul de a purta brâu roșu.

Înmormântarea s-a făcut în cimitirul din Timișoara III, prohodit de un sobor de preoți în frunte cu P. On. Părinte dr. Gh. Coțșman. A cuvântat despre decedat P. On. Părinte Liviu Șurlașiu.

Preotul pensionar Alexe Puta, s-a stins din viață la 16 iunie, în vîrstă de 72 ani. Originar din Parța, adormitul în Domnul a fost un vrednic slujitor al altarului, lăsînd în urmă frumoase realizări, rodul îndelungatei sale activități. A păstorit vreme de 42 de ani în parohia Janova, protopopiatul Timișoara.

Inmormântarea a avut loc în cimitirul din satul natal, fiind prohodit de un sobor de preoți în frunte cu părintele protopop Victor Faur, care a rostit și cuvîntul de despărțire.

Preotul pensionar Nicolae Mihoc în etate de 72 ani, a trecut la cele veșnice în ziua de 2 iulie.

Absolvent al preparandiei și teologiei din Arad, a slujit în parohia Drăgoiești și Ohaba Forgaci din protopopiatul Lugoj și în parohia Olari din Eparhia Oradea.

Prohodul a fost săvîrșit în parohia Drăgoiești de un sobor de preoți în frunte cu părintele protopop Toma Bujor din Lugoj, care a rostit și panegiricul.

E P I S C O P I A   A R A D U L U I

SLUJBE ARHIEREȘTI

La Mănăstirea Hodoș-Bodrog. În duminica Mironosițelor, obștea Sfintei mănăstiri din Bodrog și credincioșii au avut bucurie de praznic. Prea Sfințitul Episcop Teoctist, primit în dangăt de clopot a liturghisit în sf. biserică a mănăstirii, înconjurat de un sobor format din PP. CC. Preoți Ion Crăciunel, Victor Biliboacă, Timotei Iftimie, Gheorghe Luca și Traian Sirca, slujba diaconiei fiind îndeplinită de Arhidiaconul stavr. T. Băbuția, Diac. Gh. Bej și Ion N. Pavel.

În cadrul sf. liturghii, Prea Sfinția Sa a binevoit a hirotesi pe P. C. Ieromonah Timotei Iftimie în rang de protosincel iar pe preotul Gh. Luca din parohia Bodrogul Vechi în rang de sachelar. Totodată a hirotionit pe diaconul Ion N. Pavel întru preot pe seama parohiei Coroi din protopopiatul Ineu.

La momentul potrivit Prea Sfințitul episcop a adresat celor prezenți un cald cuvînt de învățătură în care a tilcuit pericopa evanghelică a zilei.

În încheiere Prea Sfinția Sa a prezentat obștii mănăstirești și credincioșilor pe noul părinte stareț și preot slujitor al sf. mănăstiri Hodoș-Bodrog în persoana Prea Cuviosului Timotei Iftimie pe care l-a învrednicit de treapta de protosincel și care, avînd o bună pregătire teologică, experiență și daruri cu care l-a înzestrat Bunul Dumnezeu, va avea în sarcina sa conducerea duhovnicească și gospodărească a sf. mănăstiri cu o atît de frumoasă tradiție. Prea Sfinția Sa a mulțumit apoi P. C. Pr. Ion Crăciunel pentru osîrdia și priceperea cu care și-a îndeplinit slujba cît timp a funcționat la sf. mănăstire, urîndu-i viață îndelungată, iar Protos. Timotei Iftimie i-a urat bună rodire în munca ce-l așteaptă.

Prea Cuvioșia Sa a mulțumit Prea Sfințitului Episcop pentru încrederea ce a binevoit a-i acorda și a făgăduit că va trudi din toate puterile să corespundă așteptărilor Prea Sfinției Sale și ale tuturor.

După sf. liturghie Prea Sfinția Sa s-a îndreptat spre parohia Bodrogul Nou unde a cercetat paraclisul acelei parohii stînd de vorbă cu P. C. Părinte Ion Crăciunel și cu credincioșii care l-au întîmpinat.

La Hunedoara. Răspunzînd dorinței preoților și credincioșilor din orașul Hunedoara Prea Sfințitul Episcop Teoctist a programat pentru duminică 16 mai slujbă arhierască în biserica cu hramul „Sfinții Constantin și Elena”.

În preșeara acelei zile, Prea Sfinția Sa a vizitat biserica parohiei a II-a, cu hramul „Sf. Nicolae”, păstorită de preotul Anton Rudeanu. Chiriarhul însoțit de P. C. I. Nădăban consilier administrativ, de secretarul eparhial Diac. O. Pătrașcu și de arhidiaconul stavr. T. Băbuția, a fost primit de credincioși, de preotul paroh și de protopopul locului Adam Borșei care a adresat Prea Sfinției Sale un cuvînt de bun venit. Înalțul oaspete a asistat apoi la slujba vecerniei cu litie. La sfîrșit preotul A. Rudeanu a făcut Prea Sfinției Sale un raport asupra bisericii străvechi și a parohiei sale, dăinuind din vremea lui Matei Corvinul, mulțumind Ierarhului pentru deosebita cinste și bucurie pe care a binevoit să o facă celor de față și tuturor credincioșilor hunedoreni.

Prea Sfințitul Teoctist răspunzînd, a mulțumit tuturor pentru primirea însuflețită pe care i-au făcut-o și a dat credincioșilor pămîntești povețe.

Duminică dimineața Prea Sfințitul Episcop Teoctist a fost primit cu multă însuflețire de către credincioși, la biserica centrală din Hunedoara, cuvîntul de întîmpinare fiind rostit de P. C. Prot. A. Borșei la care Prea Sfinția Sa a răspuns cu mulțumiri și binecuvîntări pentru toți.

Prea Sfinția Sa a slujit apoi sf. liturghie, fiind înconjurat de un sobor de preoți și diaconi, între care, pe lîngă cei amintiți mai sus, au fost Prot. N. Suciu, Prot. T. Chiffa din Deva, Pr. Gh. Popovici, pensionar din Sinandrei-Deva, Pr. A. Rudeanu și Pr. Ieronim Rudeanu din Hunedoara.

La sfîrșitul sfintei slujbe P. C. Prot. A. Borșei a mulțumit Prea Sfințitului Episcop Teoctist, în numele preoților și credincioșilor din parohiile Hunedoarei pentru impresionanta slujbă ce a binevoit a săvîrși răspunzînd dorinței atît de vii a consiliului parohial și a credincioșilor. P. C. Sa a prezentat Chiriarhului un scurt istoric al parohiei și al situației ei actuale.

După acest cuvînt, Prea Sfințitul Episcop a binevoit a hirotesii pe Pr. Gheorghe Popovici din parohia Sinandrei, în rang de iconom stavrovor, iar pe Prot. A. Borșei în rang de iconom, acordîndu-le însemnele rangurilor respective.

A mai luat apoi cuvîntul P. C. Prot. Nicolae Suciu din Hunedoara care a dat glas plinătății bucuriei și recunoștinței preoților și credincioșilor din Hunedoara pentru marele dar al prezenței Prea Sfinției Sale între ei.

În cuvîntul pastoral adresat credincioșilor, Prea Sfințitul Episcop Teoctist, după ce a mulțumit pentru primirea ce i s-a făcut și pentru cuvintele adresate de cei doi preoți, a vorbit despre Sf. Biserică temeluită pe jertfa Mîntuitorului Iisus Hristos, pe învierea Lui din morți, însuflețită de lucrarea Sfîntului Duh și

zidită prin credința și jertfele martirilor și ale strămoșilor noștri. Și astăzi — a spus Prea Sfinția Sa — credincioșii își mărturisesc legătura lor vie cu Sf. Biserică cercetînd sfintele slujbe și cerîndu-i asistența în diferite momente ale vieții lor. Astfel noi ne învrednicim a face parte din trupul lui Hristos în care trebuie să fim, în mod conștient, celule vii și lucrătoare și niște flori care încoronează Sf. Biserică. Credincioșii de aici — a mai spus Prea Sfințitul Episcop — sînt cunoscuți ca muncitori de o înaltă vrednicie, pe măsura grijii și priceperii cu care conducătorii Patriei noastre au înălțat aici o cetate de foc care frămîntă pîinea industriei noastre. Lor le este scumpă Țara, orașul lor, familia lor, viața lor și le apără pe acestea cu dîrzenie și cu încredere. Noi — a spus Prea Sfinția Sa — sîntem alături, ca fii și fiice ai aceleiași Patrii, de toți cei care, cu brațul sau cu mintea lor, sporesc belșugul și înflorirea ei.

În încheiere Prea Sfințitul Episcop a făcut urări de spor în muncă și în lucrarea duhovnicească de mîntuire, celor patru preoți din Hunedoara și tuturor credincioșilor din oraș și din întregul protopopiat.

După încheierea sf. liturghii a avut loc o recepție la care au luat parte preoți, membri ai consiliului parohial și reprezentanți ai celorlalte culte din localitate.

Cu acest prilej P. C. protopop T. Chiffa din Deva a mulțumit Prea Sfinției Sale pentru posibilitatea de a fi slujit alături de Chiriarhul său și pentru distincția acordată unui preot venerabil din protopopiatul în fruntea căruia se află. Prea Cucernicia Sa a subliniat deosebitele realizări gospodărești și duhovnicești ale Prea Sfinției Sale împletind rodnice calități în munca pe care o desfășoară în fruntea eparhiei noastre.

Au luat apoi cuvîntul Preotul Valerian Șandor din partea credincioșilor romano-catolici, pastorul bisericii reformate I. Toth, pastorul bisericii evanghelice Bonder, episcopul parohiei Hunedoara P. Lăzăroiu, Davidescu Eftimie membru în consiliul eparhial și P. C. Prot. A. Borșei.

Prea Sfințitul Episcop Teoctist le-a răspuns tuturor arătînd că praznicul de astăzi al creștinilor hunedoreni se datorește dragostei lor unui față de alții și față de Biserică, cea una a lui Hristos, precum și realizărilor materiale și spirituale din ultimii 20 de ani din Țara noastră, care au făcut posibilă o întîlnire într-un asemenea duh de înfrățire, cu inimile deschise, cu mărturisirea pașnică a credinței. Dacă pe ogoare, la furnale, în laboratoare toți sînt uniți, trebuie ca și Biserica să meargă pe același drum al unirii în Hristos așa cum în Țara noastră s-a pășit de mult la un ecumenism practic prin înțelepciunea Prea Fericitului Părinte Patriarh.

Prea Sfinția Sa a mulțumit, în încheiere, tuturor celor ce au contribuit la organizarea praznicului zilei, celor ce au luat cu-

vîntul, spunîndu-le tuturor cuvintele Mîntuitorului: „Rămîneți întru dragostea mea“.

Vizită la biserica din parohia I-a. În seara aceleași zile Prea Sfințitul Părinte Episcop a cercetat biserica parohiei I-a din Hunedoara cu hramul „Schimbarea la Față“, păstorită de P. C. Prot. N. Suci. Așteptat cu multă dragoste de către credincioșii care-i ofereau flori, Ierarhul a fost salutat de preotul paroh care, apoi, a slujit vecernia. La terminarea acesteia Prea Cucernicia Sa a făcut Chiriarhului o prezentare a vechii sale parohii și a bisericii care, în forma ei de astăzi, are o vechime de 165 de ani.

Răspunzînd printr-un cuvînt de învățătură și binecuvîntîndu-i pe toți cu părintească dragoste, Prea Sfințitul Episcop s-a despărțit mișcat suflătește de credincioșii hunedoreni, după o zi caldă și bogată în trăiri duhovnicești din cele mai îmbucurătoare care va rămîne ca o făclie nestinsă în viața și în amintirea tuturor celor ce s-au împărțășit de binefacerile ei.

ITINERAR PASTORAL

Cu prilejul participării la conferința de orientare, în protopopiatul Brad, în după amiaza zilei de 13 mai 1965, Prea Sfințitul părinte Episcop Teoctist însoțit de P. C. Prot. Trifu Benea și P. C. Pr. Ștefan Corpadea, a vizitat parohiile Crișcior, păstorită de P. C. Pr. Virgil Opriș, Tebea, păstorită de C. Pr. Victor Indrei, Lunca, cu o frumoasă biserică monument istoric și Baia de Criș, păstorită de P. C. Pr. Iosif Tisu.

Cercetînd bisericile acestor parohii Prea Sfințitul Părinte Episcop Teoctist a dat părintești și prețioase îndrumări pentru întreținerea, pictarea și repararea lor, iar în biserica din Baia de Criș a vorbit credincioșilor despre însemnătatea bisericilor monumente istorice, expresie vie a artei și vredniciei înaintașilor noștri.

Și în alte parohii Prea Sfinția Sa a cercetat bisericile interesîndu-se de starea lor, de viața credincioșilor și de activitatea preoților.

În parohia Prunișor din protopopiatul Gurahonț Prea Sfinția Sa a dat preotului îndrumări în legătură cu lucrările de la biserică.

În parohia Gurahonț a cercetat lucrările de împrejmuire a sfîntului locaș.

La Hălmagiu Prea Sfinția Sa a fost așteptat de credincioși în biserică unde le-a vorbit despre frumusețea credinței drept-măritoare și a stat de vorbă cu ei și cu parohul asupra problemelor parohiei.

Parohiile Cerișor, Reia, Ghelar cu lucrările ei de construire a unei noi biserici din protopopiatul Hunedoara, au fost de asemenea vizitate de Chiriarh. În protopopiatul Petroșani Prea Sfin-

ția Sa a cercetat parohia din Cimpa și biserica din Sălătruc, Livezeni iar în protopopiatul Hațeg, parohiile : Băcia, Totești, Hățegel, Demsus, Ostrovul Mare și Cîrnești.

Preoții și credincioșii din aceste parohii s-au bucurat de întâlnirea cu Ierarhul lor și de sfaturile și îndrumările duhovnicești și de ordin gospodăresc pe care le-au primit.

POPAS ARHIERESC LA „CIMPUL PIIINII”

În după-amiaza zilei de 27 iunie Prea Sfințitul Părinte Teoctist a poposit în parohia Șibot, protopopiatul Orăștie.

Deși era sfârșit de săptămână la biserica din Șibot, Prea Sfinția Sa însoțit de P. C. prof. Milan Șesan și de P. C. Prot. Avram Petric, a fost întâmpinat de preotul Miclea Gheorghe și de alți preoți din parohiile învecinate și numeroși credincioși.

În incinta bisericii, preotul paroh a așteptat pe Prea Sfinția Sa, după obicei, cu Sf. Evanghelie și cu Crucea, spunînd în cuvîntul de bineventare printre altele : Ați pășit pe plaiurile așa-numitului „Cîmp al pîinii”, în parohia Șibot. Numele său vechi este — și mulți bătrîni îi zic și azi — Jibot. Comuna are o veche istorie care se lungeste în negura trecută a vremilor. După cunoștințele noastre, locul unde ne găsim este a doua vatră a comunei. Înaintea bisericii actuale a avut alte două biserici mai vechi : prima a fost în vechea vatră a comunei, a doua a fost mai jos, mai aproape de Mureș. Această biserică a luat parte la frămîntările religioase din Ardeal în sec. 18 iar a treia biserică este cea de astăzi.

În anul acesta — la 15 august — hramul ei, se împlinesc 130 de ani de cînd se servește în ea.

În continuare preotul paroh a mai spus : ați luat calea apostoliei ca să „luați aminte la turma ce vă este încredințată” (Fapt. 20, 8). Dar venirea aceasta a Prea Sfinției Voastre în mijlocul nostru nouă ne-a cauzat o nespus de mare bucurie.

An de an Prea Sfinția Voastră ne trimiteți înțelepte cuvinte de învățătură la sfintele praznice, pe care noi căutăm să le primim cu toată atenția. Dar acum ați venit ca din lumina privirilor — fiind față către față — să simțim și mai mult căldura inimii și a dragostei cu care ne înconjuțați în rugăciunile Prea Sfinției Voastre și astfel să ne apropiem și mai mult sufletește.

De aici înainte vom simți și vom înțelege cu mai multă pricepere cuvintele trimise de Prea Sfinția Voastră. De aceea, repet, bucuria noastră este nespus de mare și Vă zicem : fiți bine venit în mijlocul nostru...

Înconjurat de credincioși și preoți și oferindu-se Prea Sfințitului Părinte buchete de proaspete flori, se intră în sf. biserică unde, după o rugăciune de mulțumire, Prea Sfinția Sa luînd cuvîntul a spus :

În drumul meu de la Sibiu, am ținut de cuviință să văd această biserică despre care am auzit că s-au făcut lucruri frumoase și să mă conving la fața locului de strădaniile depuse de preot și credincioși.

Părintele paroh a amintit în cuvântul său de vechimea credinței și tăria ei din cele mai vechi timpuri pe aceste locuri.

Prin părțile acestea de multă vreme s-a vorbit de vechimea credinței localnicilor care s-au rugat și închinat lui Dumnezeu după datină ortodoxă. Sînt documente vechi care vorbesc de trecutul îndepărtat al credinței de pe aici. Se amintește în istorie despre Pălia de la Orăștie, un monument de cultură al neamului nostru. Se amintește, apoi, de Sofronie de la Cioara, care și-a apărut credința ortodoxă împotriva acelor care vroiau s-o destrame. Văd toate acestea și mă bucur că ați păstrat această credință, moștenită de la strămoșii noștri.

Referindu-se apoi la condițiile în care își desfășoară viața credincioșii de astăzi, Prea Sfinția Sa a spus: Biserica ortodoxă îmbrățișează viața nouă din Patria noastră sprijinind tot ceea ce ridică traiul, munca și mintea tuturor. Către aceasta ne îndeamnă mărețele realizări care ne întîmpină pretutindeni, unde hărnicia și dragostea poporului nostru a schimbat înfățișarea orașelor, satelor și cîmpiilor. Și viața Bisericii noastre a sporit prin împliniri și realizări demne de credința strămoșilor noștri.

Prea Sfințitul Părinte, apoi, însoțit de preoții prezenți, de consiliul parohial, a vizitat casa parohială.

STRADANII PENTRU PACE

Problema păcii a fost o preocupare de totdeauna a Bisericii. Pentru a recapitula activitatea de pînă acum, pentru a informa asupra lucrărilor planuite, pentru a mobiliza și mai mult conștiințele preoților și credincioșilor în această măreață acțiune, Sfințul Sinod a fixat spre dezbatere în conferințele de orientare din luna mai 1965 ale preoțimii, tema cu titlul: „Problema păcii în preocupările actuale ale Bisericilor creștine și ale organizațiilor mondiale”, care a fost îmbrățișată de preoți cu toată căldura.

Ca și cu prilejul altor conferințe de orientare, în urma obișnuitei pregătiri a temei la Centrul Eparhial, sub președinția Prea Sfințitului Episcop Teoctist, Prea Sfinția Sa și delegații chiriarhali au prezidat conferințele de orientare ținute la cele zece protopopiate din eparhie, între 4—18 mai.

Prea Sfințitul Episcop a prezidat conferințele din protopopiatele Arad, Criș, Brad, Deva, Petroșani, participînd de asemenea și la cea mai mare parte a desfășurării conferințelor din Hațeg și Hunedoara.

La conferința din Arad a luat parte și P. C. Părinte Z. Mintulescu, inspector patriarhal. Prea Cucernicia Sa a vorbit preo-

ților din protopopiatul Arad, care l-au salutat cu multă căldură, subliniind nivelul ridicat și rodnicia discuțiilor purtate.

Mai amintim că la conferința de la protopopiatul Brad a asistat și a luat cuvânt într-un duh ecumenist pastorul reformat I. Pataky.

Participarea preoților la conferințe a fost din cele mai satisfăcătoare.

Referatele au fost întocmite pe temeiul bibliografiei indicate, cuprinzând toate datele generale ale temei.

Interesul viu arătat de preoțime față de problema apărării și întăririi păcii în lume s-a oglindit în largă și interesantă discuțiere a temei de către un mare număr de preoți.

Referatele și discuțiile la care au luat parte 60 de preoți, în afară de referenți, au fost încununate prin concluziile bogate. Prea Sfințița Sa a arătat cum Biserica noastră, care promovează, prin învățătura ei, viața, a fost prezentă în marile acțiuni ale luptei pentru pace, accentuând că, în această acțiune noi sintem înfrățiți cu celelalte Biserici creștine. Viața pune Bisericii îndatorirea de a-și spune cuvântul în problemele care frământă lumea.

Peste tot Prea Sfințitul Episcop Teoctist a îndemnat preoții să nu se limiteze la teoretizări despre pace, ci să treacă la trăirea și punerea în lucrare a convingerii lor despre valoarea păcii și a creștineștii lor iubiri față de om, așa cum a reieșit din referate și din discuții că au făcut Bisericele creștine.

În conștiința credincioșilor trebuie să trăiască ideea de pace, nu numai din frica de război, ci mai ales din dragostea unuia față de altul, prețuind noțiunea de om ca pe cea mai înaltă valoare din lume pentru care Fiul lui Dumnezeu S-a întrupat și S-a jertfit.

Credincioșii trebuie informați în mod corect și lămurii asupra pericolelor de război și asupra importanței atitudinii și muncii fiecăruia. Să fie conștienți de faptul că fiecare, ca persoane, ca membri ai Bisericii și ca cetățeni, putem aduce un aport însemnat în înfăptuirea idealului de pace.

Tot cu prilejul acestor conferințe preoțești s-au făcut comunicări în legătură cu evenimentele mai importante de dată recentă, pe plan bisericesc, național și internațional, precum și comunicări de lucru, de ordin bisericesc, administrativ și gospodăresc.

Preoții au prezentat rapoarte de activitate din care s-au putut desprinde preocupările lor de a răspunde chemării preoțești și îndatoririlor cetățenești.

DISTINCȚIUNI ȘI HIROTESII

Cu prilejul conferinței de orientare din 13 mai la protopopiatul din Brad, Prea Sfințitul Episcop Teoctist, în urma hotărârii Sinodului mitropolitan a binevoit a hirotesi pe P. C. Protopop

Trifu Benea în rang de iconom stavrofor, pentru munca depusă în cei 18 ani de când îndeplinește funcțiunea de protopop al raionului Brad.

La sfânta liturghie din ziua de Rusalii din catedrala arădeană Prea Sfințitul Episcop Teoctist a binevoit a hirotesi în rang de iconom pe preotul Ieronim Hangea din parohia Petrila Lunca de Jos II, pentru meritele sale pastorale.

INSTALĂRI DE PREOȚI

În ziua de 27 aprilie 1965 a fost instalat în parohia Merișor-Bănița, preotul Petru Moșic, hirotonit în ziua de 11 aprilie.

Serviciul divin cu acest prilej, a fost oficiat în biserica din Merișor, unde au fost prezenți și credincioșii bisericilor Bănița-Jitoni și Bănița-Botani, de către P. C. Sa Păr. Prot. Adam Lăzărescu, Pr. Petru Marhan de la parohia Petrila-Brad și noul preot Petru Moșic.

După oficierea sf. liturghii P. C. Prot. Adam Lăzărescu a prezentat pe noul preot, dându-i sfaturi și a îndemnat pe credincioși să-i urmeze povețele întru toate.

Preotul Petru Moșic a răspuns arătând cum va înțelege să-și îndeplinească misiunea sacerdotală în mijlocul poporului încredințat păstoririi sale.

În parohia Coroi, din protopopiatul Ineu a fost instalat preotul Pavel N. Ion de către P. C. Prot. Emil G. Borza, la 25 mai.

Credincioșii au primit cu toată dragostea pe noul lor preot care, în cuvântul său, după mulțumirile aduse celor ce au investit cu aprobările oficiale cererea sa de numire la parohia Coroi, a făgăduit să vină cu toată energia tinereții și entuziasmul său în sprijinul nevoilor duhovnicești ale credincioșilor.

PREZENTĂRI BIBLIOGRAFICE

BOUYER LOUIS, *La spiritualité du Nouveau Testament et des pères*. (Coll. "Histoire de la Spiritualité chrétienne", 1), Paris, Aubier, 1962, 635 pp.

Acesta este primul volum al colecției „Istoria spiritualității creștine”, colecție ce va fi formată din trei tomuri și anume: I, *Spiritualitatea Noului Testament și a părinților* (bisericești); II, *Spiritualitatea medievală* și III, *Spiritualitatea modernă*.

Primul volum, de care ne ocupăm în aceste câteva rânduri, este opera cunoscutului profesor Louis Bouyer, care este o personalitate proeminentă în domeniul creștinismului primar.

Ce însemnează spiritualitate creștină? Unii autori o disting nu numai de teologia dogmatică, care ne învață ce trebuie să credem, ci și de teologia morală, ce ne învață, ce trebuie să facem sau să evităm pentru a nu cădea în păcat, identificându-o cu teologia ascetică, ce are de obiect exercițiile la care trebuie să se dede fiecare creștin, care aspiră la perfecțiunea pe care o vrea Dumnezeu de la noi. Autorul se opune și afirmă că, o spiritualitate creștină are la bază atât dogmatica cât și morală, căci fără ele n-ar putea să existe o spiritualitate creștină, distinctă de altele.

Pentru a înțelege bine spiritualitatea creștină, autorul începe cu bazele, de la care a plecat ea, adică cu iudaismul precresștin, trece apoi prin toate cărțile Noului Testament și operele sfinților părinți și scriitori bisericești, din perioada creștinismului primitiv. În această ultimă parte, ni se vorbește de martiri, de gnoza creștină și cea elină, de marile personalități creștine: Irineu, Clement, Origen, primii monahi, marii capadocieni și marii asceți: Macarie Egipteanul, Evagrie Ponticul, Dionisie Areopagitul, terminând cu părinții latini: Sf. Ambrozio, Fer. Augustin, Sf. Grigorie cel Mare și Leon cel Mare.

Cu sentințe și excerpte din marile figuri ale creștinismului primar, auto-

rul umple 635 de pagini, care sînt ne-bănuit de interesante și într-un limbaj accesibil tuturor cititorilor.

Pr. Ath. Negoită

BIBLIOGRAPHIA PATRISTICA

vol. VII (Berlin 1964, XXXIV+108 pp.

Am mai avut ocazia să semnalăm în coloanele revistelor noastre apariția acestei colecții internaționale de cercetări în domeniul scrierilor sfinților părinți. Trebuie să recunoaștem că astăzi, cînd mijloacele de studiu sînt atît de numeroase, dar cînd, fără cunoașterea indicilor bibliografici e aproape imposibil să poți ținea socoteala de tot ce se scrie într-o problemă sau alta din oricare ramură teologică și cu atît mai puțin în cele ce privesc operele și viața sfinților părinți bisericești, — iată e o mare bucurie să poți vedea adunate, cu hărnicie de albină titluri de lucrări din toate țările lumii privind epoca și viața sf. Părinți ai Bisericii. De cînd s-a putut ține la Oxford primul Congres de studii patristice în 1955, iată că oamenii îndrăgostiți de idealul după pace „care covîrșește toată mintea”, cum se spune la Sf. Scriptură, pot în colaborare frățească, să-și comunice, prin reprezentanții lor autorizați, ostenele lor sau ale confrăților lor spre a fi înșirate în volum, și după o metodă științifică deosebită.

Știm că și Biserica noastră a fost reprezentată atît la sedința de lucru de la Paris, cît și la Oxford de I. P. S. Mitropolit Nicolae Corneanu și de P. C. Păr. prof. I. Coman, care au participat la discuții și au susținut cîte un referat. Realizări de felul acestora sînt rodul întrunirilor ecumeniste din ultimele decenii.

Conducerea colecției anunțate de noi o are W. Schneemelcher din Bonn (R.F.G.), iar editarea se face în cunoscuta casă Walther de Gruyter din Berlin. Colecția apare din însărcinarea

comisiei patristice a academiilor de științe din Göttingen, Heidelberg și München, precum și a celei de Științe și de literatură din Mainz, toate în R.F.G.

Dintre colaboratori remarcăm câteva nume cunoscute: *K. Aland* (Münster) și *F. L. Cross* (Oxford), editorii primelor referate ținute la congresele patristice din Oxford sub titlul de „*Studia patristica*” din care au apărut până acum 6 volume mari privind domeniile cele mai diferite (istorie, dogmatică, morală, istorie literară, liturgică, ascetică, teologie comparată etc.), prof. *O. Culmann* din Basel, autor a numeroase studii patristice și neotestamentare, Prof. *J. Daniélou*, de la universitatea din Paris, unul din cei mai profunzi cunoscători ai teologiei patristice rom-catolice; apoi Prof. *M. Pellegrino* (Torino) și *J. Vives* (Barcelona), *G. Mayeda* (Tokio), *van Unnik* (Utrecht), *G. Kretschmar* (Hamburg), *G. Dack* (Ierusalim) și alții.

Din bisericile ortodoxe remarcăm printre colaboratori pe grecii *M. A. Siotis* (Atena) și *Th. Moshonas* (Alexandria), apoi pe prof. *I. N. Parijski* din Leningrad, *I. Zonevski* din Sofia, iar din Biserica română pe Prof. *I. Coman* de la București, datorită căruia sînt înscrise în cursul colecției aproape toate studiile, eseurile sau traduceri patristice apărute la noi în țară, cele mai multe din ele fiind lucrări de seminar executate sub îndrumarea P. C. Sale. Și trebuie să însemnăm cu bucurie faptul impresionant că dintre toate Bisericile ortodoxe numărul studiilor și comunicărilor prezentate de teologii români sînt cele mai numeroase.

Făcînd o scurtă prezentare a volumului VII, ce însumează lucrările apărute în 1962, editorul precizează în introducere că după multele informații izolate, care au apărut în primii ani, e o bucurie să poți constata că s-a ajuns acum să se lucreze pe bază de date furnizate de specialiști.

Iată și câteva indicații pentru cei ce utilizează colecția:

1. Epoca patristică merge în Răsărit pînă la sinodul II ecumenic de la Niceea (787), iar în Apus pînă la moartea lui Alfons de Toledo (667).

2. Înșirarea titlurilor se face după normele bibliotecărești. La titlurile în slavă, în română și ungară se dau și traduceri în l. franceză sau germană.

3. Pronumele autorilor se dă în forma în care apar ele în publicații, afară de capitolele IX (=recenzii), unde se dau doar inițialele.

4. În capitolul III, 2 se cuprind scriitorii bisericești înșirați alfabetic fie că e vorba de viața, de studierea unei probleme din opera lor sau chiar de editarea lor în original ori în traducere.

5. Dacă în decursul volumului un titlu apare de mai multe ori, în schimb el e redat în întregime numai odată într-un singur loc, iar celelalte referințe (prinse în paranteze drepte) trimit toate la acel loc unic a uneia sau aceleiași probleme sau autor.

6. La recenzii se redau numai anii și numerii sub care au apărut în colecție. Cărți singuratic apărute înainte de 1956, n-au fost cuprinse.

În general, se dau titluri sau referințe despre 1083 opere și 240 traduceri, iar cînd te gîndești că cele mai multe din acestea sînt luate din peste 1000 de periodice de specialitate sau înrudite, apărute în aproape toate țările lumii, e de-a dreptul impresionant că treci cu ochii în câteva ceasuri peste aproape tot ce s-a scris într-un an sau în 3—4 ani anteriori în materie de patrologie și patristică. Prescurtările titlurilor publicațiilor periodice din care s-au scos referințele cuprind 26 pagini!

Lucrarea are 9 capitole: I. *Generalități*, II *Noul Testament și apocrifele*, III *Autorii și sfinții în ordine alfabetică*, IV. *probleme liturgice*, V. *juridice și simbolice*, VI. *doctrină și istoria dogmelor*, VII. *gnosticism*, VIII. *exegeza patristică la Vechiul și Noul Testament* și IX. *recenzii*.

La capitolul I (pp. 1—19) aflăm de 2 traduceri noi (în l. franceză și spaniolă) a Patrologiei lui B. Altaner, de o ediție a „Bibliotecii” lui Fotie și de o reeditare a frumoaselor florilegii patristice grecești și latinești ale lui M. Richard.

Dintre edițiile de texte și traduceri patristice semnalăm că „Biblioteca de autores cristianos” din Madrid a publicat pînă acum 220 volume, editura „Serviciul misionar al Bisericii Greciei” a scos de sub tipar în seria „Biblioteca părinților greci și a scriitorilor bisericești” volumul al XXX-lea: *Operele Sf. Atanasie*. Colecțiile de texte „Corpus christianorum” și „Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum latinorum” au scos cîte un volum din Maxim de Tpur, din

Augustin și din Ambrosiu, iar colecția anglicană „The Fathers of the Church” a editat vol. 43: Prudentiu. Recordul îl deține editura franceză „Sources chrétiennes”, condusă de iezuiții H. de Lubac și J. Danileou, cu 90 volume de traduceri însoțite de studii, o inițiativă din cele mai lăudabile din ultimii 25 de ani.

Din subcapitolul 1,5 „Collectanea et miscellanea” amintim vol. II din „Analekta”, publicația patriarhiei din Alexandria editată de Th. Moshonas, cuprinzând volumul festiv al serbării de 10 ani de la întemeierea institutului de studii orientale al Bibliotecii patriarhale care și-a serbat nu de mult 1.000 ani de existență.

Mai notăm volumul omagial „Neotestamentica et Patristica” (330 pag.), închinat teologului protestant O. Cullmann.

Între lucrările auxiliare amintim fasc. 860 Enzias-Ermite din „Dictionaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques”, fasc. 33,—4: Faber-Foi, din „Dict. de Spiritualité”, fasc. 7 din vol. VII: Skandalon-skopevo din „Theol. Wörterbuch zum Neuen Testament” și ediția a II-a a studiului lui L. Robert: Villes d'Asie Mineure. Études de géographie ancienne (514 pag.+35 planșe).

Dintre lucrările de istorie pomenim traducerea în l. franceză a noii istorii bisericești a lui C. Bihlmeyer-H. Tüchle, ca și traducerea engleză în 4 vol. a Istoriei bisericii vechi de Lebreton-Zeiller.

Bogate informații despre bisericile eterodoxe ca și despre Orient în genere dă B. Spuler în colecția „Religionsgeschichte des Orient in der Zeit der Weltreligionen”, operă colectivă în 8 volume.

Filo din Alexandria și-a văzut 2 ediții noi germane (7 vol.) și o traducere franceză în 28 volume.

Din Lexiconul patristic grec al lui G. Lampe a apărut fasc. 2.

Dintre operele nou editate ale scriitorilor și părinților amintim: Diatessaron-ul lui Tatian, peste 100 studii și articole dedicate Fer. Augustin, traducerea franceză a „Topografiei creștine a lui Cosma Indicoplevisti”, o nouă ediție critică în 8 volume a operelor sf. Grigorie de Nissa îngrijită de † W.

Jaeger, Dionisie Areopagitul, Teodot de Mopsuestia etc.

Ne oprim.

Nu știi ce să alegi din multele titluri enunțate. Poate lucrările multiple, articole ori studii în colectiv privind principiile și implicațiile actuale ale eclesiologiei, în care vedem o mărturie că în evul nostru, în plin marș spre unitate și ecumenicitate, teologia patristică ține și ea să aducă mărturia sa cea mai caldă pentru realizarea acestei dorinți ale contemporaneității. „Pacea” și „unitatea”, iată cuvintele care obvin cel mai des între multele titluri ale „Bibliographiei patristice”, care și prin acest fapt dovedește că numai în spirit de pace putem ajunge la unitate, cum au spus și sfinții Părinți ai Bisericii.

Dr. T. Bodogae

JEAN CLAUDE GUY, *Recherches sur la tradition greque des „Apothegmata Patrum”*, Bruxelles, Société des Bollandistes, 1962, 247 p., (Coll. Subsidia hagiographica, 36), în Scriptorium, Bruxelles, XVII (1963) nr. 2. pp. 366.

Autorul analizează tradiția literară a culegerilor de apoftegme ale primilor monahi, prezentând concluzii asupra a 40 de manuscrise grecești. Apoftegmele sînt rezultatul transcrierii unor tradiții orale. O primă formă de culegere, îmbogățită cu numeroase extrase de opere monastice, independente unele de altele, — a dat naștere la două tipuri de *cuvinte* ale Părinților: 1) o colecție *alfabetică*, în care apoftegmele apar în ordinea alfabetică a „părinților”, la care se adaugă o serie de apoftegme anonime, 2) o colecție *sistematică* grupînd apoftegmele în jurul a douăzeci de teme spirituale.

Cu toate îmbogățirile constante, cele două tipuri de *patērikon* (sau gherontikon), și-au păstrat fără vreo modificare importantă, structura lor primordială. Printre manuscrisele citate se remarcă: Atena, B. N., 500, 504; Athos, Lavra, B., 37, Protaton 86; Berlin, Preuss. Staatsbibl., hill. 1624; Londra, B. M., Add. 22508; Milan, Ambros., F. 100, sup., și C. 30. inf.; Paris, B. N., gr. 890, 914, 916, 917, 1599; ... Sinai,

Sfinta Ecaterina, gr. 448 (datat ca fiind din anul 1004) și 450: Vatican, Ottob. gr. 174.

C. Cleopa

Republica Atonita. La mileniul Sfintului munte, Salonic, 1963, in-8, 712 pp.

Volumul comemorativ al mileniului Atosului, pregătit de Facultatea de Teologie din Tesalonic, a apărut sub îngrijirea profesorului Panaghiotis K. Christu. Au colaborat la el 13 autori, dintre care cităm:

— P. K. Christu, Sfintul Munte în trecut și în prezent (p. 11—97);

— Primul și ultimul Tipic al Sfintului Munte (textul tipiconului ctitoricesc al lui Ioan Tzismesc și textul Constituției actuale a Sfintului Munte);

— I. Anastasiu, Faimoasa persecuție a aghioritilor de către Mihail VIII Paleologu și Ioan Beccos (p. 207—257);

— K. D. Kalokyris, Biserici postbizantine remarcabile din Sfintul Munte (p. 313—345);

— G. I. Mantaridis, Preliminarii și factori ai divinizării omului, după învățătura Sfintului Grigorie Palama (p. 359—426);

— A. E. Tachiaos, Legăturile Rusiei cu Sfintul Munte pînă în secolul XIV, p. 491—508;

— K. A. Gkaniatas, Vegetația și flora peninsulei Sfintului Munte (p. 509—678);

— Chr. Mulopulos, Silvicultura în Sfintul Munte (p. 679—706).

Articolul lui Gkaniatas constituie cel mai complet studiu asupra botanicei Atosului, apărut pînă acum; el enumeră 1471 plante găsite de autor sau de predecesorii săi pe insulă. Mai multe planșe ilustrează studiile profesorilor Panagh. Christu, Kalokyris, Gkaniatas și Mulopulos.

O descriere destul de amănunțită a serbărilor mileniului Atosului conține și volumul consacrat acestui scop de către profesorul german Ernst Benz și intitulat *Patriarchen und Einsiedler. Der tausendjährige Athos und die Zukunft der Ostkirche* (Patriarhi și pustnici. Atosul milenar și viitorul Bisericii de răsărit), Düsseldorf-Köln (Eugen Diederichs Verlag), 1964, in — 8, 287 pp.

Prof. Ene Braniște

IOANNIS M. FUNTULIS, *Doxologia neadormită, de douăzeci și patru de ceasuri*, Atena, 1963 (ed. Astir), in-8, 135 pp.

Cîntarea de slăvire (doxologia) perpetuă (neadormită), adusă de călugări fără întrerupere, în tot timpul celor 24 ceasuri ale zilei și ale nopții, ca o imitație a laudei neîntrerupte aduse de puterile îngerești lui Dumnezeu în „liturgia cerească”, a fost introdusă de Sfintul Alexandru, la sfîrșitul secolului IV, într-o minăstire poliglotă, întemeiată pe malurile Eufратului, unde trăiau greci, sirieni, latini și copti (egipteni); ea a fost transplantată după aceea într-o altă minăstire ridicată la Constantinopol și în sfîrșit într-alta pe malurile Bosforului, la Irineon (aproape de Chrysopolis), numită chiar „minăstirea achimiților” (adică a celor fără somn). Rînduiala de slujbă neîntreruptă, pentru toate cele 24 ceasuri ale zilei, constituie conținutul a două manuscrise: Lesbos, Limonos 235 din secolul XI și Paris. gr. 295 din secolul XII, prezentate în teza de doctorat cu titlul de mai sus, susținută la facultatea de teologie din Salonic.

Autorul se stăduiește să cerceteze originea acestei laude neîntrerupte (laus perennis) în Sfinta Scriptură, în apocrife (ca de exemplu Testamentul protopărintelui nostru Adam), în influența mesalianismului și a monahismului anterior. El studiază apoi răspîndirea tipicului achimiților la Bizanț și examinează cuprinsul celor două manuscrise, originea lui, analogiile lui cu riturile liturgice etiopiene, mozarab și calican, etc. Un al treilea capitol, mai scurt, se ocupă de decadența acestei acolutii (rînduiei) și cu cîteva reminiscențe ale ei, în care se pot vedea urme din Rînduiala celor 12 psalmi, socotită ca descoperită de un înger Sfintului Pahomie.

Autorul pregătește publicarea textului celor două manuscrise menționate mai sus. Teza lui de doctorat constituie un excelent aport la istoria unui element important al tradiției liturgice bizantine. (după rec. Irénikon, nr. 4/1964, p. 581).

Prof. Ene Braniște

ȘT. OLTEANU, *Un document inedit privind istoria Banatului în secolele XIII—XIV*, în „Studii”, 5/1964, pp. 1141—1146.

Autorul face cunoscut conținutul unui document pe pergament aflat în Arhivele naționale din Budapesta, care datează din 5 octombrie 1350 și se referă la repunerea în drepturile sale ereditare din districtul Caransebeș a voievodului Ioan, fiul lui Iuga, denumit și Lupcin.

Valoarea deosebită a acestui act pentru istoria patriei noastre în general și a Banatului în special, spune autorul, este amplificată de faptul că repunerea voievodului amintit în drepturile sale strămoșești se face pe baza unui privilegiu acordat predecesorilor voievodului de către Béla, regele Ungariei. Acești predecesori primiseră de la regele Béla, în împrejurări istorice rămase necunoscute, anumite privilegii pentru posesiunile lor: Spinii, Prisaca și multe altele din districtele Caransebeș (Sebus). În timpul urmașilor regelui Béla, după cum reiese din act, aceste posesiuni ereditare fuseseră uzurpate prin forță.

La mijlocul secolului al XIV-lea magistratul Pousa de Zeer, comite de Caraș și castelan de Calambuch (astăzi Golubac, în R.S.F. Jugoslavia), pe baza actelor care i se prezentase de cel în cauză, ordonă vicecastelanului său de Caransebeș să-l repună pe Ioan voievod, fiul lui Iuga, în stăpânirea posesiunilor sale strămoșești arătate în privilegiul regelui Béla, urmînd a-l apăra, potrivit indicațiilor aceluiasi privilegiu, împotriva tuturor acelor care ar încerca să-l turbure.

După cum se arată în act, privilegiul inițial pe baza căruia se face confirmarea din 5 octombrie 1350 a fost emis de cancelaria maghiară în timpul domniei regelui Béla al IV-lea, care a domnit între 1235 și 1270.

Autorul pornind de la constatarea că în act se vorbește de „*scrisorile domnilor noștri regelui și ducelui*...” prezentate de voievodul Ioan magistrului Pousa de Zeer, concludă că este vorba mai întîi de privilegiul acordat de Béla al IV-lea și apoi confirmat ulterior de către fiul său Ștefan, duce al Transilvaniei. Asemenea cazuri de confirmare a unor privilegii acordate de Béla al IV-lea de către ducele Ștefan se întîl-

nesc destul de frecvent în documentele emise în perioada dintre 1257 și 1270 (vreme în care Ștefan purta titlu de duce).

Concluzia autorului este că privilegiul lui Béla al IV-lea a putut fi emis pînă în 1275, iar confirmarea lui de către ducele Ștefan a avut loc între 1257 și 1270.

Localitatea Prisaca există și astăzi în raionul Caransebeș, regiunea Banat, pe malul stîng al Timișului, la nord-vest de orașul Caransebeș, pe cînd Spinii au dispărut. Amintirea lor o poartă astăzi, se pare, topicul Teuș la sud-vest de Caransebeș.

Menționarea în 1350 a voievodului Ioan, fiul lui Iuga, care pare a fi unul din membrii familiei de Mutnoc sau Mitnicul românesc aflat în apropiere de orașul Caransebeș, nu departe de Prisaca, și a înaintașilor lor, constituie, spune autorul, una dintre cele mai vechi mărturii de care dispunem pînă în prezent despre existența unei formații social-politice în aceste părți bănățene conduse de un voievod. Nu se cunosc în schimb, amănunte despre strămoșii lui Iuga și Ioan voievod care în prima jumătate a secolului al XIII-lea primeau anumite privilegii de la regele Ungariei Béla al IV-lea. Faptul însă că înaintașii lor au în stăpînire un număr însemnat de sate și moșii, dintre care cunoaștem nominal doar două, ne convinge, sublinează autorul, despre existența în secolul al XIII-lea la populația din Banat a unei organizări social-politice avansate, organizare bazată pe relații feudale deplin cristalizate.

Autorul transcrie documentul în limba latină, din care se reproduce un fragment și în fotocopie (p. 1145) și-i dă și traducerea:

1350, octombrie 5, Ilidia

„Magistrul Pousa de Zeer,¹⁾ comite de Caraș²⁾ și castelan de Galambuch,³⁾ iubitului său magistru Grigore de

¹⁾ Membru al familiei Posafy de Szer, sat în comitatul Csongrad din R.P. Ungară.

²⁾ În original Karassow, astăzi Carasova, localitate în raionul Reșița, reg. Banat.

³⁾ Castelul Galambuch se găsea pe malul Dunării, la nord-est de insula Moldova.

Kaza,⁴⁾ vicecastelanului său de Caransebeș,⁵⁾ dragoste cu bunăvoință. Veți ști că voievodul Lupcin, chemat cu alt nume Ioan, fiul lui Iuga, venind înaintea noastră, ne-a înfățișat privilegiul domnului Béla, odinioară vestit rege al Ungariei de luminoasă amintire, în care se spune că Spinii și Prisaca și alte multe posesiuni aflate în districtul Caransebeș, sînt ale strămoșilor săi și au fost posesiuni ereditare și îi aparțin și acum de drept, dar le țin (alții) cu silnice, cotropite spre paguba sa.

Așadar, numitul Ioan voievod ne-a înfățișat scrisorile domnilor noștri regelui și ducelui, în care se arată că trebuie să-l apărăm pe numitul Ioan voievod în posesiunile acestora (ale predecesorilor), în numele domnilor noștri mai sus-ziși, de toți aceia ce ar îndrăzni să-l tulbure pe nedrept.

Așadar, vă poruncim credinței voastre prin cele de față, îndată ce veți vedea cele prezente, pe numitul Ioan voievod să-l așezați în sus-zisa sa moșie numită Spinii prin mărturisirea celor de față (și) întărindu-l pe el în această (stăpînire) în numele persoanei noastre, dacă nu va fi vreo împotrivire; iar pe împotrivitori, dacă s-ar găsi careva, să-i chemați să vină să prezinte în fața noastră dovezile, actele; și orice va fi cu adevăr, după vederea actelor părților, vom hotărî după cum cere dreptatea.

Altfel să nu faceți, luînd seama la dragostea noastră.

Dat în Ilidia,⁶⁾ a treia zi după sărbătoarea fericitului arhanghel Mihail, în anul Domnului una mie trei sute cincizeci."

Pr. I. Ionescu

V. POPEANGA, E. GAVANESCU, V. ȚIRCOVICU: *Preparandia din Arad*, Editura Didactică și Pedagogică, 1964, pp. 286.

Apariția unui studiu de sinteză despre rolul ce a avut preparandia din Arad în partea de vest a țării, este binevenită. Scrierile ce i-au fost consacrate cu mai bine de jumătate de veac în ur-

mă de dr. T. Botiș, A. Sădeanu și I. Vuia ofereau și îndemnul și posibilitatea realizării unei astfel de lucrări, în care dăruirea profesorilor și a miilor de ucenici pentru mai binele poporului, totdeauna împreună cu jertfe, să fie înfățișată nou, în adevărata lumină și cu toate consecințele binefăcătoare pe care le-au avut vreme de un secol împlinit.

Volumul apărut prin inițiativa, prin rîvna și munca profesorului emerit Vasile Popeangă, directorul școlii pedagogice din Arad și cu colaborarea unor cunoscuți cercetători, a împlinit această trebuință. În paginile lui se oglindesc tot zbulcumul din care a crescut această școală românească înaltă, așa cum apare și titanica muncă, dirigenția, abnegația, pătimirile și hotărîrea neîfrîntă, date cu pasiune pentru răspîndirea luminii în rîndurile multor și pentru a le închea o conștiință a demnității, arătîndu-le prin cei cărora le-au împărțit din înflăcărutul lor suflet, calea cea bună ce ducea spre dreptatea socială.

Duhul lui Tichindeal așezat la temelia preparandiei o dată cu înființarea ei în 1812, dragostea lui C. D. Loga care i-a fost povățuie decenii, munca neînteruptă a altor rînduri de profesori printre care se numără și preoți, au prefăcut acest așezămînt într-un puternic focar de cultură și ridicare obștească.

Aici, în oprinare și mizerie, au zămislit gînduri mari, s-au strîns legături cu cărturari de peste munți și tot aci profesorul Alexandru Gavra a așezat bazele unei edituri care avea misiunea să pună cartea în mîinile tuturor.

O muncă de pionerat, grea, plină de asprimi și privațiuni, dar pe care au înfăptuit-o cu pasiunea marilor dăruiri, ce erau totodată propovăduitori ai progresului și vestitorii unei lumi mai bune. Necurmatele lovituri ce li s-au dat de către asupritori nu le-au putut curma avîntul și mai bine de un secol, pleacă de pe băncile acestei școli tineri însuflați de dorul de a sluji poporului. N-au lipsit nici mărețe atitudini și nici apigile confruntări cu cei care le frînau mersul înainte.

Cuprinzînd documentat, cu date noi și frumos prezentat întreaga viață a preparandiei arădane de la începuturile ei pînă în prezent, prețiosul studiu vine ca un omagiu de recunoștință adus ce-

⁴⁾ Membru al familiei Kaszai.

⁵⁾ În original Sebus, astăzi Caransebeș.

⁶⁾ În original Ilyed, localitate în raionul Oravița, reg. Banat.

lor care au jertfit pentru a o face folositoare poporului în cea mai înaltă accepțiune a cuvintului, dar și ca un legământ de îndeplinire a chemării ce are astăzi, când prin grija continuă a Statului, i s-au creat toate posibilitățile de a o realiza.

Prof. I. B. Mureșianu

RADU FLORA: *Din relațiile sirbo-române (Privire de ansamblu)* Panciova 1964, pp. 234.

Sub titlul de mai sus, profesorul român de la Universitatea din Belgrad, un apreciat cercetător și publicist, a grupat într-un frumos volum apărut în 150 exemplare, articolele tipărite în 1964 și 1965 în ziarul „Libertatea” din Panciova. Folosind o foarte bogată documentație, autorul înfățișează într-o prezentare sistematică și plăcută, relațiile sirbo-române ce s-au manifestat pe plan istoric, lingvistic, literar și cultural ce pornesc de la frazele incipiente etnogenetice ale ambelor popoare și continuă fără întrerupere până astăzi. Ele au caracter de reciprocitate, se desfășoară pe un plan și se cer căutate în toate sectoarele de activitate, oricare e natura lor.

Cuvîntul introductiv precizează că amploarea acestor relații a determinat limitarea lucrării la ceea ce s-a considerat mai caracteristic în șase titluri, cum și dorința autorului de a relua mai aprofundat și la alt nivel problema socotită după bogăția materialului ca teoretic inepuizabilă. Preliminariile lingvistice, Datele istorice, Vremea slavonismului, Trăsăturile de apropiere în folclor, Mențiunile reciproce în vechile zapise, Hrisoave și letopisețe, Întîlniri literare și Alte puncte comune, prin diversitatea cuprinsului lor îndreptătesc afirmațiile și ne oferă o imagine clară asupra pluralității unei împreună lucrări multiseculare, ca și asupra rezultatelor ce le-au avut.

Pe tărîm cultural-bisericesc, legăturile apar documentar o dată cu venirea la noi în urma vitregiilor ce s-au abătut asupra Serbiei, a călugărului Nicodim, a tipografilor Macarie de la Cetine, Dimitrie Liubavici de la Gorazde, a altor cărturari, care primiți cu toată bunăvoința fac să se tipărească cele dintîi cărți pe pămîntul țării noastre, în 1508, 1510 și 1512 și

contribuie la dezvoltarea unei activități cultural-artistice ce va servi în aceeași măsură și pentru ai lor, cunoscut fiind numărul mare de cărți bisericești muntene și moldovene trimise în Serbia. Ne-au rămas de asemenea însemnate numele unor călugări-tipografi sau copişti, cu astfel de activități (p. 214).

Un alt aspect al relațiilor dintre cele două biserici, unele necunoscute pînă acum, se desprinde din actele de clitoririi și danii domnești făcute lăcașurile de închinare sirbești. Ele ni-l înfățișează pe domnul muntean Radu cel Mare, obladuitorul lui Macarie, ca temeluitor, la sfîrșitul secolului al XV-lea al minăstirilor Lăpușnea din părțile Timocului și Racovița din apropierea Belgradului, continuate de Neagoe Basarab, Petru Rareș, Vasile Lupu, Matei Basarab, Grigore Ghica și alte cititorii. Vlad Călugărul dăruiește în 1492 unei minăstiri din Serbia 5000 de aspri, așa cum o vor face mulți dintre domnii munteni și moldoveni în secolele următoare. Această grijă față de minăstirile unei țări vecine, pe atunci singurele centre de unitate și rezistență națională și culturală, își găsesc originea în înțelegerea frățească a unor stări, exprimate în actul de danie semnat de Constantin Brîncoveanu în 1701, dat minăstirii Racovița de lângă Belgrad, reproduc în fascimile: „Această sfință minăstire între lumi străine și la un loc cu nevoia neavînd nici un venit de nici o parte, ci încă fiind această minăstire la un loc ca acele unde cîteva sume de ani oștile turcești și nemțești nici într-un an nu se putea curma... cu aceste întîmplări au rămas această sfință minăstire la lipsă și mare sărăcie, cît și pustie în cîteva ani” (pp. 39—42 și 115).

Aceste danii fac parte din numărul impresionant de mare și valoros al dărilor în bani, produse, opere de artă, manuscrise și cărți, trimise timp de aproape cincisute de ani de Țara Românească și Moldova minăstirilor din Atos, Grecia, Constantinopole, din Cipru Muntele Sinai, nordul Africii, ridicîndu-se în 1857 la mai bine de jumătate din venitele realizate în țările Române. Ele sînt răspunsul dat deznădăduitorilor apeluri ale popoarelor creștine subjugate de turci și servesc scopurilor cultural-sociale, contribuie în neînbunătățită măsură la formarea generațiilor de cărturari ce au permanentizat ideea unor civilizații majore crescute din cea bizantină și în-

trețin vie de-a lungul vremii, amintirea gloriei și vrerea de libertate, spre care rîvneau aceste popoare.¹⁾

Din bine informatul capitol Intîlniri literare, ne reține atenția partea privitoare la Dositei Obradovici din Ciacova și la Dimitrie Tichindeal, care rămîn o utilă contribuție adusă pentru cunoașterea activității celor doi cărturari cu mari rosturi în mișcarea culturală a popoarelor ce i-au dat.

Rezultat al unei munci competente și stăruitoare, autorul dă un studiu temeinic de ansamblu privind multitudinea relațiilor sîrbo-române, apreciată fiind ca o contribuție valoroasă la cunoașterea, dreapta prețuire și la înțelegerea justă a perspectivelor pe care le oferă ele în viitor.

Prof. I. B. Mureșianu

RADU FLORA, *Iedan dosada nepoznati rukopisni prevod Dositejevog jivota i priklucenija sa pocetka prošloga veka*. (O traducere românească de la începutul secolului al XVIII-lea a Vieții și evenimentelor lui Dositei, necunoscută pînă acum), în „Letopis Matije Srpske”, I, Novisad 1965, pp. 73—81.

Periodicul sîrbesc Letopis Matije Srpske apărut la începutul acestui an la Novisad și care va împlini în curînd un veac și jumătate de rodnică activitate culturală, a publicat un interesant articol despre unele aspecte ale osteneții cărturărești depusă de preotul bănațean Dimitrie Tichindeal semnat de profesorul Radu Flora de la Universitatea din Belgrad.

Autorul, aduce elemente noi în legătură cu motivele ce l-au determinat pe Tichindeal să nu menționeze numele autorului pe coperta Fabulelor ce a tradus și tipărit la Buda în 1814, cum și privitor la frămîntările din sinul Bisericii ortodoxe române din Banat care vedea în tendințele ocîrmuirii clericale de la Carloviț, o puternică frînare a propășirii naționale din toate punctele de vedere. Se lămurește astfel o latură nu îndeajuns de cunoscută a atitu-

dinii ce a luat în aceste împrejurări și sensul activității ce desfășoară precursorul iluminismului la noi, Dimitrie Tichindeal¹⁾, care prin uneltirile și intrigile conducătorilor politici de atunci au prefăcut viața acestui slujitor al altarului și poporului, într-o zguduitoare dramă plină de semnificații.

Important îndeosebi prin contribuția ce o aduce la întregirea activității sale literare, articolul prezintă traducerea în manuscris făcută de preotul de odinioară al Becicherecului Mic, după scrierea lui Dositei Obradovici *Viață și întîmplări*, tălmăcire rămasă necunoscută pînă acum și descoperită de profesorul Radu Flora între manuscrisele lui George Barițiu, păstrate de Academia Republicii Socialiste România, purtînd titlul *Cartea II (?) Întîmplarea vieții înțeleptului Dositei Obradovici*. Acest manuscris despre care se găsesc date certe că este o tălmăcire a lui Tichindeal, vine să confirme modul în care a înțeles el îndatoririle traducătorului, spulberă unele afirmații acceptate pînă acum, rămîne o dovadă mai mult despre valoarea limbii ce folosește în raport cu nivelul limbii române literare din acel timp și care constituie un cîștig deosebit pentru expresia românească bine aleasă, vorbind totodată și despre concepțiile sale social-politice care i-au călăuzit viața.

Menționăm de asemenea faptul că în legătură cu articolul prezentat și cu aspectele noi ale trudei depusă de Tichindeal pentru mai binele obștesc, s-au publicat recent cîteva însemnări deosebite de interesante²⁾.

Prof. I. B. Mureșianu

Pr. PAUL MIHAIL,

Un octoih, manuscris slav, din secolul al XVI-lea, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, Iași, 1964, nr. 5/6, pp. 298—312.

Autorul descrie un manuscris slav, 132 foi (29×20 cm), care se află în Biblioteca Mitropoliei din Iași, mai

¹⁾ A. Marino: *Iluministii și progresul* în revista „Lumea”, nr. 31 din 29 iulie 1965.

²⁾ T. N. Tripcea: *O nouă mărturie privind activitatea lui D. Tichindeal*, în revista „Orizont”, Timișoara, nr. 7, din iulie 1965, p. 96.

¹⁾ V. Cîndea, *Secularizarea domeniilor închinatelor*, în revista „Lumea”, nr. 28 din 8 iulie 1965, pp. 22, 23.

înainte fiind în biserica Pătrăuți-Suceava, zidită de Ștefan cel Mare. Manuscrisul e nenumerotat, foile 20, 25, 128 sînt scrise numai pe o singură față, 91 și 92, scrise mai tîrziu, lipsește o fascicolă, iar legătura inițială era din lemn de tei și piele. Titlurile, inițialele și indicațiile tipiconale sînt scrise cu roșu. Scrierea e semiuncială cu 28 de rînduri de pagină, uneori 29, în slava bisericească de redacție rusească, scris în Moldova. Filigranele, mistreți și scut cu flori de crin, sînt caracteristice fabricilor de hîrtie din Polonia, secolul al XVI-lea. Pe marginea a vreo zece foi uzate și rupte, manuscrisul a fost lîpt cu fragmente din manuscrise românești. Spre deosebire de alte octoihuri (vezi P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, București, vol. I, 1959, nr. 39, 40—45, octoihuri din secolul XV—XVIII, care nu au Apostol și Evanghelie; A. I. Iațimirski, *S'avenschiea russcheia rucopisi rumânschin bibliotec*, St. Petersburg, 1905, pp. 155—157, 8 octoihuri din secolul XV—XVI, nementionate că ar avea indicații cu privire la Apostol și Evanghelie), în manuscrisul de față sînt arătate Apostolul și Evanghelia de la Liturghie. Copierea a fost efectuată după un prototip, care avea numai cîntările de sîmbătă seara și de duminică la cele 8 glasuri, destinat bisericilor de mir. Ceea ce apare original față de tipăriturile slave ale Octoihului din perioada sa contemporană, e faptul următor: cîntările din fiecare zi a săptămînei au fost așezate, fiecare, pe cîte un glas.

Autorul compară manuscrisele Octoih cu ediția sinodală a Octoihului slav, tipărit la Moscova în 1896, semnalînd numeroase diferențe, mergînd pînă la diferențe de text, în redarea aceluiași stihiri. Manuscrisul nu conține nici un fel de însemnări, în afară de f. 1, f. 2, f. 1, „a dăruit acestea, Dumitru feciorul...” (f. 2 „de la Cernăuți pentru părinți...”), (f. 3, pe numele Ilias și...), în limba slavă, neconcludente.

C. Cleopa

Două plante cu imagini ale monumentelor de arhitectură și artă bisericească din cuprinsul Mitropoliei Olteniei

Prin circulația largă și prin faptul că se lasă îmbiat fiecareia, plantul oferă posibilitatea de a contribui în cea

mai mare măsură la cunoașterea și prețuirea frumuseților sau valorilor ce-și propune să înfățișeze. Pentru atingerea scopului, e necesară însă selecționarea atentă a ceea ce e mai reprezentativ și folosirea optimă a spațiului său extrem de limitat. Este deci o expresie a gustului subtil, a echilibrului perfect, a priceperii de a da totul, în cît mai puțin.

Acestor cerințe atît de pretențioase, le răspund două titluri de plante ce înmănunchează operele de artă bisericească din cuprinsul Mitropoliei Olteniei: *Monumente de arhitectură și artă bisericească din Arhiepiscopia Craiovei*, apărut în 1964 format 40×57 cm cu 24 pagini și *Monumente de arhitectură și artă bisericească din Episcopia Rimnicului și Argeșului*, apărut recent în format 23×67 cm cu 12 pagini, editat de cele două Eparhii. Ele se înscriu ca o remarcabilă realizare artistică, prin alegerea celor mai sugestive imagini, prin redarea lor policromă sau în negru și alb, la care se adaugă paginarea iscusit rezolvată și talentul evocator ce se desprinde din textul ce însoțește imaginile.

Ne apar aievea, în peisajul ce le încadrează în toată splendoarea lor, ctitorii domnești sau boierești de mare prestigiu cu un bogat trecut cultural din secolul XIV și cele următoare, realizări în care linii, forme și armonie, concretizează major sensibilitatea artistică creatoare a poporului. Depozitarele unor deosebite valori picturale, de sculptură și cizelură apar în harta plantului Arhiepiscopiei Craiovei ca o descindere din munți unde le-a fost obîrșia, împutînîndu-se în coborîrea lor spre cîmpia de atîtea ori năpăstuită de cumplitele vijelii ale istoriei, ca să se oprească pe malul Dunării.

Spre mieznoapte, lîngă izvoarele Jiului, acolo unde firea și-a adunat toate frumusețile, cu șase sute de ani în urmă, călugărul Nicodim a pus temelii mănăstirii Tismana care a fost pe rînd vatră de schimnici ce a dat Bisericii vlădici de seamă, cetate de apărare și adăpost pentru căpeteniile mișcărilor sociale. Și tot pe aria Arhiepiscopiei, au fost durate în veacurile următoare cu mult meșteșug, prin purtarea de grijă a voievozilor Matei Basarab, Constantin Brîncoveanu și a unor diriguitori cu rosturi mari în istorie, mănăstirile Polovragi (1530), Bucovățul (1572), Călușul (1588), cu portretul lui Mihai

Viteazul lucrat de vestitul zugrav Mina, bisericile Sf. Dumitru din Craiova, Strimba, Strehăia, Lainici, Gura Motru-lui, Jitianu, Crasna și alte comori de artă.

Alături de aceste monumente, plian-tul Episcopiei Rîmnîcului și Argeșului așează străvechiul schit Înătești cu forme arhaice, și înșiruie apoi cu iscusință într-o interesantă evoluție Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș ce a adăpostit atîtea relicve istorice și a păstrat zugrăveli anterioare anului 1400. Biserica Episcopală înălțată de Basarab între 1512—1517 intrată în le-gendă, Mănăstirea Cozia temeluită la 1386, Mănăstirea Govora din 1492 fun-dată de Radu cel Mare, înzestrată cu o vestită tipografie de Matei Basarab ce a ctitorit și Mănăstirea Arnota, monu-mentala operă de artă brîncovenească Hurezu și altele. E o simfonie a crea-țiilor majore înfăptuite de geniul popo-rului în puținul răstimp de liniște pe care l-a putut hărăzi o zbuciumată is-torie, și care au fost restaurate recă-pătîndu-și frumusețea abia în vremea noastră prin permanenta purtare de grijă ce le-o acordă Statul.

Reținem ca legîndu-se mai strîns de noi, imaginea măreață a reședinței epis-copale din Rîmnîcul Vilcea de unde, începînd cu primul deceniu al veacului XVIII și pînă tîrziu, o seamă de vlădici cărturari intrați în istorie, tîlmăcesc și tipăresc mulțime de cărți, aduse în Ba-nat cu desaga de neosteniți călugări ca să împlinească mari rosturi culturale și sociale, păstrate pînă azi cu scum-pătate în stranele bisericilor alături de tipăriturile de la Govora și Hurezu.

Realizare grafică la nivelul tehnicii și cerințelor moderne, pliantele editate

de Arhiepiscopia Craiovei și Episcopia Rîmnîcului și Argeșului rămîn o pre-țioasă antologie a monumentelor de arhitectură și artă bisericească din Ol-tenia ce se numără prin cele mai vechi și mai de seamă înfăptuiri de acest gen de la noi. Făcîndu-le cunoscute cu ce le este mai valoros și caracteristic atît în țară cît și peste hotare, prin mulțimea crescîndă a vizitatorilor ve-niți să ne vadă înfăptuirile și frumu-sețile Patriei, ele contribuie de aseme-nea la cunoașterea și dreapta apreciere a posibilităților creatoare pe care le-a dovedit poporul român de-a lungul veacurilor.

Cele două tipărituri editate de epar-hiile oltene răspund asfel unei necesi-tăți reale. E motivul pentru care salu-tăm cu multă satisfacție apariția lor. Mulțumire pentru aceasta este a se aduce înainte de toate Înalt Prea Sfin-țitului Firmilian, Mitropolul Olteniei și Prea Sfințitului Iosif, Episcopul Rîm-nîcului și Argeșului, a căror dragoste pentru valorile noastre bisericești s-a dovedit și de astă dată cu prisosință. Stăruința ce depun pentru conservarea intactă a minunatelor monumente ar-tistice aparținînd eparhiilor ce dirigu-iesc, și-a găsit un echivalent strălucit în popularizarea lor prin pliantele ce vor cunoaște desigur o largă răspîn-dire.

N-am putea, înainte de a încheia, să nu amintim despre munca nu numai competentă dar și inspirată a d-lui Al. Bădăuță, întocmitorul pliantelor acestora, pe care le recomandăm și ci-titorilor revistei noastre cu toată căl-dura.

Prot. I. B. Mureșianu

C R O N I C A B I S E R I C E A S C A

Congresul mondial pentru pace de la Helsinki. Refanodarea unor vechi legături. Contribuție la apropierea dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica armeană. Conducători ai Bisericii prezbiteriene din S.U.A. au vizitat țara noastră. Ortodoxia și Bisericele necalcedoniene. Noi sfinți locali ai Bisericii Ortodoxe Bulgare. Noul mitropolit ortodox al Varșoviei. Conferință ecumenistă dedicată păcii. Inaugurarea festivă a Centrului ecumenic de la Geneva. Biblia și Mișcarea ecumenică. Biblie „ecumenică” de limba franceză. Stadiul încercărilor de unire între anglicani și metodiști. Politica americană în Vietnam o „eroare tragică”. Soarta enciclicei „Pacem in terris”. Aniversarea nașterii lui Dante. Alitudine schimbată față de Calvin. O nouă revizuire a cărților de ritual. Alți clerici, victime ale rasismului. Represiuni în Spania. Metode și metode. Impodobirea și obiectele sacre. Confiscată pînă și Biblia. Soroace dezmințite. Urme ale credinței vechilor cartaginezi. Descoperirea unui vechi templu persan. Populația globului 606

N O T E Ș I C O M E N T A R I I

Premise pentru dialogul anglicano-ortodox (V. Anania). Comemorarea lui Ioan Hus (Prof. M. Șesan). Ecumenismul de la Agape (Prof. M. Șesan) 623

VIATA BISERICESCA IN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

Hirotonii. Sfințire de antimise. Tîrnosire de biserică. Pe drumurile Eparhiei. Incheierea anului școlar la Seminarul Teologic. Pentru îmbunătățirea continuă a activității din protopopiate: Consfățuiri cu cîntăreții bisericești. Pictări de biserici. Danii pentru înfrumusețarea locașurilor de rugăciune. Realizări gospodărești. Lucrări de restaurare și întreținere a unor monumente istorice. Trecuți la cele veșnice 632

E P I S C O P I A A R A D U L U I

Slujbe arhieresti: La minăstirea Hodoș-Bodrog și la Hunedoara. Itinerar pastoral. Popas arhieresc la „Cîmpul Plinii”. Strădanii pentru pace. Distincțiuni și hirotessii. Instalări de preoți. 643

P R E Z E N T A R I B I B L I O G R A F I C E

L. Bouyer: La spiritualité du Nouveau Testament et des pères (At. Ne-goită). Bibliographia patristica, vol. VII (T. Bodogae). J. C. Guy, Recherches sur la tradition grecque des „Apophtegmata Patrum” (C. Cleopa). Republica Atonită. La milenul Sfîntului Munte (E. Braniște). I. M. Funtulis: Doxologia neadormită (E. Braniște). Șt. Olteanu: Un document inedit privind istoria Banatului (I. Ionescu). V. Popeangă, E. Găvănescu și V. Tîrcovnicu: Preparandia din Arad (I. B. Mureșianu). Radu Flora: Din relațiile sirbo-române (I. B. Mureșianu). Radu Flora: O traducere românească a Vieții și evenimentelor lui Dositei (I. B. Mureșianu). Pr. Paul Mihail: Un octoih, manuscris slav, din sec. XVI (C. Cleopa). Două pliante cu imagini din cuprinsul Mitropoliei Olteniei (I. B. Mureșianu) 651

42419